

οικονομική ύφεση & κρίση συναίνεσης

χορός της καρμανιόλας

Αθήνα, Φεβρουάριος 2010.
Τυπώθηκε σε 2.000 αντίτυπα.

Το παρόν έντυπο δεν έχει αντίτιμο γιατί η διαδικασία μέσα από την οποία δημιουργήθηκε και το πρόταγμα για την ανατροπή αυτού του κόσμου δεν μπορούν να προσμετρηθούν μέσα στον άθλιο κόσμο του εμπορεύματος. Τα κείμενα και το υλικό του εντύπου μπορούν να χρησιμοποιηθούν ελεύθερα αλλά αυστηρά για κινηματική χρήση.

Μπορεί να βρεθεί στο δίκτυο στη σελίδα:
xorostiskarmaniolas.blogspot.com

Παρατηρήσεις, σχόλια και επικοινωνία:
xorostiskarmaniolas@gmail.com
xorostiskarmaniolas.blogspot.com

περιεχόμενα

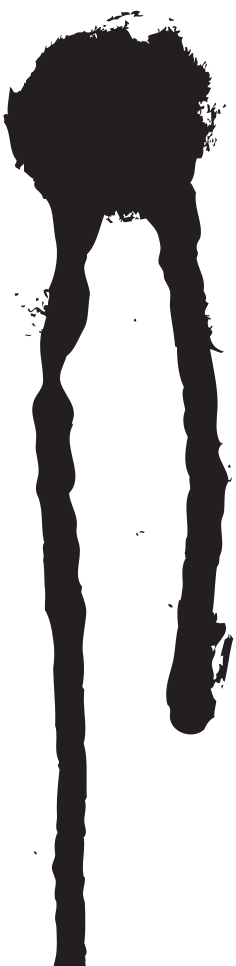
Στην παρούσα διαδικτυακή εκδοχή της μπροσούρας υπάρχουν 2 λευκές σελίδες, αυτή και η σελίδα 90.

Αντίθετα έχουν προστεθεί στις σελίδες 92,93 μια αφίσα και ένα κείμενο σχετικά με την απεργία (Απρίλη 2009).

αντί προλόγου

«Τριγυρνάμε σκοντάφτοντας απ' τη μια οφθαλμαπάτη στην άλλη,
αποπροσανατολισμένα θύματα προφητών και τσαρλατάνων,
που τα θαυματουργά γιατροσόφια τους για φτηνή ευτυχία
δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να μας βουλώνουν τα αυτιά
και τα μάτια: και πέφτουμε από τη μια άβυσσο στην άλλη,
περνώντας μες απ' τους καθρέφτες σαν μες σε παγίδες.»

Φ. Κάφκα

Κάθε ιστορική περίοδος χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες που καθορίζονται τόσο από τις επιλογές της κυριαρχίας, όσο και από τις ανταγωνιστικές κινήσεις οι οποίες αναδεικνύονται. Η μελέτη και η ανάλυση που ακολουθούν για την παρούσα κρίση, προφανώς δεν διεκδικούν το αλάθητο, αλλά αποτελούν μια συλλογική προσπάθεια κατανόησης του υπάρχοντος με μοναδικό στόχο να γίνει η κριτική μας αιχμηρότερη και παράλληλα να «οπλιστούμε» όσο το δυνατόν καλύτερα στην κατεύθυνση της συνολικής ρήξης με αυτό τον κόσμο. Θα προσπαθήσουμε να ψηλαφίσουμε κινήσεις τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, οι οποίες συμβαίνουν στο σήμερα και επιχειρούν να δημιουργήσουν μεγαλύτερες ρωγμές στο εξουσιαστικό οικοδόμημα.

> «όσο καιρό ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας
> θα εμφανίζεται ως η χρηματική ύπαρξη του εμπορεύματος,
> και επομένως ως ένα πράγμα έξω από την πραγματική παραγωγή,
> είναι αναπόφευκτες οι χρηματικές κρίσεις, είτε ανεξάρτητα
> από τις πραγματικές κρίσεις, είτε σαν όξυνση των πραγματικών κρίσεων»
> **Κ. Μαρξ**, το κεφάλαιο, γ' τόμος, σ. 650

Οι φόβοι για επανάληψη της ιστορίας επιβεβαιώνονται. Οι δείκτες των χρηματιστηρίων υποχωρούν, ανακαλώντας από το υποσυνείδητο μνήμες από την «μαύρη» Πέμπτη του '29. Η αντιστοιχία γεγονότων και συμπτώσεων προκαλεί παραλήρημα. Μέρες, εβδομάδες ακόμα και ολόκληρες χρονιές φαντάζουν στην κοινή γνώμη σαν ίδιες με αυτές του μακρινού παρελθόντος. Ένα déjà vu που φέρνει τους πάντες στο ίδιο έργο θεατές. Αναλυτές και οικονομολόγοι προσπαθούν να εκτιμήσουν όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά τις επόμενες κινήσεις τους. Πολιτικοί διατυμπανίζουν την σταθερότητα του συστήματος, καθώς οι λόγοι ανησυχίας είναι «ανύπαρκτοι» ή μάλλον ελεγχόμενοι[1]: «Ο πρωθυπουργός και ο υπουργός οικονομικών βρίσκονται σε διαρκή επικοινωνία με τους ομόλογους τους και ενημερώνονται για τις διεθνείς εξελίξεις». Η συνέχεια μπορεί να προβλεφθεί χωρίς να απαιτεί ιδιαίτερη φαντασία.

Χρονικά απροσδιόριστο αλλά συγκυριακά ταυτόσημο (και) με το σήμερα. Κι όμως, περιγράφεται η χρηματιστηριακή κρίση του 1987[2], μια κρίση που χαρακτηρίστηκε ως η χειρότερη μετά το 1929 και η οποία διεκδικούσε δάφνες ξεπεράσματος της μέχρι τότε μεγάλης ύφεσης. Είμαστε σήμερα ένα ακόμα βήμα πιο κοντά στο ολικό κραχ ή μήπως όχι;

Οι κρίσεις στον καπιταλισμό είναι εγγενείς, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξής του, εκφράζουν τις αντιφάσεις του συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής και τα πεπερασμένα του όρια. Από τη πρώτη κρίση του καπιταλισμού το 1857[3] μέχρι την σημερινή, αυτό που έχει εξέχουσα σημασία είναι η αποκωδικοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της εκάστοτε κρίσης. Αυτή η αποκωδικοποίηση μας οπλί-

---

[1]Το 1929 καθηγητάδες πανεπιστημίου ξεχείλιζαν από επιστημονικά τεκμηριωμένη εμπιστοσύνη. Ενδεικτικά αναφέρεται ο Irving Fischer από το Yale που έκανε την εκτίμηση ότι «οι τιμές των μετοχών έφτασαν σ' αυτό που μοιάζει με αμετάβλητα υψηλό οροπέδιο». Αντίστοιχη των εκτιμήσεων του Fischer ήταν και η τύχη της οικονομικής εταιρίας του Harvard η οποία μετά από μια παντελώς αποτυχημένη προσπάθεια διαρκούς εκτίμησης της πορείας της αμερικάνικης οικονομίας έκλεισε πανηγυρικά. Επανερχόμενοι στο μέλλον μπορούμε να μνημονεύσουμε δηλώσεις επιφανών οικονομολόγων πολιτικών κλπ που κινούνται στο ίδιο κλίμα με απώτερο σκοπό να μην διαταράξουν την κανονικότητα – ομαλότητα των μελλοντικών προσδοκιών.

[2]19 Οκτωβρίου 1987 οι τιμές των μετοχών στη Wall Street και στα χρηματιστήρια του Λονδίνου και του Τόκιο κατάρρευσαν.

[3]Με αφετηρία τις ΗΠΑ (κερδοσκοπία στον ακμάζοντα τομέα των σιδηροδρόμων) όλες οι σημαντικές καπιταλιστικές χώρες της εποχής, Αγγλία - Γαλλία - Γερμανία, επηρεάστηκαν από αυτή την πρώτη παγκόσμια οικονομική κρίση.

ζει με την δυνατότητα να συνθέτουμε το κάδρο της εκάστοτε συγκυρίας και προσθέτει ένα λιθαράκι στη κατεύθυνση προς τη συνολική ρήξη.

Φωνές «κατηγορίας» από παντού. «Φταίει ο φιλελευθερισμός», «ο καπιταλισμός καζίνο», «τα golden boys», «η ασυδοσία της χρηματοπιστωτικής αγοράς». «Πρέπει να περιοριστούν οι παχυλοί μισθοί – bonus των μεγαλοστελεχών», «να μετασχηματιστούν οι αρχές που διέπουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα και οι μηχανισμοί που το ελέγχουν, επιτάσσοντας διαφάνεια» κλπ. Ζητήματα διαχείρισης και όχι ζητήματα ολικού ξεπεράσματος και ανατροπής. Αν κάτι έχουμε δει μέσα από τη συσσωρευμένη εμπειρία 147 χρηματοπιστωτικών κρίσεων από το 1980 μέχρι σήμερα είναι ότι η αποτελεσματικότερη διαχείριση αποδεικνύεται στιγμιαία και μας φέρνει αντιμέτωπους με το ίδιο αδιέξοδο.

Ο καπιταλισμός οδεύοντας κάθε φορά εκτός κρίσης, πορεύεται με αυτοσχεδιασμούς, ακολουθώντας την αρχή του οργανωτικού τυχαίου, ψηλαφώντας τις όποιες δυνατότητες του παρουσιάζονται μέσα από την στοχαστική συνάντηση τυχαίων παραγόντων, με λίγα λόγια μέσα από την συγκυρία. Αντιστρέφοντας την σουμπετεριανή έννοια της «δημιουργικής καταστροφής»[4] βρίσκουμε σε αυτήν, την λύση στη σημερινή κοινωνική πολιτική και οικονομική συνθήκη.

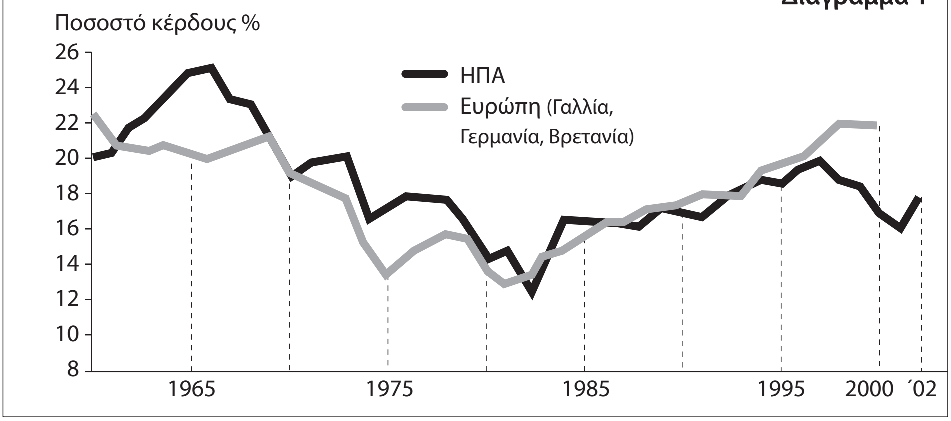
[4] *Η «δημιουργική καταστροφή» αναφέρεται στην καταστροφή των μη παραγωγικών κεφαλαίων.*

«νέο» φιλελευθερισμός

> "There is no alternative."
> **M. Thatcher**

Μια όχι και τόσο ξαφνική αλλαγή στο διαχειριστικό πλαίσιο του καπιταλισμού έλαβε χώρα στα τέλη της δεκαετίας του '70. Αλλαγή, η οποία μπορεί να γίνει κατανοητή λαμβάνοντας υπ' όψιν δυο άμεσα σχετιζόμενους παράγοντες. Την επιδείνωση των οικονομικών επιδόσεων των βασικών καπιταλιστικών χωρών κατά την περίοδο εκείνη (Διάγραμμα 1) και την ταυτόχρονη αδυναμία ανάπτυξης των κρατών του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Η μείωση της μέχρι τότε αυξανόμενης παραγωγικότητας της εργασίας, η μειωμένη συσσώρευση, οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, η διαρκώς αυξανόμενη ανεργία καθώς και η συνεχής παρουσία πληθωρισμού σε υψηλά επίπεδα, καθόρισαν το περίγραμμα[5] αυτό, που ετεροχρονισμένα μπορεί να χαρακτηριστεί ως δομική κρίση του 1970 και 1980 (αποτέλεσμα και των δυναμικών κινημάτων της περιόδου). Η αποτυχία των κεϋνσιανών πολιτικών – παρότι είχαν οδηγήσει την προηγούμενη δεκαετία σε τρομερή κερδοφορία (το μέσο ποσοστό κέρδους καταγράφει τις υψηλότερες μεταπολεμικά τιμές το διάστημα 1960–1966)

Διάγραμμα 1[6]

[5] *Δεν παραβλέπουμε και την κατάργηση της συνθήκης σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods το 1973, η οποία προκάλεσε έναν επιπρόσθετο παράγοντα οικονομικής αστάθειας.*

[6] *Gérard Duménil and Dominique Lévy, 'Costs and Benefits of Neoliberalism', http://www.jourdan.ens.fr/levy/biblioa.htm*

– να αντιστρέψουν την κατάσταση και η αλλαγή των συσχετισμών σε πολιτικό επίπεδο (εξαιτίας των αδυναμιών του «υπαρκτού») η οποία απελευθέρωσε τις κυρίαρχες τάξεις στις καπιταλιστικές χώρες από μία κομβική πολιτική ανησυχία, διαμόρφωσαν το καινούριο πλαίσιο διαχείρισης.

Αυτές οι εξελίξεις δημιούργησαν τις συνθήκες για μια αλλαγή των ισχυουσών πολιτικών. Προεξέχων παράγοντας ήταν η μεταστροφή της νομισματικής πολιτικής, που επικυρώθηκε το 1979 με την αύξηση των επιτοκίων τα τελευταία χρονιά της διακυβέρνησης του Carter[7] . Με την εκλογή της Thatcher στην Αγγλία και του Reagan στην Αμερική, η καθολική εισαγωγή του καινούριου δόγματος έγινε ξεκάθαρη: καταστολή των αιτημάτων για καλύτερες εργασιακές συνθήκες και καλύτερο βιοτικό επίπεδο, επίθεση στο «κράτος πρόνοιας», αποδοχή της ανεργίας, απορρύθμιση του κανονιστικού πλαισίου λειτουργίας της χρηματοπιστωτικής σφαίρας (αναφορικά με τις χρηματιστηριακές δραστηριότητες) κλπ. Αυτό το καινούριο πλαίσιο κανόνων λειτουργίας του καπιταλισμού είναι γνωστό ως νεοφιλελευθερισμός: επιστροφή στον φιλελευθερισμό σε νέο πλαίσιο, μετά τα χρόνια του κεϋνσιανισμού ή όπως περιγράφεται, το New Deal.

Με τον κρατικό παρεμβατισμό αδρανή, η δυναμική επιστροφή της ελεύθερης αγοράς[8] είναι γεγονός. Το οικονομικό σύστημα «αφήνεται» επιτέλους στους φυσικούς νόμους που το διέπουν και οι οποίοι του εξασφαλίζουν την απαιτούμενη ισορροπία. Ένα σύστημα με σύμφυτη την ιδιότητα να εξαλείφει τις ανισορροπίες του μέσα από την αγορά, έναν «τόπο παραγωγής της αλήθειας» (Μ. Φουκώ) όπως έχει εύστοχα χαρακτηριστεί. Οι αυτοματισμοί του συστήματος συμπληρώνουν κάθε κενό που δημιουργείται. Από την έλλειψη ενός προϊόντος, μέχρι την αδικαιολόγητη αύξηση των μισθών, οι οποίοι επανέρχονται στην αρχική θέση ισορροπίας τους μέσα από τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης. Η λογική του laissez – faire[9] βέβαια, χρειαζόταν και το «αόρατο χέρι» της.

Το παράδοξο στον νεοφιλελευθερισμό και το πιο αμφιλεγόμενο σημείο του, είναι ότι το χρήμα δεν αφέθηκε στις δυνάμεις τις προσφοράς και της ζήτησης. Οι «φυσικοί» νόμοι καθορίζουν όλο το οικονομικό σύστημα πλην του χρήματος. Θεσμικά όργανα κεϋνσιανής προέλευσης, όπως το διεθνές νομισματικό ταμείο και η παγκόσμια κεντρική τράπεζα, διατηρήθηκαν και ενδυναμώθηκαν αλλάζοντας προφανώς μακροοικονομικές στοχεύσεις. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι λειτουργίες των κεντρικών τραπεζών οι οποίες καθίστανται συνιστώσες του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Πέρα από τον ισχυρό μονοπωλιακό τους

[7] *Πρόεδρος της Αμερική 1977 - 1981.*

[8] *Σχολή του Σικάγο (μονεταριστές) με κύριους θεωρητικούς εκφραστές της τους M. Friedman, K. Brunner, A. Meltzer... Λέξεις κλειδιά της θεωρητικής αυτής σχολής είναι οι προσαρμοστικές προσδοκίες του ατόμου, τα «φυσικά» επίπεδα παραγωγής και ο ελεύθερος ανταγωνισμός (ελεύθερη αγορά - η αγορά γεννάει τη γνώση).*

[9] *«...η φυσική προσπάθεια κάθε ατόμου να βελτιώσει την κατάστασή του, όταν αφεθεί να ενεργήσει με ελευθερία και ασφάλεια, είναι μια τόσο ισχυρή αρχή από μόνη της, και χωρίς καμία βοήθεια, είναι όχι μόνον ικανή να οδηγήσει την κοινωνία στον πλούτο και την ευημερία, αλλά και να υπερνικήσει εκατοντάδες εμπόδια με τα οποία ο παραλογισμός των ανθρώπινων νόμων αρκετά συχνά δυσχεραίνει τις λειτουργίες της...». A. Smith - Πλούτος των Εθνών.*

έλεγχο επί του νόμιμου μέσου συναλλαγών, η νομισματική πολιτική ασκείται από αυτές και έχει βαθιές συνέπειες σε όλη την κοινωνία. Η «ανεξαρτησία» των κεντρικών τραπεζών εξασφαλίζει την «αμεροληψία» των όποιων επιλογών τους, εναποθέτοντας την κοινωνική εμπιστοσύνη που είναι «επενδυμένη» σε αυτές προς το συμφέρον του κεφαλαίου.

Απαραίτητες προϋποθέσεις στον νεοφιλελευθερισμό, έγιναν η διατήρηση του πληθωρισμού σε χαμηλά επίπεδα και συγκράτηση της ανεργίας σε ένα συγκεκριμένο ποσοστό. Η απειθαρχία στους χώρους εργασίας, οι απεργίες και τα συνδικάτα, ήταν υπεύθυνα για την χαμηλή παραγωγικότητα αλλά και για μια αναστάτωση στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Το «φυσικό» ποσοστό ανεργίας[10] στόχευε ακριβώς στην εξάλειψη και αποδυνάμωση όλων των παραπάνω «εξωγενών» παραγόντων που οδηγούν το σύστημα σε ανισορροπία (διατήρηση εφεδρικού εργατικού δυναμικού ως βαλβίδα αποσυμπίεσης στις όποιες διεκδικήσεις)[11]. Επιπρόσθετα ο καθορισμός του πληθωρισμού σε χαμηλά επίπεδα φρόντιζε να μειώσει την όποια απώλεια θα μπορούσε να προκύψει από τα δανεισμένα ή μη κεφάλαια τη συγκεκριμένη περίοδο[12].

Μέσα στο πλαίσιο αυτής της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης του καπιταλισμού, ο χρηματοπιστωτικός τομέας διογκώνεται έναντι της «πραγματικής» οικονομίας Ακολουθώντας τον συνειρμό του Μαρξ *«το μέρος του κεφαλαίου που δεν είναι προορισμένο να καταναλωθεί σαν εισόδημα μετατρέπεται σε χρηματιστικό κεφάλαιο, μόνο όταν δεν είναι άμεσα χρησιμοποιήσιμο στη διεύρυνση της επιχείρησης στη σφαίρα της παραγωγής στην οποία πραγματοποιήθηκε […] Μετατρέπεται επόμενα σε χρηματικό κεφάλαιο που χρησιμεύει στη διεύρυνση της παραγωγής σε άλλες σφαίρες»*[13].

Ωστόσο, εύκολα προκύπτει το ακόλουθο ερώτημα: τι είναι πίστωση- πιστωτικό χρήμα και τι θα πει διάκριση χρηματοπιστωτικής σφαίρας και πραγματικής οικονομίας; Γιατί η χρηματοπιστωτική σφαίρα διογκώθηκε μέσα στα πλαίσια του νεο-φιλελευθερισμού; Ερωτήματα κομβικής σημασίας που μας δίνουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε και να αποκωδικοποιήσουμε κινήσεις και επιλογές οι οποίες φαντάζουν ακατανόητες ή τις οποίες παρακολουθούμε μέσα από το πρίσμα «αντικειμενικών» πολιτικών επιλογών.

---

[10]Το «φυσικό» ποσοστό ανεργίας είναι το ποσοστό το οποίο υπάρχει όταν η αγορά εργασίας βρίσκεται σε ισορροπία λόγω της δυναμικής λειτουργίας της αγοράς. Μία έννοια η οποία χρησιμοποιήθηκε και αναπτύχθηκε κυρίως από τους φιλελεύθερους θεωρητικούς M. Friedman και E. Phelps.

[11]"Μετά τις υφέσεις της δεκαετίας του '70 και των αρχών εκείνης του '80 οι άκαμπτες αγορές εργασίας της Ευρώπης διατήρησαν την ανεργία σε υψηλά επίπεδα επί σειρά ετών. Τα ερχόμενα έτη οι πολιτικοί θα πρέπει να πραγματοποιήσουν μια δύσκολη «στροφή 180 μοιρών». Γιατί σε βάθος χρόνου χρειάζονται ευέλικτες αγορές εργασίας. Αυτό θα σημάνει κατάργηση των προγραμμάτων επιδότησης, κατάργηση των προνομίων και διευκόλυνση των απολύσεων για λόγους αναδιάρθρωσης. Η λέξη που χρησιμοποιείται κατ' ευφημισμόν είναι «ευελιξία»". The economist

[12]Η μείωση των πραγματικών μισθών αντισταθμιζόταν από τις αυξανόμενες παροχές του κράτους πρόνοιας. Έτσι ο πληθωρισμός υποβάθμιζε τα κεφάλαια των δανειστών.

[13]Κ. Μαρξ, οικονομικά χρεόγραφα 1863 – 1867.

το χρήμα…

> «Ο χρυσός είναι κάτι το θαυμαστό. Όποιος το κατέχει μπορεί να εκπληρώσει κάθε του επιθυμία. Με το χρυσό μπορείς για τις ψυχές ν' ανοίξεις ακόμα και την πόρτα του παραδείσου.»
> **Χ. Κολόμβος**, 1503

Σύμφωνα με την κυρίαρχη οικονομική αντίληψη το χρήμα αποσκοπεί απλά στη διευκόλυνση των εμπορευματικών συναλλαγών τις οποίες αντιλαμβάνεται ως πράξεις αντίστοιχες με τον αντιπραγματισμό. Αυτή η προσέγγιση δίνει τη δυνατότητα διαχωρισμού[14] της πραγματικής (παραγωγική διαδικασία) και χρηματικής οικονομίας (χρηματοπιστωτικό σύστημα) μιας και γίνονται αντιληπτές ως δυο διακριτές σφαίρες. Έχοντας ως προϋπόθεση την ορθολογικότητα των υποκειμένων, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα άτομα δεν επηρεάζονται από τα νομισματικά αλλά μόνο από τα «πραγματικά» μεγέθη. Ένα «πέπλο» καλύπτει τις όποιες συναλλαγές πραγματοποιούνται, καθώς το χρήμα θεωρείται ουδέτερο[15] (η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί είναι αυτή που καθορίζει τις τιμές), αδυνατώντας να έχει την παραμικρή επίδραση σε αυτές• συνεπώς ούτε στην παραγωγή ή/και την απασχόληση. Ακολουθώντας τη θεμέλιο λίθο αυτής της θεωρίας, το νόμο του Say[16] –ισόποση προσφορά δημιουργεί ισόποση ζήτηση – γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η έννοια της συσσώρευσης παρακάμπτεται, καθώς το χρήμα κυκλοφορεί συνεχώς και αδιατάρακτα μέσα στην αγορά χωρίς να λιμνάζει πουθενά. Οικονομικές κρίσεις δεν υπάρχουν (παρά μόνο υφέσεις - πτώσεις της παραγωγής) και η όποια συγκυριακή

---

[14] *Πρόκειται για την λεγόμενη «κλασική» διχοτομία. Το χρήμα δεν επηρεάζει την παραγωγή.*

[15] *Το χρήμα, σύμφωνα με αυτή τη «κλασική» λογική, λειτουργεί απλώς ως μέσο που διευκολύνει τις συναλλαγές αφού τα πραγματικά μεγέθη και όχι τα ονομαστικά είναι αυτά που καθορίζουν τις αποφάσεις των ατόμων. Με άλλα λόγια σε μια οικονομία πληθωρισμού οι αποφάσεις των ατόμων παίρνονται πάντα, καθότι ορθολογικοί, στη βάση των πραγματικών μεγεθών.*

[16] *«Είναι καλό να σημειώσουμε ότι ένα έτοιμο προϊόν προσφέρει από την πρώτη στιγμή μια ευκαιρία πώλησης για όλο το ποσό της αξίας του σε άλλα προϊόντα. Πραγματικά, όταν ο τελευταίος παραγωγός τελειώσει ένα προϊόν, η μεγαλύτερη επιθυμία του είναι να το πουλήσει, ώστε η αξία του προϊόντος αυτού να μην παραμείνει στα χέρια του. Δεν θα είναι όμως λιγότερο πρόθυμος να απαλλαγεί και από το χρήμα που του προμήθευσε η πώληση του προϊόντος αυτού, ώστε να αγοράσει οποιοδήποτε άλλο προϊόν. Βλέπει λοιπόν κανείς ότι και μόνον το γεγονός της παραγωγής του προϊόντος από την πρώτη στιγμή δημιουργεί την ευκαιρία πώλησής του με άλλα προϊόντα». J. B. Say, Traite d' economie politique, σ. 140-141.*

εμφάνισή τους αντισταθμίζεται από τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης, οι οποίες σε τελική ανάλυση οδηγούν πάντα το σύστημα σε ισορροπία.

Γιατί πρέπει πάντα να αγοράζουμε έχοντας πουλήσει προηγουμένως κάτι; Γιατί πρέπει να πουλάμε έχοντας αγοράσει πρώτα κάτι; Μη μπορώντας να δώσει απάντηση το παραπάνω σχήμα στα ερωτήματα αυτά, γίνεται κατανοητό το πολύ περιορισμένο εύρος του[17]. Το ανταλλακτικό σχήμα, μπορεί να φθάσει πολύ εύκολα στο φυσικό του τέρμα. Το πράγμα που αποκτήθηκε εγκαταλείπει τη σφαίρα της κυκλοφορίας ανταλλακτικών αξιών και εισέρχεται στη σφαίρα κατανάλωσης όπου έχουμε την ιδιοποίηση της αξίας χρήσης του και μετά τίποτα παρά πέρα. Η εμφάνιση του πεπερασμένου ορίου της παραπάνω διαδικασίας κάνει σαφές ότι η συνεχής ροή του χρήματος μπορεί εύκολα να διακοπεί. Η δημιουργία «στάσιμων» χρηματικών αποθεμάτων ξεκαθαρίζει ότι το χρήμα δεν παρεμβαίνει απλώς ως μέσο διευκόλυνσης των συναλλαγών.

Στον καπιταλισμό, ο ρόλος του χρήματος διαφοροποιείται ή μάλλον αποκτάει πρόσθετες λειτουργίες. Αποκωδικοποιώντας μια εγχρήματη συναλλαγή, μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε την ύπαρξη δυο διαδοχικών πράξεων, μιας πώλησης και μιας αγοράς. Η αλληλουχία αυτών των πράξεων, έχοντας σαν εκκίνηση το χρήμα, δεν έχει φυσικό τέρμα. Όπως τόνιζε ο Αριστοτέλης, *«το χρήμα είναι το σημείο αφετηρίας και ο σκοπός»*, αναδεικνύοντας έτσι την μη ύπαρξη τέλους[18]. Έτσι, η σισύφεια δουλειά της συσσώρευσης εισάγει, πρόσθετα και πέρα από την λειτουργία του χρήματος ως απλού μέσου διευκόλυνσης της ανταλλακτικής πράξης, τη λειτουργία του χρήματος ως «αυτοσκοπού»[19].

Η αξία των εμπορευμάτων στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής προκύπτει από την «αφηρημένη»[20] εργασία, ίδιον του συγκεκριμένου τρόπου παραγω-

---

[17]«Δεν υπάρχει πιο ηλίθιο πράγμα από το δόγμα που λέει ότι η κυκλοφορία των εμπορευμάτων προϋποθέτει την αναγκαία ισορροπία των πωλήσεων και των αγορών, επειδή κάθε πώληση είναι αγορά και vice versa[...]Κανένας δεν μπορεί να πουλήσει χωρίς να αγοράσει κάποιος άλλος. Μα κανένας δεν είναι υποχρεωμένος να αγοράσει αμέσως γιατί πούλησε ο ίδιος. Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων σπάει τους χρονικούς, τοπικούς και ατομικούς φραγμούς της άμεσης ανταλλαγής προϊόντων ακριβώς επειδή διασπάει σε δύο αντίθετες πράξεις, σε πώληση και αγορά, την άμεση ταυτότητα που υπάρχει ανάμεσα στο δόσιμο του δικού του προϊόντος και στο πάρσιμο σε αντάλλαγμα του ξένου». Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, α' τόμος, σ. 125-126.

[18]«Η τάση του θησαυρισμού είναι από τη φύση της αμέτρητη. Ποιοτικά, ή σύμφωνα με τη μορφή του, το χρήμα είναι απεριόριστο[...]Ταυτόχρονα όμως κάθε πραγματικό χρηματικό ποσό είναι ποσοτικά περιορισμένο[...]Αυτή η αντίφαση ανάμεσα στον ποσοτικό φραγμό και την ποιοτική απεριοριστικότητα του χρήματος σπρώχνει το θησαυριστή πάντα πίσω, στη σισύφεια δουλειά της συσσώρευσης». Κ. Μάρξ, το κεφάλαιο, α' τόμος, σ. 146.

[19]«Το κεφάλαιο είναι χρήμα, το κεφάλαιο είναι εμπόρευμα. Στην πραγματικότητα όμως η αξία γίνεται εδώ το υποκείμενο ενός προτσές, μέσα στο οποίο αλλάζοντας διαρκώς μορφή, παίρνοντας πότε τη μορφή του χρήματος και πότε του εμπορεύματος, αλλάζει διαρκώς το ίδιο το μέγεθός της και αξιοποιείται[...]Απέχτησε την απόκρυφη ιδιότητα να γεννάει αξία επειδή η ίδια είναι αξία[...]Η αξία γίνεται επομένως αυξανόμενη αξία, αυξανόμενο χρήμα και σαν τέτοιο γίνεται κεφάλαιο[...]Η κυκλοφορία του χρήματος σαν κεφάλαιο αποτελεί αυτοσκοπό[...]Γι' αυτό η κίνηση του κεφαλαίου είναι απεριόριστη. Σαν συνειδητός φορέας αυτής της κίνησης, ο κάτοχος του χρήματος γίνεται κεφαλαιοκράτης». Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, α' τόμος, σ. 164-165, 167.

γής και μόνο, των εκμεταλλευτικών σχέσεων που τον περιβάλλουν. Εν τούτοις, μιας και η «αφηρημένη» εργασία είναι κάτι μη απτό και μη μετρήσιμο[21] , η αξία εκφράζεται εμπειρικά μέσα από τη διαδικασία της ανταλλαγής έχοντας σαν «στρεβλό» εκφραστή της το γενικό ισοδύναμο στον καπιταλισμό, το χρήμα[22]. Καμία οικονομική δραστηριότητα δεν μπορεί να νοηθεί, στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, χωρίς τη διαμεσολάβηση χρήματος, ενώ από τη άλλη το χρήμα έχει τη δυνατότητα να αυτονομείται από τις σφαίρες της παραγωγής και της κυκλοφορίας λειτουργώντας ως απόθεμα (αποταμίευση). Αυτή η μονόπλευρη ανεξαρτησία του από τη σφαίρα παραγωγής και κυκλοφορίας είναι αποτέλεσμα της ιδιότητας, που έχει το χρήμα να λειτουργεί ως εκφραστής της αξίας των εμπορευμάτων στο χωροχρόνο της εμπειρικής πραγματικότητας. Απαγκιστρωμένοι πλέον, από την λογική των απλών εμπράγματων σχέσεων, είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε ότι το ουσιώδες χαρακτηριστικό του εν λόγω τρόπου παραγωγής είναι η χρηματική κυκλοφορία.

Βέβαια για να μην στερείται νοήματος η χρηματική κυκλοφορία και για να μπορεί να λειτουργεί το χρήμα ως «αυτοσκοπός», απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη της εκμετάλλευσης στη σφαίρα παραγωγής. Η απόσπαση υπεραξίας πραγματοποιείται - γεννιέται κατά τη διάρκεια της κατανάλωσης της εργασιακής δύναμης. Το χρήμα, έχοντας κυριαρχήσει στη σφαίρα παραγωγής και ενσωματώνοντάς την στην κυκλοφορία του, δίνει υλική υπόσταση στην υπεραξία που έχει αποσπαστεί, αυξάνοντας διαρκώς την αξία του προκαταβαλλόμενου χρηματικού κεφαλαίου. Έτσι *«η χρηματική κυκλοφορία οδηγεί…στο κεφάλαιο»*[23].

Το κοινωνικό κεφάλαιο αντλεί τη δυναμική του από την εκμετάλλευση που πραγματοποιείται στη σφαίρα της παραγωγικής διαδικασίας. Το χρήμα λειτουργεί στη συγκεκριμένη περίπτωση ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ παραγωγής και κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Η πολυπλοκότητα ωστόσο του κυκλώματος κοινωνικού κεφαλαίου υπερφαλαγγίζει τις σφαίρες παραγωγής και κυκλοφορίας, καθώς εμπεριέχει και τη χρηματοπιστωτική σφαίρα.

---

[20]*«Στην εμπορευματική παραγωγή» η εργασία γίνεται κοινωνική μόνο «όταν το προϊόν του παραγωγού εμπορευμάτων εξομοιώνεται με τα εμπορεύματα άλλων παραγωγών εμπορευμάτων», όταν δηλαδή η εργασία του συγκεκριμένου ατόμου εξομοιωθεί έτσι «με την εργασία όλων των άλλων μελών της κοινωνίας και με όλα τα είδη εργασίας.[...]Έτσι, στην εμπορευματική παραγωγή η έμφαση του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας μετατοπίζεται από την ιδιότητα της κοινωνικοποιημένης εργασίας σε αυτήν της ομοιογενούς ή κοινωνικά ομοιογενοποιημένης εργασίας, η οποία γίνεται κοινωνικά ομοιογενοποιημένη μόνο μέσω της ομοιογενοποίησης των προϊόντων της εργασίας». Άρα η αφηρημένη εργασία είναι «η κοινωνικά ομοιογενοποιημένη εργασία σε μια ειδική μορφή κατάλληλη για την εμπορευματική παραγωγή που γίνεται κοινωνική και καταμερισμένη μόνο μέσω του κοινωνικού προτσές κοινωνικής εξίσωσης». I. Rubin, Ιστορία οικονομικών θεωριών, σ.495-497.*

[21]*Δεν στεκόμαστε καθόλου στον μέσο κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας.*

[22]*Η φράση «Το χρήμα δεν έχει τιμή: η τιμή είναι το χρήμα» (J. Arthur) εμπεριέχει πλήρως τη πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων που το διέπουν.*

[23]*Κ. Μαρξ, Grundrisse, τόμος β', σ. 596.*

...και η πίστη

«Το δίδαγμα από την ιστορία αυτή αποτελεί το θεμελιώδη νόμο
του πιστωτικού συστήματος: όποιος θέλει να συγκεντρώσει
αποταμιεύσεις των πολλών πρέπει να απολαμβάνει
και της εμπιστοσύνης των πολλών [...]
Όσο η συναλλαγματική κυκλοφορεί από χέρι σε χέρι,
τα χρήματα είναι στη διάθεσή του.
Μην ξεχνάς τον σοφό Χοχστέτερ: συγκέντρωνε τις αποταμιεύσεις
και τις επένδυε ξανά σε άλλες προσοδοφόρες επιχειρήσεις.
Αυτό κάνει ο τραπεζίτης. [...] Το χρήμα γεννάει χρήμα.»
Luther Blissett - Ο Εκκλησιαστής

Η ανάπτυξη[24] του καπιταλιστικού συστήματος, είναι ταυτόσημη με την ανάπτυξη της πιστωτικής[25] σφαίρας. Στον καπιταλισμό η πίστη και το πιστωτικό σύστημα αποκτούν κυρίαρχο ρόλο, με την θεμελιωδέστερη ουσία τους να βρίσκεται στην εμπιστοσύνη. Η πίστωση δηλώνει την πεποίθηση και την προσδοκία ότι η πληρωμή για εμπορεύματα που χορηγήθηκαν τώρα θα πραγματοποιηθεί κάποια μελλοντική στιγμή ή ότι το δανειζόμενο χρήμα θα επιστραφεί. Οι μηχανισμοί πίστωσης στον καπιταλισμό γίνονται πολύπλοκοι. Το πιστωτικό σύστημα μπορεί να ειδωθεί ως ένας κοινωνικός μηχανισμός που ειδικεύεται στην συγκέντρωση του «στάσιμου» χρήματος. Μέσα από αυτή, το λιμνάζον χρήμα τίθεται προς όφελος των καπιταλιστών, διευρύνοντας το διαθέσιμο προς εκμετάλλευση κεφάλαιο. Έτσι, εξασφαλίζεται μεγαλύτερη ευελιξία, σε σύγκριση με τα μεμονωμένα ατομικά κεφάλαια, αναφορικά με την απάλειψη των όποιων ανισορροπιών της αγοράς και της διεύρυνσης της αναπαραγωγής.

Δομικό στοιχείο της χρηματοπιστωτικής σφαίρας είναι η κυκλοφορία χρηματικού κεφαλαίου. Το «απλό» χρήμα των (εμπορικών) συναλλαγών γίνεται χρηματικό κεφάλαιο, μια σαφώς καπιταλιστική αξία χρήσης, που μεταφράζεται στην ικανότητα του χρήματος να δημιουργήσει κύκλωμα του κεφαλαίου εκ του μηδενός (χρηματοπιστωτική σφαίρα) ή να διευρύνει το υπάρχον (πραγματική οικονομία) παράγοντας επιπλέον κέρδη. Αυτή η αξία χρήσης επιτρέπει την «αγοραπωλη-

---

[24] *«Αυτός ο κοινωνικός χαρακτήρας του κεφαλαίου πετυχαίνεται και πραγματοποιείται πέρα για πέρα μόνο με την πλήρη ανάπτυξη του πιστωτικού και τραπεζικού συστήματος». Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, γ' τόμος, σ. 758.*

[25] *Εμπορικής (συναλλαγματικές) και τραπεζικής (δάνεια) πίστωσης.*

[26] *Το τοκοφόρο κεφάλαιο δεν πωλείται και δεν αγοράζεται τελεσίδικα, αλλά δανείζεται.*

σία»[26] χρήματος ως τοκοφόρου κεφαλαίου τόσο εντός της παραγωγικής διαδικασίας («πραγματική» οικονομία) όσο και εκτός (χρηματοπιστωτική σφαίρα).

Το τοκοφόρο κεφάλαιο λειτουργεί ως ειδικός τύπος κεφαλαίου, αμειβόμενος δια της καταβολής τόκου, ο οποίος μπορεί να γίνει αντιληπτός ως μορφή εσωτερικής ανακατανομής της υπεραξίας ανάμεσα σε όλα τα κεφαλαία που συμμετέχουν στη διαδικασία συσσώρευσης. *«Μορφές εμφάνισης» του τοκοφόρου κεφαλαίου αποτελούν και τα χρεόγραφα (μετοχές, ομόλογα και διάφορα χρηματοοικονομικά προϊόντα), «όχι μόνο γιατί εξασφαλίζουν έσοδα, αλλά και γιατί με την πούλησή τους μπορεί η πληρωμή τους να εισπραχθεί με τη μορφή κεφαλαιακής αξίας…εκφράζοντας τη διεύρυνση του πραγματικού προτσές αναπαραγωγής»*[27].

Το πιστωτικό σύστημα συλλέγοντας τη «διαρρέουσα», από το κύκλωμα αναπαραγωγής του κοινωνικού κεφαλαίου, αξία, την επαναδιοχετεύει μεταμορφωμένη σε τοκοφόρο κεφάλαιο στην πραγματική συσσώρευση. Ωστόσο σε αυτό ακριβώς το σημείο επαναδιοχέτευσης, γίνεται εμφανής ο έξω από το κύκλωμα σχηματισμός του καθώς και η δυνατότητα σχετικής αυτονομίας του από το κύκλωμα του κοινωνικού κεφαλαίου. Με τα λόγια του Μαρξ *«Στη μορφή του τοκοφόρου κεφαλαίου η ιδιότητα αυτή να αποφέρει υπεραξία εμφανίζεται άμεσα, χωρίς τη μεσολάβηση του προτσές παραγωγής και του προτσές κυκλοφορίας. Το κεφάλαιο εμφανίζεται σαν μυστηριώδης και αυτοδημιουργός πηγή του τόκου, της δικής του αύξησης. Το πράγμα (χρήμα, εμπόρευμα, αξία) σαν απλό πράγμα είναι τώρα κεφάλαιο και το κεφάλαιο εμφανίζεται τώρα σαν απλό πράγμα. Το αποτέλεσμα του συνολικού προτσές αναπαραγωγής εμφανίζεται σαν μια ιδιότητα που ανήκει σαν τέτοια σε ένα πράγμα. Εξαρτιέται από τον κάτοχο του χρήματος, δηλαδή, του εμπορεύματος στην πάντα ανταλλάξιμη μορφή του, αν θα το ξοδέψει σαν χρήμα ή αν θα το δανείσει σαν κεφάλαιο. Γι' αυτό, στο τοκοφόρο κεφάλαιο ξεχωρίζει καθαρά αυτό το αυτόματο φετίχ, η αυτοαξιοποιούμενη αξία, το χρήμα που γεννάει χρήμα, και με τη μορφή αυτή δεν έχει πια ούτε ένα σημάδι που να δείχνει την καταγωγή του. Η κοινωνική σχέση ολοκληρώθηκε σαν σχέση ενός πράγματος, του χρήματος, προς τον ίδιο τον εαυτό του. Στη θέση της πραγματικής μετατροπής χρήματος σε κεφάλαιο φαίνεται εδώ μόνο η χωρίς περιεχόμενο μορφή αυτής της μετατροπής»*[28].

Η χρηματοπιστωτική σφαίρα κινείται και έχει τη δυνατότητα να κινηθεί με τους δικούς της ιδιαίτερους ρυθμούς[29] σε σχέση με την πραγματική διαδικασία συσσώρευσης, την παραγωγή. Λειτουργώντας ως κόμβος ροών, δίνει τη δυνατότητα μετακίνησης του χρηματικού (τοκοφόρου) κεφαλαίου από τομέα σε τομέα (από χώρα σε χώρα), δημιουργώντας απαιτήσεις πάνω στη μελλοντική παραγωγή, πάνω στην μελλοντική κατανάλωση εργασιακής δύναμης, του μελλοντικού χρόνου στο τώρα, εντείνοντας τον κεφαλαιακό ανταγωνισμό και προωθώντας τη συσσώρευση. Αυτή η δημιουργία ενός παγκόσμιου χάρτη αποδόσεων ενώ από τη μια συμμετρο-

---

[27]Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, γ΄ τόμος, σ. 601 – 602.

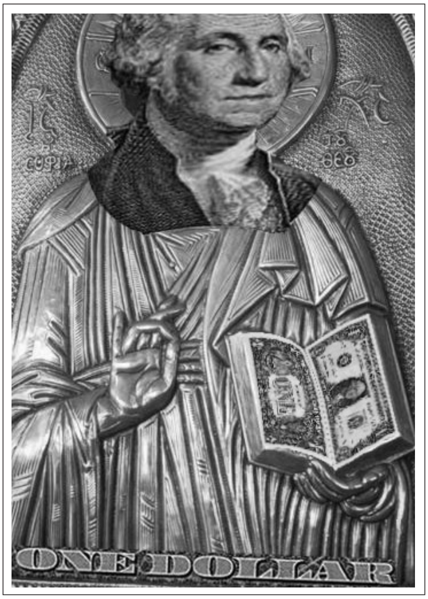
[28]ό.π. ,σ.494.

[29]«…τα ίδια σαν κεφαλαιακές αξίες είναι απατηλά και το ποσό της αξίας τους μπορεί να πέφτει και να ανεβαίνει εντελώς ανεξάρτητα από την αξιακή κίνηση του πραγματικού κεφαλαίου, τίτλους του οποίου αποτελούν…». Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, γ΄ τόμος, σελ 602.

ποιεί[30] τις ανά τον κόσμο αποδόσεις, εν τούτοις λειτουργεί και ως σύστημα πειθάρχησης των κεφαλαίων διαμορφώνοντας τους όρους του ανταγωνισμού.

Μέσα στο κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας που τέθηκε σε εφαρμογή με την εισαγωγή του νεοφιλελευθερισμού (απορρύθμιση), η χρηματοπιστωτική σφαίρα υπερδιογκώθηκε και «αυτονομήθηκε» από τη σφαίρα της παραγωγής (προφανώς η υπερδιόγκωση αυτή σχετίζεται με τη μη ικανοποιητική κερδοφορία στο πλαίσιο της πραγματικής οικονομίας) . Η αντίληψη ότι η «αξία» των οποιοδήποτε «χαρτιών», δηλαδή το «πλασματικό κεφάλαιο», θα μπορούσε να δημιουργεί κέρδος αποκομμένα τελείως από την παραγωγική διαδικασία με τη βοήθεια χρηματοοικονομικών εργαλείων και των διεθνών (δημιουργικών) λογιστικών κανόνων[31], συνέβαλε τα μέγιστα στην υπερδιόγκωση της «φούσκας».

Ωστόσο, η λογική της πλήρους (κυρίαρχη θέση) ανεξαρτησίας μεταξύ πραγματικής και χρηματοπιστωτικής σφαίρας, και η μη κατανόηση της ιδιαίτερης κίνησης που μπορεί αυτές να διαγράφουν ταυτόχρονα (αντιθετική ή προς την ίδια κατεύθυνση) άμεσα συσχετιζόμενες, καθιστά μη ορατό τον πραγματικό συνδετικό κρίκο ανάμεσά τους. Καθιστώντας σαφές από τα παραπάνω, ότι το βέλος της αιτιότητας μας κατευθύνει από τη σφαίρα παραγωγής σε αυτήν της κυκλοφορίας, γίνεται προφανές ότι η απόσπαση υπεραξίας στην πρώτη είναι προϋπόθεση για την ώθηση της δεύτερης. Μία χρηματοπιστωτική κρίση μπορεί και να μην δημιουργήσει κρίση στην διαδικασία αναπαραγωγής του κοινωνικού κεφαλαίου, ενώ αντίθετα μια οικονομική κρίση υπερπαραγωγής[32] θα προκαλέσει αδιαμφισβήτητα κρίση στην χρηματοπιστωτική σφαίρα. Βέβαια ο ρόλος του χρηματοπιστωτικού συστήματος είναι διττός. Από τη μια μεριά αποτελεί βασικό παράγοντα διεύρυνσης της παραγωγής και από την άλλη αναπαράγει όλες τις αντιθέσεις του συστήματος.

---

[30]*Τα χρηματοοικονομικά προϊόντα ανά τον κόσμο καθιστούν συγκρίσιμες επενδυτικές τοποθετήσεις, ξεφεύγοντας από χωροταξικούς περιορισμούς. Δημιουργείται δηλαδή μια κοινή «γλώσσα» αποδόσεων που συμμετροποιεί τις όποιες δυσκολίες υπήρχαν παρελθοντικά.*

[31]*IFRS ή διεθνή πρότυπα χρηματοπιστωτικής αναφοράς. Εφαρμόζονται από τις επενδυτικές τράπεζες με τα οποία η εύλογη αξία (fair value) των στοιχείων του ενεργητικού τους (ενεργητικό μιας επιχείρησης χαρακτηρίζεται κάθε τι το οποίο έχει οικονομική αξία και ανήκει στην επιχείρηση) διαμορφώνεται με βάση την αγοραία αξία τους. Έτσι συγκρίνεται καθημερινά η τιμή εκκαθάρισης με την τιμή απόκτησης (mark to market) μη καταγράφοντας τον σχετικό κίνδυνο, αφού η τιμή των στοιχείων του ενεργητικού σε περιόδους ευφορίας αυξάνεται.*

[32]*«Υπερπαραγωγή κεφαλαίου, και όχι ξεχωριστών εμπορευμάτων[...] δεν σημαίνει τίποτε άλλο από υπερσυσσώρευση κεφαλαίου». Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, γ' τόμος, σ. 317.*

υπερδιόγκωση χρηματοπιστωτικής σφαίρας

"...All in all, I think we hit the jackpot."
R. Reagan

Μετά την κρίση του 1974 ο καπιταλισμός αναζητά διέξοδο με τη γνωστή συνταγή του οργανωτικού τυχαίου. Κινήσεις αποσπασματικές, με σαφή προσανατολισμό φυσικά, αλλά με αμφίβολη αποτελεσματικότητα. Βασικό εργαλείο, μετά τις αποτυχημένες πεπατημένες κεϋνσιανές πολιτικές και την συνακόλουθη εκτίναξη του πληθωρισμού[33], ήταν η αύξηση των επιτοκίων (πραγματοποιήθηκε επί Carter). Η λογική της αύξησης των επιτοκίων μπορεί να συνοψιστεί στα εξής τρία σημεία. Αρχικά στόχος ήταν ο περιορισμός της φθίνουσας πραγματικής αξίας των δανεισμένων κεφαλαίων, μιας και ο υψηλός πληθωρισμός έπληττε τους δανειστές[34]. Εν συνεχεία, δημιουργούσε ευνοϊκότερο έδαφος για επίθεση στο «κράτος πρόνοιας». Τα αυξημένα από δανεισμούς χρέη των κρατών εκτινάχθηκαν στα ύψη, επιβάλλοντας σφιχτή οικονομική πολιτική. Τέλος στόχευαν στη καταστροφή των μη παραγωγικών κεφαλαίων, στην προσπάθειά να δοθεί μια αυξητική ώθηση στο πτωτικό ποσοστό κέρδους. Τα αποτελέσματα μάλλον δεν επιβεβαίωσαν, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, αυτή την επιλογή. Η στασιμότητα με τη συνακόλουθη μειωμένη καπιταλιστική συσσώρευση ήταν παρούσα. Ένα φάντασμα πλανιόταν στις ανεπτυγμένες χώρες - το φάντασμα της ύφεσης (στον τρίτο κόσμο δημιουργείται η κρίση του χρέους).

Τα νέα μέτρα που εισήχθησαν προσπάθησαν να διαμορφώσουν ένα ακόμα πιο ευνοϊκό για την αύξηση της κερδοφορίας περιβάλλον. Το πάγωμα των μισθών και η απαλλαγή των επιχειρήσεων από τεράστιο όγκο εργασίας ή η αντικατάστασή του με φθηνότερο (καπιταλιστική περιφέρεια) με την ταυτόχρονη υποτίμηση[35] το 1985 του δολαρίου έναντι του γιεν και του μάρκου, συντέλεσαν προς αυτή τη κα-

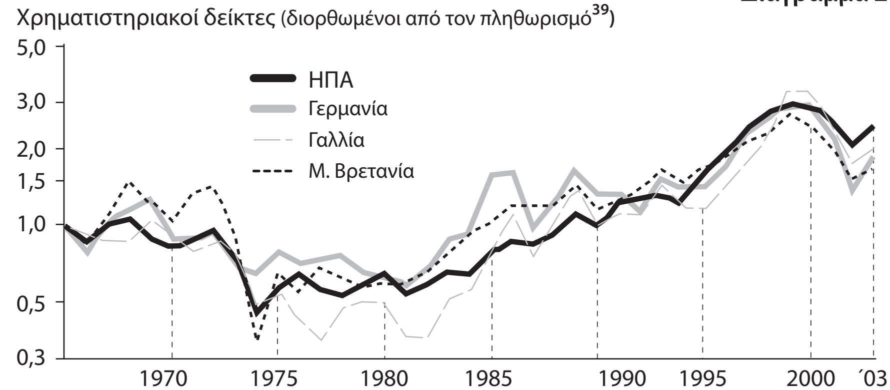
[33]Ο ρυθμός πληθωρισμού στην Αμερική το 1976 ήταν 6,4%, το 1979 εκτινάχθηκε στο 8,9% ενώ η μέγιστη τιμή του ήταν 9,7 το 1981 οπότε και ξεκινάει να διαγράφει καθοδική πορεία. (Lessons on the monetary policy of 1980 - B.M. Friedman)

[34]Υποσημείωση 12.

[35]Η συμφωνία Plaza Accord (ή Plaza Agreement) υπογράφτηκε από την Αμερική, τη Γαλλία,

τεύθυνση. Η περικοπή φορολογίας για τους οικονομικά ισχυρούς και τις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τις μαζικές κρατικές στρατιωτικές δαπάνες (απάντηση στα επικριτικά σχόλια των κεϋνσιανών) από το κυβερνητικό επιτελείο του Reagan βελτίωσαν ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Ταυτόχρονα διέξοδο στην δυστοκία της κερδοφορίας στη σφαίρα παραγωγής προσπαθεί να δοθεί και μέσα από αλλαγές στη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, με την άμβλυνση του νόμου Glass Steagal[36] (Garn-St. Germain Depository Institutions Act 1982[37]) και τη συνθήκη της Βασιλείας Ι[38] (1988). Αλλαγές, οι οποίες υπήρξαν καθοριστικές για την διόγκωση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας, η οποία από το 1985 και μετά ξεκινάει να ανακάμπτει. (Διάγραμμα 2)

Διάγραμμα 2

τη δυτική Γερμανία, τη Βρετανία και την Ιαπωνία στις 22 Σεπτεμβρίου του 1985 στο ξενοδοχείο Plaza της Νέας Υόρκης. Τον Φεβρουαρίου του 1987, υπογράφτηκε η συνθήκη Louvre Accord, που επιδίωξε στη συνέχεια τη σταθεροποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών στα τότε επίπεδα.

[36]*Το 1933 η κυβέρνηση Roosevelt θεσπίζει τον νόμο Glass Steagal πιο γνωστό και ως Banking Act of 1933. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, ορίζονται αυστηρές διαχωριστικές γραμμές μεταξύ εμπορικών και επενδυτικών τραπεζών. Οι εμπορικές τράπεζες δεν θα μπορούσαν να διαθέτουν θυγατρικές χρηματιστηριακές εταιρίες, ενώ οι επενδυτικές τράπεζες διαχωριζόντουσαν πλήρως από τις εμπορικές τράπεζες αφού πλέον θα ήταν κεφαλαιακά ανεξάρτητες από τις καταθέσεις κοινού. Έτσι εξασφαλιζόταν η μικρή έκθεση κινδύνου των εμπορικών τραπεζών και η αυτονομία τους από τα αυξημένα ρίσκα των επενδυτικών τους εταίρων. Ο νόμος αυτός καταργήθηκε τυπικά το 1999 επί Clinton με τη δημιουργία του ομίλου Citigroup.*

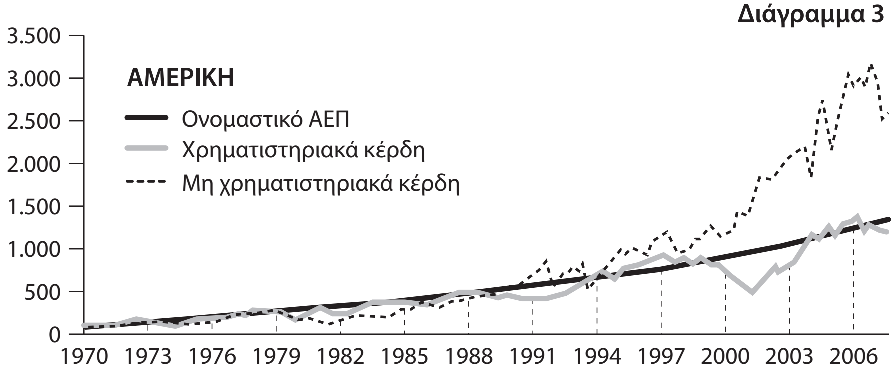
[37]*Κατά την υπογραφή του νόμου αυτού ο Reagan έλεγε: "This bill is the most important legislation for financial institutions in the last 50 years. It provides a long-term solution for troubled thrift institutions. ... All in all, I think we hit the jackpot."*

[38]*Η συνθήκη της Βασιλείας καθόρισε ένα ελάχιστο επίπεδο, 8%, κεφαλαιακής επάρκειας που πρέπει να έχουν τα τραπεζικά ιδρύματα που αναλαμβάνουν κινδύνους. Οριζόταν λοιπόν, το ελάχιστο επίπεδο ιδίων κεφαλαίων που έπρεπε να έχει το κάθε πιστωτικό ίδρυμα σε σχέση με τους αναλαμβανόμενους πιστωτικούς κινδύνους. Πιο απλά για κάθε 100 ευρώ σταθμισμένο για κινδύνους ενεργητικό απαιτούνταν ελάχιστα κεφάλαια 8 ευρώ Από τη συνθήκη αυτή ξεκινάει και η λογική των τραπεζών για τιτλοποίηση χρεών προκειμένου να αποδεσμεύουν κεφάλαιά τους.*

Η αμερικάνικη οικονομία μετά το 1985 καταγράφει μια ανοδική πορεία. Το προαναφερθέν πλαίσιο που διαμορφώθηκε, ανταποκρίθηκε πλήρως στις περιστάσεις δημιουργώντας κλίμα εφορίας. Η κερδοφορία στις ΗΠΑ αρχίζει και ξεκολλάει από τα χαμηλά της επίπεδα αλλάζοντας τάση, ενώ την ίδια περίπου χρονική στιγμή ο κλάδος της τεχνολογίας της πληροφορίας, η Νέα Οικονομία, αποτελεί το σημείο αναφοράς[40] καθώς και την ελπίδα για την έφοδο της κερδοφορίας στον ουρανό[41]. Σε παράλληλη πορεία με την ανάκαμψη της αμερικανικής οικονομίας κινήθηκαν και οι χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας. Εκμεταλλευόμενες την χαμηλή τιμή του δολαρίου και ακολουθώντας πολιτικές σταθερής ισοτιμίας[42], σε συνδυασμό πάντα με την ύφεση της Ιαπωνίας, ξεκίνησαν να παρουσιάζουν τεράστια οικονομική μεγέθυνση αποτελώντας πόλο έλξης ξένων κεφαλαίων.

Ωστόσο, η αυξημένη ανταγωνιστικότητά της Αμερικής έναντι Γερμανίας και Ιαπωνίας διαμόρφωσαν ένα ασφυκτικό περιβάλλον για τις τελευταίες. Διέξοδο βρίσκεται το 1995 στη συμφωνία της αντιπλάζας[43]. Η αντιστροφή των συναλλαγματικών ισοτιμιών διαμόρφωσε ένα καινούριο χάρτη κερδοφορίας ενώ η μαζική εισροή κεφαλαίων στην χρηματαγορά των ΗΠΑ, για την αύξηση της ισοτιμίας του δολαρίου, έδωσε ώθηση στο χρηματιστήριο. Χαρακτηριστικό είναι, ότι ενώ τα χρηματιστηριακά κέρδη μέχρι το 1995 συμβάδιζαν με τα μη χρηματιστηριακά (τα κέρδη των επιχειρήσεων συμβάδιζαν με τα κέρδη των χρηματιστηριακών δραστηριοτήτων τους – Διάγραμμα 3), από το 1995 και μετά παρατηρείται μια ολοκληρωτι-

Διάγραμμα 3

ΠΗΓΗ: Deutsche Bank, Bureau of Economic Analysis

[39] *Gérard Duménil and Dominique Lévy, "Costs and Benefits of Neoliberalism." http://www.jourdan.ens.fr/levy/biblioa.htm*

[40] *Σημείο αναφοράς των τραπεζών που χρηματοδοτούσαν τις επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα, των ιδιωτών που έβλεπαν στις μετοχές του συγκεκριμένου κλάδου δυνατότητες κερδοφορίας και των hedge funds (κεφάλαια αντασφάλισης) που δεν θα μπορούσαν να αφήσουν μια τέτοια επενδυτική ευκαιρία ανεκμετάλλευτη.*

[41] *Χαρακτηριστικό της δυναμικής της Νέας Οικονομίας αποτελεί η είσοδος της Netscape στο χρηματιστήριο την 9η του Αυγούστου το 1995. Την ημέρα που μπήκε σε διαπραγμάτευση η μετοχή της κινήθηκε από τα $28 στα $71. Η εξαγορά της Netscape πραγματοποιήθηκε το 1998 από την AOL έναντι 4,2 δις δολαρίων.*

κή απομάκρυνση των πρώτων. Σε αυτό συνετέλεσε και η χαλαρή νομισματική πολιτική, χαμηλά επιτόκια από την ομοσπονδιακή τράπεζα της Αμερικής επί προεδρίας του Alan Greenspan, προκειμένου να αναχαιτιστούν οι πιθανοί κίνδυνοι από την κρίση στο Μεξικό, 1994[44] , δίνοντας ώθηση σε μια φούσκα με διαδοχικές εκρήξεις.

Οικονομικές κρίσεις 1997-98

"There's No Such Thing as a Free Lunch."
M. Friedman

Μεταφερόμαστε λοιπόν, στο έτος 1997 και στην νοτιοανατολική Ασία. Ένα ντόμινο καταρρεύσεων των αναδυόμενων τότε οικονομιών του συγκεκριμένου γεωγραφικού διαμερίσματος (με εξαίρεση την Ν. Κορέα), σε συνδυασμό με την παρατεταμένη ύφεση της Ιαπωνίας[45], μπορεί να ειδωθεί ως το εναρκτήριο λάκτισμα της κρίσης που έμελε να ακολουθήσει.

Αφορμή για το κραχ της Ασίας στάθηκε η υποτίμηση[46] του ταϊλανδέζικου νομίσματος, του μπάτ, το 1997. Η Ταϊλάνδη αποτελούσε μια αγροτική οικονομία. Ωστόσο μετά το 1980 αρχίζει να μετατρέπεται σε βιομηχανικό κέντρο, παραγκωνίζοντας τις μέχρι τότε εξαγωγές αγροτικών προϊόντων. Παρατηρείται μια ραγδαία ετήσια ανάπτυξη στην ταϊλανδέζικη οικονομία μέχρι τις αρχές του 1990, ανάπτυξη η οποία μπορεί να αποδοθεί κυρίως στην σταθερή ισοτιμία μεταξύ του ταϊλανδέζικου νομίσματος (μπατ) και του δολαρίου[47]. Μετά το 1990, οι αναδυόμενες οικονο-

---

[42]Η χαμηλή τιμή του δολαρίου τους ώθησε στο να «κλειδώσουν» τα νομίσματά τους σε χαμηλές ισοτιμίες.

[43]Η συμφωνία Reserve Plaza υπογράφτηκε το 1995, αντιστρέφοντας τις συναλλαγματικές ισοτιμίες αυτή τη φορά εις βάρος του δολαρίου. Για την επίτευξη της συμφωνίας αγοράστηκαν κυρίως από την γερμανική και την ιαπωνική κυβέρνηση, ομόλογα του αμερικανικού δημοσίου.

[44]Κρίση «τεκίλα» τον Δεκέμβριο του 1994. Εξαπλώθηκε και στις άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής πλήττοντας κυρίως την Αργεντινή. Για την διάσωσή τους χορηγήθηκε από την Αμερική πίστωση $50 δις στο Μεξικό και $12 δις στην Αργεντινή από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

[45]Αντιμετώπιζε πρόβλημα στασιμοπληθωρισμού (χαμηλή παραγωγή, υψηλή ανεργία, υψηλό πληθωρισμό).

[46]Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι η οικονομική κατάρρευση της Ταϊλάνδης αλλά και των τριγύρω οικονομιών έχουν σαν σημείο εκκίνησης την συνθήκη της αντιπλάζας το 1995 (Υποσημείωση 31). Με τη αλλαγή των ισοτιμιών μεταξύ δολαρίου, μάρκου και γιέν, τα προϊόντα των εν λόγω χωρών έγιναν μη ανταγωνιστικά ενώ ταυτόχρονα οι χώρες προσπάθησαν να ανταποκριθούν στην απότομη αύξηση της αξίας του νομίσματός τους.

[47]Υποσημείωση 35.

μίες, ανάμεσα στις οποίες και η Ταϊλάνδη, γίνονται πόλος έλξης ξένων κεφαλαίων μιας και τα περιθώρια κέρδους ήταν πολύ μεγαλύτερα.

Η αύξηση της εισροής κεφαλαίων σήμαινε ταυτόχρονα αύξηση της ζήτησης του εγχώριου νομίσματος[48]. Για να μπορέσει η ταϊλανδέζικη κεντρική τράπεζα να κρατήσει σταθερή την ισοτιμία μπατ-δολαρίου (η αύξηση της ζήτησης του εν λόγω νομίσματος αυξάνει την τιμή του μετατρέποντας έτσι την χώρα σε μη ανταγωνιστική, με λίγα λόγια υπερτιμάται το νόμισμα) κατέφυγε στην αγορά συναλλάγματος όπου και πουλούσε μπατ αγοράζοντας δολάρια (και γιέν), αυξάνοντας δηλαδή την προσφορά του νομίσματός της. Αυτή όμως η αύξηση της ποσότητας του (προσφερόμενου) χρήματος, με τη σειρά της, μέσα σε ένα κλίμα διαρκούς εισροής ξένων επενδυτικών κεφαλαίων και ανάπτυξης, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της πίστωσης[49], η οποία με τη σειρά της δημιούργησε μια «φούσκα» στις τιμές των ακινήτων και των μετοχών. Η προσπάθεια αντιμετώπισης της «φούσκας» και του αναμενόμενου σκασίματός[50] της απέτυχαν, βυθίζοντας την ισοτιμία (1 μπατ για 50 δολάρια) και ωθώντας την χώρα στην κατάρρευση (τεράστια χρέη), συμπαρασύροντας ταυτόχρονα τις επίσης μέχρι τότε αναδυόμενες οικονομίες της Μαλαισίας, της Ινδονησίας και της Νότιας Κορέας. Ένας φαύλος κύκλος υποτιμήσεων των τοπικών νομισμάτων , φυγής των ξένων επενδύσεων και τεράστιων χρεών είχε ξεκινήσει. (Σε αντιστοιχία με την ασιατικού τύπου κρίση βρίσκουμε και την κρίση της Αργεντινής στα τέλη του 2001, που προκάλεσε αποδυνάμωση του εγχώριου νομίσματος, συρρίκνωση της οικονομίας και αύξηση των χρεών.)

Το 1998 η Ρωσία, ακολουθώντας την ασιατική κρίση, κηρύσσει πτώχευση σταματώντας την αποπληρωμή των χρεών της. Για να πραγματοποιηθεί στη Ρωσία το πέρασμα από τον «σοσιαλισμό» στον καπιταλισμό υπήρχε απαίτηση χρημάτων, τα οποία το διεθνές νομισματικό ταμείο έσπευσε να προσφέρει, με το αζημίωτο, γνωρίζοντας εξ αρχής την αφερεγγυότητα που προσέδιδε το τότε διαμορφωμένο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Μια αφερεγγυότητα όμως, η οποία έκανε την επένδυση σε ομόλογα του ρωσικού κράτους (επένδυση ουσιαστικά στο χρέος της Ρωσίας) ελκυστικότατη. Με την ανακοίνωση της πτώχευσης του ρωσικού κράτους, και την συνακόλουθη αδυναμία αποπληρωμής του χρέους, πανικός κυρίευσε τις αγορές και όλοι έσπευσαν να πουλήσουν τις επικίνδυνες επενδύσεις τους, στην προσπάθειά τους να τις μετατρέψουν σε μετρητά. Αυτή η εξέλιξη δεν άφησε ανεπηρέαστο ένα από τα μεγαλύτερα hedge fund[51] το LTCM (Long Term Capital Management) – ανάμεσα σε όλα τα hedge funds που υπέστησαν ζημιές – του οποίου τα ανοίγματα σε περίπτωση κατάρρευσης θα μπορούσαν να προκαλέσουν μεγάλο πανικό σε όλο το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Προς αποφυγή του

---

[48]Η επένδυση μιας ευρωπαϊκής εταιρίας για παράδειγμα στην Ταϊλάνδη απαιτεί την μετατροπή των ευρώ σε μπατ.

[49]Πολλαπλασιαστής χρήματος: Η μεταβολή στην ποσότητα του χρήματος σε κάθε μεταβολή στην ποσότητα της νομισματικής βάσης κατά μία μονάδα.

[50]2 Ιουλίου 1997

[51]Κεφάλαια αντασφάλισης: Επενδυτικοί φορείς που επιδίδονται σε αγοραπωλησίες κεφαλαίων που υπερβαίνουν κατά πολύ το μέγεθος των δικών τους ιδίων κεφαλαίων.

επικείμενου χρηματοπιστωτικού πανικού η ομοσπονδιακή τράπεζα της Αμερικής (FED) «έπεισε» 14 τράπεζες[52] να αγοράσουν το χαρτοφυλάκιο της LTCM για να μην εξαπλωθεί περαιτέρω η κρίση. Η «λύση» στο αδιέξοδο που παρουσιάστηκε, έθεσε τα θεμέλια για τις επόμενες κρίσεις[53].

Η συνέχεια έχει ως εξής. Οι αναδυόμενες αυτές αγορές προχωράνε σε διαρθρωτικά μέτρα με παγκόσμιο αντίκτυπο. Η ανάπτυξη τους (ανάμεσά στις προαναφερθείσες χώρες εντάσσονται η Κίνα και η Ινδία) ενώ στην αρχή ήταν βασισμένη στην εγχώρια ζήτηση (εισαγωγές), προκαλώντας τεράστια ελλείμματα[54] στα ισοζύγιά τους, πλέον εστιάζει στις εξαγωγές. Το πολύ μικρό κόστος παραγωγής και οι χαμηλές ισοτιμίες ώθησαν τις τιμές των βιομηχανικών και μη προϊόντων σε πτώση. Το παγκόσμιο σκηνικό μεταμορφώνεται δραστικότατα. Οι αναδυόμενες οικονομίες με τις αυξημένες εξαγωγές, αρχίζουν και εμφανίζουν πλέον ένα τεράστιο συναλλαγματικό πλεόνασμα. Έχοντας νωπές ακόμα τις εμπειρίες από τις πρόσφατες οικονομικές κρίσεις, αναζητούν καταφύγιο σε σίγουρες επενδύσεις. Και τι πιο σίγουρο από τα ομόλογα του αμερικανικού δημοσίου. Μεταμορφώθηκαν δηλαδή από χρεώστες δολαρίων σε δανειστές, διαμορφώνοντας επιπρόσθετα με τις χαμηλές τιμές των εξαγόμενων προϊόντων τους, ένα ιστορικά χαμηλό επίπεδο τιμών, ένα πλαίσιο δηλαδή χαμηλού πληθωρισμού.

Dot–com Bubble[55]

"I told you so."
W. Buffet

Η Αμερική δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από τις ανά τον κόσμο οικονομικές κρίσεις. Πέρα από τα κεφάλαια τα οποία είχαν βρει διέξοδο κερδοφορίας σε αυτές τις χώρες και τα οποία προφανώς και συρρικνώθηκαν μετά την εκδήλωση των κρίσεων, η παραγωγική δραστηριότητα των ΗΠΑ σημείωσε σημαντική πτώση. Η αλλαγή μακροοικονομικών πολιτικών των αναδυόμενων χωρών και η συνακόλουθη μη ανταγωνιστικότητα των αμερικανικών προϊόντων, απέβη καθοριστική για την μετέπειτα πορεία της αμερικανικής αλλά και της παγκόσμιας, οικονομίας.

---

[52]Μια από τις τράπεζες που συμμετείχαν σε αυτό το σχήμα ήταν και η Lehman Brothers

[53]Δεν μπορούμε φυσικά να παραγνωρίσουμε την ύπαρξη οικονομικών κρίσεων τόσο στην Βραζιλία το 1998 - 1999 όσο και στην Τουρκία το 2000/01.

[54]Οι εισαγωγές ήταν πολύ περισσότερες από τις εξαγωγές.

[55]Φούσκα των εταιριών υψηλής τεχνολογίας, γνωστή και ως I.T. bubble.

Η πτώση του ποσοστού κέρδους[56] σηματοδότησε την επερχόμενη ύφεση στην Αμερική το 1998. Η λύση δόθηκε με την μείωση των επιτοκίων, με την προσφορά δηλαδή «τσάμπα» χρήματος. «Τσάμπα» χρήμα, το οποίο δεν είχε ως τελικό αποδέκτη την παραγωγή αλλά το χρηματιστήριο. Τα κέρδη των μετοχών κατέγραφαν την περίοδο εκείνη τα υψηλότερα επίπεδά τους, ενώ το χρήμα με μηδενικό κόστος έδινε στις επιχειρήσεις μια άνευ προηγουμένου πρόσβαση στη χρηματοδότηση είτε μέσω της πώλησης των υπερτιμημένων μετοχών τους είτε χρησιμοποιώντας το υπερτιμημένο ενεργητικό[57] τους για δανεισμό.

Ο τεχνολογικός δείκτης Nasdaq βέβαια δεν θα μπορούσε να αυξάνεται διαρκώς. Από την άνοιξη του 2000 και μετά, 10 Μαρτίου το peak του, ο δείκτης των μετοχών των εταιριών υψηλή τεχνολογίας ξεκίνησε να καταγράφει ζημιές. Η καθοδική του πορεία παρέσυρε εταιρίες όπως οι webvan.com, pets.com, kibu.com, kozmo.com etoys.com καθώς και εταιρίες κατασκευής εξοπλισμού και εξαρτημάτων, κάνοντας καπνό, κατά μέσο όρο 40%, μεγάλο μέρος από την πλασματική συνολική τους αξία.

Από το Dot–com Boom στην κρίση ενυπόθηκων δανείων[58]

> «Αυξανόμενη με ετήσιο ρυθμό 3,2% κατά κεφαλήν από το 2002, η παγκόσμια οικονομία δείχνει ότι βρισκόμαστε στη μέση της καλύτερης δεκαετίας όλων των εποχών. Εάν συνεχίσει να αυξάνεται με αυτόν το ρυθμό, θα ξεπεράσει τόσο την υποτιθέμενα ειδυλλιακή δεκαετία του 1950 αλλά και τη δεκαετία του 1960.Ο καπιταλισμός της αγοράς, η μηχανή που κινεί το μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας οικονομίας, φαίνεται να κάνει τη δουλεία του καλά.»
>
> **The economist** 2006

Τέλη του 2001 λοιπόν, με την Αμερική να δοκιμάζεται από τις διαδοχικές οικονομικές κρίσεις (εγχώριες και μη), με την βιομηχανική της ανάπτυξη να έχει αντικατασταθεί πλήρως από την χρηματοπιστωτική σφαίρα, με τις επιχειρήσεις υπερχρεωμένες και έχοντας δεχτεί την επίθεση στου δίδυμους πύργους. Η πολιτική που ακολουθείται, από το 2002 μέχρι το 2004, είναι άκρως επιθετική. Τα χαμηλά επιτό-

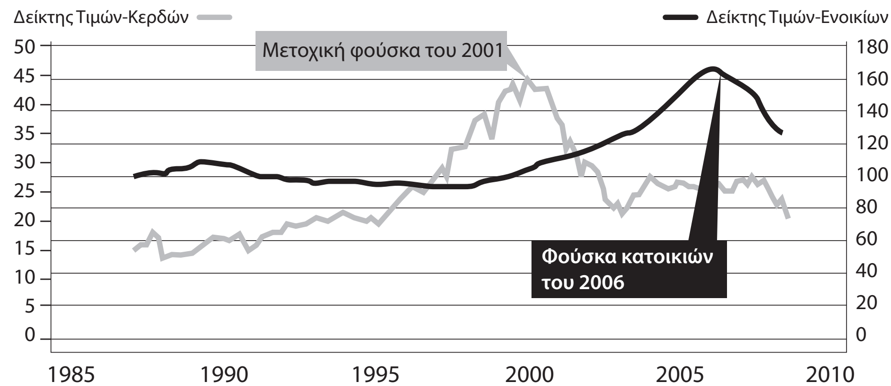
[56] *Διάγραμμα 1, σελ. 10.*

[57] *Ακολουθώντας την Υποσημείωση 23, αν για παράδειγμα μια εταιρία αγόρασε χθες 10 μετοχές αξίας $5 η κάθε μια και η σημερινή αξία της μετοχής είναι στα $7 το σημερινό ενεργητικό της διαμορφώνεται στα $70 αντί για $50. Πάνω λοιπόν στην καινούρια αξία του ενεργητικού της μπορούσε να πάρει ένα ακόμα μεγαλύτερο δάνειο.*

κια, προκειμένου να αποφευχθεί η πιθανή για μια ακόμα φορά ύφεση, προσυπογράφουν αυτή την επιλογή.

Σε ένα ασφυκτικό περιβάλλον κερδοφορίας, ο κατασκευαστικός τομέας και η τιτλοποίηση ενυπόθηκων δανείων φαντάζουν ιδανικές τοποθετήσεις. Ιδανικές γιατί αφενός οι τιμές ακινήτων αυξάνουν (από το 1996 και μετά), αφετέρου τα χαμηλά επιτόκια αυξάνουν τον όγκο του δανεισμού και την συνακόλουθη τιτλοποίησή τους. Η συνταγή για να ξεπεραστεί μια φούσκα είναι να δημιουργήσεις μια καινούρια, μεταθέτοντας την κρίση σε μια μελλοντική περίοδο. Έτσι περνάμε από την κρίση των Dot-com σε αυτή των ενυπόθηκων δανείων.

Διάγραμμα 4[59]

> "I own this home, it is my piece of property, it is my part of the American experience."[60]
> **George W. Bush**

Τον Ιούνιο του 2002 ο τότε πρόεδρος της Αμερικής ανακοινώνει το πρόγραμμα "Homeownership Challenge". Σκοπός του προγράμματος, ήταν η δυνατότητα απόκτησης ιδιόκτητης κατοικίας από 5,5 περίπου εκατομμύρια μειονοτικές[61] οικογένειες μέχρι τα τέλη της δεκαετίας. Μια οικονομική δραστηριότητα αρκετά προσοδοφόρα μιας και έδινε ώθηση στον κατασκευαστικό τομέα με την μαζική κατα-

[58] *Mortgage Crisis.*

[59] *Πρόκειται για αναλογίες μετοχών – κερδών και ακινήτων – κερδών, σταθμισμένες για μια δεκαετία.*

P. Krugman, Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της ύφεσης.

[60] *Από την παρουσίαση του προγράμματος Homeownership Challenge, 12/06/2002, http://www.hud.gov/news/speeches/presremarks.cfm*

[61] *Ενδεικτικά τα ποσοστά ιδιόκτητης κατοικίας ήταν 74,3% των λευκών μη-ισπανών, 48% των αφρο-αμερικάνων, 47,6% των ισπανόφωνων και 53,7% των ασιατο-αμερικάνων.*

σκευή κατοικιών, που θα απευθύνονται στις συγκεκριμένες εισοδηματικές κατηγορίες και στην κατανάλωση οικιακών ειδών ανάμεσα σε άλλα, με προβλεπόμενα κέρδη κοντά στα $256 δις. Μέτρα του προγράμματος ήταν η χορήγηση $200 εκατομμυρίων για τις εγγυήσεις και τα έξοδα έκδοσης των δανείων για 40.000 οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, η δημιουργία ενυπόθηκων δανείων που θα απευθύνονται αποκλειστικά στις μειονότητες και στους μετανάστες, η παροχή χρηματοπιστωτικών συμβούλων και η δημιουργία πολύγλωσσων ιστοσελίδων για τη διαρκή ενημέρωσή τους (μειονότητες & μετανάστες) για τα καινούρια τραπεζικά προϊόντα.

Ωστόσο αυτή η πολιτική, μόνο καινούρια δεν ήταν και προφανώς και δεν μπορεί να ειδωθεί αποκομμένα από την ιστορική της συνέχεια. Λίγο μετά την οικονομική κρίση του 1973, η δημοκρατική κυβέρνηση, υπογράφει το 1977 τον Νόμο Επανεπένδυσης στις Κοινότητες (Community Reinvestment Act). Ο νόμος αυτός ουσιαστικά έδινε την δυνατότητα δανεισμού σε αγοραστές σπιτιών που άνηκαν σε μειονότητες και οι οποίοι ήταν «αποκλεισμένοι» (redlining)[62], υποχρεώνοντας τις τράπεζες να καλύπτουν τις πιστωτικές ανάγκες ολόκληρης της κοινωνίας συμπεριλαμβάνοντας τα χαμηλά και τα μέσα εισοδήματα. Μια σαφής κίνηση προσπάθειας ενσωμάτωσης των μειονοτήτων στο σώμα της αμερικανικής κοινωνίας[63]. Το μέτρο κρίνεται ανεπαρκές και αναποτελεσματικό, οδηγώντας πολλές φορές μάλιστα σε αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Το 1995 το κυβερνητικό επιτελείο του Clinton προβαίνει σε δύο καθοριστικές για την παρούσα κρίση κινήσεις. Από τη μια, ο Νόμος Επανεπένδυσης του 1977 τροποποιείται προκειμένου να γίνει πιο αποτελεσματικός. Η αλλαγή έχει σαν σημείο αιχμής τον τρόπο αξιολόγησης (αναφορικά με την εφαρμογή του νόμου) της εκάστοτε τράπεζας. Πλέον η αξιολόγηση δεν βασίζεται στην προσπάθεια που καταβάλλουν οι τράπεζες για να αυξήσουν τα δάνειά τους στις συγκεκριμένες περιοχές δραστηριοποίησής τους αλλά στον όγκο των δανείων που τελικά παραχωρούν (performance based evaluation). Σε συνδυασμό με αυτή την μερική τροποποίηση, παρουσιάζεται και το φιλόδοξο πρόγραμμα "National Homeownership Strategy" που όπως ο ίδιος ο Clinton δηλώνει έχει ως σκοπό να *«ανυψώσει, μέχρι το τέλος του αιώνα, σε μοναδικά για την Αμερική επίπεδα τον δείκτη ιδιόκτητης κατοικίας»*. Για την

---

http://www.policyalmanac.org/social_welfare/archive/wh_minority_housing.shtml

[62] *Το redlining αναφέρεται σε μια πρακτική που ξεκίνησε το 1934, ως μέτρο αντιμετώπισης της μεγάλης ύφεσης του '29 από την Ομοσπονδιακή Διοίκηση Κατοικίας (Federal Housing Administration) και υλοποιήθηκε από την κρατική Εταιρεία Δανείων προς Ιδιοκτήτες Κατοικιών (Home Owner's Loan Corporation). Ουσιαστικά πρόκειται για χαρτογράφηση των αστικών κέντρων (βλ. χάρτη της Philadelphia δίπλα), σκιαγραφώντας με κόκκινο τις «επικίνδυνες» περιοχές, τις περιοχές των μειονοτήτων, αποτρέποντας τις τράπεζες που συνεργαζόντουσαν με την FHA να επενδύσουν εκεί. Οι κάτοικοι των περιοχών ήταν αποκλεισμένοι από διάφορες υπηρεσίες όπως τραπεζικές (δάνεια, κάρτες κλπ...), ασφάλειας, υγείας ακόμα και σουπερμάρκετ, ή τους παρέχονταν αλλά με αυξημένη τιμολόγηση.*

[63] *Αποτέλεσμα των εξεγέρσεων στο Jersey, στο Harlem και στο Watts του Los Angeles τη δεκαετία του ΄60.*

[64] *Είχε παρατηρηθεί ότι τα χαμηλά και μεσαία εισοδήματα δεν μπορούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση στην αγορά κατοικίας εξαιτίας του «φράγματος», της υψηλής προκαταβολής.*

επίτευξη του στόχου μειώνεται το ποσοστό της απαιτούμενης προκαταβολής για την χορήγηση του δανείου, σπάζοντας έτσι το «φράγμα για την αγορά κατοικίας»[64].

Η επίμονη στοχοθέτηση των μειονοτήτων και των μεταναστών ως υποψήφιων αγοραστών και η κοινή ρητορική που αναπτύχθηκε γύρω από αυτούς, τόσο από τον Clinton όσο και από τον Bush, πέρα από τη λογική της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης που εμπεριέχει όπως προαναφέρθηκε, ανάγεται και στον διαρκώς αυξανόμενο αριθμό τους. Πιο συγκεκριμένα τη δεκαετία 1990 με 2000 ο αριθμός τους αυξήθηκε παραπάνω από 50%, αριθμός που αντιστοιχεί σε 12,1 εκατομμύρια οικογένειες. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που η Ένωσης Κτηματομεσιτών των ΗΠΑ (National Association of Realtors) αναγνώριζε το 2002 σε έκθεσή της[65] ότι είναι το πιο πρόσφορο πληθυσμιακό κομμάτι για αγορές σπιτιών (μέσα από την παροχή δανείων φυσικά), έχοντας κατά νου την έρευνα της Fannie Mae το 1995[66] όπου το μεγαλύτερο τμήμα των ερωτηθέντων μεταναστών (πάνω από 70%) αναφερόταν στην αγορά σπιτιού ως «ορόσημο ζωής».

Η αλλαγή του τρόπου αξιολόγησης των τραπεζών, η καινοτομία της χαμηλής προκαταβολής και πέρα από όλα οι ξεκάθαρες πολιτικές επιλογές, διαμόρφωσαν ένα ποιοτικά διαφορετικό σύνολο δανείων. Και ενώ το 1989 μόνο ένα 7% των δανείων είχαν εγγύηση κάτω από 10% του συνολικού ποσού, από το 1995 και μετά το ποσό των δανείων ξεπερνούσε το 30%, εγκαινιάζοντας τα «κακά» δάνεια.

> «Δεν έχουν γίνει μόνο τα μεμονωμένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα λιγότερο ευάλωτα στους κλονισμούς που προκαλούν οι υποκειμενικοί παράγοντες επικινδυνότητας, αλλά και όλο το χρηματοπιστωτικό σύστημα έχει γίνει πιο εύκαμπτο»
> **A. Greenspan** 2004

Με τις ευλογίες των κρατούντων ξεκίνησε μια μαζική χορήγηση δανείων. Άλλωστε σε συνθήκες οικονομικής ευφορίας, η χαλάρωση της πίστης είναι πάντα παρούσα μιας και οι μελλοντικές προσδοκίες διακατέχονται από πλήρη αισιοδοξία.

[65] National Association of Realtors (2002) Housing opportunities in the foreign-born market (Report from the Research Group of the National Association of Realtors).

http://www.realtor.org/Research.nsf/files/ImmigrantMkt2002.PDF/$FILE/ImmigrantMkt2002.PDF

[66] Fannie Mae National Housing Survey, 1995, "Immigrants, Home Ownership, and the American Dream".

[67] Conforming, Jumbo, Hel/Heloc, Alt-A και subprime.

[68] Το 2003 η αγορά τους ανερχόταν σε $332 δις ενώ το 1995 ήταν μόλις $65 δις, αναλογώντας στο 8,8% του συνολικού όγκου των δανείων που είχαν χορηγηθεί την συγκεκριμένη περίοδο.

[69] Ο δείκτης πιστοληπτικής αξιοπιστίας είναι βασισμένος σε έναν μαθηματικό αλγόριθμο, μια φόρμουλα, η οποία λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες του πιστωτικού παρελθόντος και του προφίλ του εκάστοτε υποψηφίου, υπολογίζει την πιθανότητα αποπληρωμής της χρηματοροής την οποία πρόκειται να λάβει. Ο πιο γνωστός δείκτης είναι ο FICO ο οποίος ξεκινάει από τις

Ο όγκος του δανεισμού αυξήθηκε σε όλες τις κατηγορίες δανείων[67]. Προεξέχουσα θέση έχουν φυσικά τα δάνεια που χορηγήθηκαν στις μειονότητες και στους μετανάστες, ενυπόθηκα δάνεια (subprime), όχι τόσο για τον όγκο τους[68], τουλάχιστον μέχρι το 2003, όσο για την συμβολή τους στο σκάσιμο της φούσκας.

Φυσικά το redlining ουδέποτε καταργήθηκε ή υπήρχε περίπτωση να καταργηθεί. Τα δάνεια που απευθυνόντουσαν σε μετανάστες και μειονότητες, subprime loans, ήταν η τελευταία κατηγορία των χορηγούμενων δανείων. Απευθύνονταν σε χαμηλά και μεσαία στρώματα. με πολύ χαμηλό δείκτη πιστοληπτικής αξιοπιστίας (credit score[69]), γι' αυτό και οι όροι δανεισμού ήταν οι χειρότεροι ανάμεσα σε όλες τις άλλες κατηγορίες δανείων. Χαρακτηριστικά, το κόστος έκδοσης ενός subprime δανείου και η προμήθειά της τράπεζας από αυτό ήταν πολύ μεγάλη, το επιτόκιο του ήταν πολύ υψηλότερο από οποιοδήποτε άλλο δάνειο, ενώ πολύ μεγαλύτερη ήταν και η ποινή προεξόφλησης που είχε, κάνοντας ασύμφορη για τον δανειζόμενο την συντομότερη αποπληρωμή του χρέους (προφανώς η τράπεζα σκόπευε να διατηρήσει τον προβλεπόμενο – 30 χρόνια συνήθως – δανειακό χρόνο μιας και τα κέρδη της από τα τεράστια επιτόκια ήταν πάρα πολλά). Από το 1995 και μετά η συγκεκριμένη κατηγορία δανείων ξεκινάει να ανθίζει, διαγράφοντας μια μικρή ύφεση την περίοδο 1997–1998 εξαιτίας της κρίσης στην νοτιοανατολική Ασία, επανακάμπτοντας όμως από το 2002 και μέχρι το 2006 πιο ώριμη και πιο ανεπτυγμένη[70].

Οι τράπεζες, όσο παράδοξη και αν φαντάζει η χορήγηση ενός δανείου σε έναν αναξιόπιστο καταναλωτή, είχαν κάθε λόγο να προβούν σε αυτή. Από τη μια μέσα στην περίοδο του νεοφιλελευθερισμού αναπροσαρμόστηκαν πλήρως οι πηγές κερδοφορίας τους. Και αν πρωτύτερα η κύρια πηγή εσόδων τους ήταν οι επιχειρήσεις, πολύ σύντομα το ατομικό εισόδημα, με τα πεπερασμένα προφανώς όριά του, αποτέλεσε την νούμερο ένα στοχοθέτησή τους. Και αυτό, γιατί η ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών και δραστηριοτήτων έδωσε στις επιχειρήσεις την δυνατότητα να εξασφαλίζουν με δικούς τους τρόπους την χρηματοδότηση των ενεργειών τους, ανεξαρτητοποιώντας τες από τις τράπεζες.

Από την άλλη όμως, η ανάπτυξη σύνθετων χρηματοπιστωτικών εργαλείων[71] τροποποίησαν δραστικά την διαδικασία χορήγησης ενός δανείου. Η σύναψη ενός δανείου σηματοδοτεί δύο γεγονότα τα οποία λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα. Την αρχή ενός χρέους και την ανάληψη ενός πιστωτικού κινδύνου. Μία τράπεζα παλαιότερα συμμετείχε εξίσου και στα δυο αυτά μέρη. Τα σύγχρονα εργαλεία της δίνουν ωστόσο τη δυνατότητα να απεμπλακεί από το κομμάτι αυτό της ανάληψης κινδύνου.

---

300 μονάδες για τον λιγότερο αξιόπιστο και φτάνει στις 850 για τον πλήρως αξιόπιστο. Όσο μεγαλύτερος είναι ο δείκτης τόσο καλύτεροι είναι οι όροι δανεισμού.

[70]*Οι περισσότερες χρηματοπιστωτικές εταιρίες, επενδυτικές τράπεζες που είχαν πρωτοστατήσει στην εισαγωγή και προώθηση των συγκεκριμένων δανείων το 1990 και μετά εξαγοράστηκαν από μεγαλύτερες όταν διαπιστώθηκε ότι αποτελούσαν πηγές κέρδους. Έτσι από το 2000 και μετά, οι πάροχοι των συγκεκριμένων δανείων αλλάζουν ολοκληρώνοντας ακόμα περισσότερο την συγκεκριμένη αγορά.*

[71]*Financial Engineering.*

Για να γίνει κατανοητή η διαδικασία απεμπλοκής από το κομμάτι του κινδύνου ας δημιουργήσουμε το εξής όχι και τόσο υποθετικό παράδειγμα. Τη στιγμή που η τράπεζα εκδίδει ένα δάνειο[72] αναλαμβάνει έναν κίνδυνο. Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται κάποιος που πουλάει προστασία απέναντι σε αυτούς τους κινδύνους, υπόσχεται δηλαδή ότι θα καλύψει το χρέος σε περίπτωση μη πληρωμής, φυσικά έναντι συγκεκριμένης αμοιβής (ασφάλιστρο κινδύνου). Για την αγορά αυτού του κινδύνου δεν απαιτείται από τον πωλητή προστασίας[73] κάποιο κεφάλαιο ως εγγύηση. Βρίσκεται λοιπόν ο πωλητής προστασίας με κέρδος χωρίς να δεσμεύσει κανένα περιουσιακό του στοιχείο. Και αν η πιθανότητα να μην πληρωθεί το δάνειο και να πρέπει να αποζημιώσει την τράπεζα φαντάζει μεγάλη για ένα μεμονωμένο δάνειο, η πιθανότητα μπορεί να μειωθεί αν δημιουργηθεί ένα πακέτο (pool) από 1000 ή 2000 τίτλους (κινδύνους) διαφορετικών δανειακών κατηγοριών.

Η παραπάνω διαδικασία τιτλοποίησης (securitisation) δημιούργησε τον εξής κύκλο. Οι τράπεζες ακολουθώντας την μέθοδο της «έκδοσης και διανομής» (originate and distribute) χορηγούσαν πιστώσεις αφειδώς, αδιαφορώντας για την ποιότητα των πιστώσεων και τον κίνδυνο που αυτές ενείχαν αφού τον μεταβίβαζε. Τα «οχήματα ειδικού σκοπού»[74], τα hedge funds και άλλες χρηματοπιστωτικές εταιρίες έκαναν μαζικές αγορές στεγαστικών δανείων. Στη συνέχεια δημιουργούσαν ομαδοποιημένα (μη συσχετίσιμα[75]) πιστωτικά σύνολα τα οποία τιτλοποιούσαν. Η τιτλοποίηση γινόταν με τη λεγόμενη αρχή ιεραρχίας κινδύνου και διακρίνονταν σε τρείς κατηγορίες (tranches): ασφαλή, πε-

---

[72] Φυσικά αναφερόμαστε σε κάθε λογής πίστωση (καταναλωτικά, φοιτητικά κοκ δάνεια).

[73] Αναφερόμαστε στα λεγόμενα CDS CDO,...Παράγωγα προϊόντα εφαρμοσμένα στις πιστώσεις.

[74] Special Purpose Vehicles. Θυγατρικές των τραπεζών που αποτελούσαν το νομικό προκάλυμμα για την ενασχόλησή των μητρικών με δραστηριότητες απαγορευτικές για το πλαίσιο λειτουργίας τους.

[75] Κάθε ομάδα δεν περιείχε μόνο δάνεια της ίδιας κατηγορίας πχ. subprime. Όπως επίσης δεν ήταν από την ίδια γεωγραφική περιοχή ή της ίδια εισοδηματικής κλάσης.

ριορισμένο και υψηλό κίνδυνο. Οι αποδόσεις αυτών των κατηγοριών αυξάνονταν ανάλογα με τον κίνδυνο, μιας και σε ένα ενδεχόμενο πιστωτικό γεγονός οι άμεσα πληγείσες σειρές θα ήταν οι τελευταίες, με τις πρώτες να φαντάζουν πλήρως εξασφαλισμένες. Η αξιολόγηση των τίτλων αυτών γινόταν από εταιρίες αξιολόγησης[76], οι οποίες προφανώς και δεν ενδιαφερόντουσαν αν οι τίτλοι είναι αξιόπιστοι ή όχι, ακολουθώντας την τόσο αγαπημένη τους λογική «ο πελάτης έχει πάντα δίκιο», σφραγίζοντας με βουλοκέρι ΑΑΑ αυτές τις «μοναδικές» επενδυτικές ευκαιρίες. Αφού γινόταν η αξιολόγηση, διαθέτονταν στους επενδυτές (συνταξιοδοτικά ταμεία, ασφαλιστικά ταμεία, δήμοι και κοινότητες, επιχειρήσεις ανάμεσα σε άλλους, ακόμα και οι ίδιες οι τράπεζες).

Τα οφέλη για τις αγορές είναι πολλαπλά. Αρχικά οι τράπεζες ασφαλίζονται απέναντι σε τυχαίους παράγοντες που θα μπορούσαν να τις ζημιώσουν με την μη πληρωμή των δανείων. Ταυτόχρονα, αποδεσμευμένες από αυτούς του κινδύνους[77], μπορούν να δανείζουν περισσότερα χρήματα χωρίς την απαίτηση επιπρόσθετων αποθεματικών κεφαλαίων, ή αλλιώς αυξάνοντας την δυνατότητα μόχλευσης[78]. Εν συνεχεία, οι ενδιάμεσοι εμπλεκόμενοι, hedge funds, χρηματοπιστωτικές εταιρίες κλπ είχαν κέρδη χωρίς να δεσμεύουν κεφάλαια, ενώ από την άλλη οι μεσίτες εξασφάλιζαν μεγάλες αμοιβές σπρώχνοντας τους τίτλους αυτούς χωρίς το παραμικρό κόστος. Τέλος, οι επενδυτές οι οποίοι μέσα σε ένα περιβάλλον χαμηλών αποδόσεων εξασφάλιζαν ικανοποιητικότατα κέρδη.

> «Οι αναπτυξιακές πολιτικές του προέδρου συμβάλλουν στην ισχυρή, ευέλικτη και δυναμική οικονομία μας»
> **White House Fact Sheet**[79] , 07/08/07

Από τον Σεπτέμβρη του 2005 και μετά η Ένωση Πάροχων Στεγαστικών Δανείων (Mortgage Bankers Association) παρατηρεί στο οικονομικό της δελτίο[80], την πρώτη, μετά τις τρομερές αυξήσεις του 2000, πτώση της ζήτησης ακινήτων. Ακολουθεί η μείωση της κατασκευής νέων κατοικιών, καθώς οι προσφερόμενες κατοικίες παραμένουν πολλές και απούλητες. Ταυτόχρονα, τα επιτόκια της αμερικανικής κεντρικής τράπεζας από τα τέλη σχεδόν του 2004 και μετά διαγράφουν ανοδι-

[76] *Moody's, Standard & Poor's, και Fitch.*

[77] *Οι τράπεζες για κάθε ποσό που δανείζουν είναι υποχρεωμένες να κρατάνε ένα ποσοστό έναντι αυτής της πίστωσης. Από τη στιγμή που ο εν λόγω κίνδυνος έχει απομακρυνθεί μπορεί να συνεχιστεί η διαδικασία του δανεισμού απρόσκοπτα.*

[78] *Ο λόγος χορηγηθέντων δανείων προς τα ίδια κεφάλαια.*

[79] *"The President's Pro-Growth Policies Are Helping Keep Our Economy Strong, Flexible, And Dynamic" (The White House)*
http://newyork.mconet.biz/?action=fullnews&id=339149&category=1176

[80] *13 Σεπτεμβρίου 2005, http://www.mortgagebankers.org/NewsandMedia/PressCenter/32800.htm*

κή πορεία, σε ευθεία αναλογία με αυτή των αθετήσεων πολλών subprime δανείων εξαιτίας του τεράστιου κόστους δανεισμού, οδηγώντας σε μείωση του δανεισμού. Η συστολή της πίστωσης και οι απούλητες κατοικίες ασκούν τρομερές πιέσεις στις υπερτιμημένες αξίες των ακινήτων, οι οποίες από την αρχή του 2006 και μετά ξεκινάνε να πέφτουν. Και κάπου εδώ ξεκινάει το πρόβλημα.

Όσο οι τιμές των ακινήτων αυξάνονταν, ο πιστωτής αδιαφορούσε για το αν ο δανειζόμενος είχε πρόβλημα να αποπληρώσει το δάνειο. Και αυτό γιατί, οι επιλογές που είχε μπορούσαν να του εξασφαλίσουν χρήματα για να το αποπληρώσει. Έτσι θα μπορούσε να αναχρηματοδοτηθεί από την τράπεζα, βασισμένος στη νέα αξία του ακινήτου του που ήταν ψηλότερη από την προηγούμενη ή θα μπορούσε να πουλήσει το ακίνητό του και να εξασφαλίσει το ποσό του δανείου που χρωστούσε ή στην τελική η τράπεζα θα έκανε κατάσχεση του ακινήτου. Όταν οι τιμές των ακινήτων άρχισαν να συμπιέζονται, τόσο η αναχρηματοδότηση του δανείου όσο και η πώληση του ακινήτου σταμάτησαν να υφίστανται σαν επιλογές. Η πτώση των τιμών των ακινήτων δεν ήταν πρόβλημα μόνο για τον δανειζόμενο αλλά και για την τράπεζα, αφού σε τελική ανάλυση η υποθήκη ήταν «μάπα» και δεν ανταποκρινόταν στην αξία του χορηγηθέντος δανείου παρά μόνο κοντά στο 50% της αρχικής του αξίας. Περίπτωση διακανονισμού ως προς τις δόσεις και το χρονικό διάστημα καταβολής τους, προφανώς και δεν μπορούσε να υπάρξει, αφενός γιατί το απαιτούμενο κόστος είναι ιδιαίτερα ψηλό και αφετέρου επειδή το νομικό πλαίσιο των συγκεκριμένων δανείων παραείναι πολύπλοκο, δεδομένου το ότι σχεδιάστηκαν στην βάση των διαδοχικών πωλήσεων.

Τον Φεβρουάριο του 2007 έγινε αντιληπτό ότι τα τιτλοποιημένα δάνεια χαμηλής αξιολόγησης θα υποστούν τρομερές απώλειες, μιας και η υπόθεση της διαρκούς αύξησης των τιμών των ακινήτων, πάνω στην οποία είχαν βασιστεί, διαψεύστηκε. Φυσικά μια τέτοια εκτίμηση δεν άφηνε ανεπηρέαστα και τα πακέτα των μεγαλύτερων αξιολογήσεων, αφού τα «τοξικά» δάνεια βρισκόντουσαν διασκορπισμένα σε όλες τις κατηγορίες. Η διαδικασία τιτλοποίησης δανείων υψηλού ρίσκου τερματίστηκε. Δεν μπορούσαν να δημιουργηθούν πια νέες ομαδοποιήσεις δανείων γιατί κανείς δεν σκόπευε να τις αγοράσει. Οι τιμές τους καταποντίστηκαν τόσο, που τον Σεπτέμβριο του 2007 οι τίτλοι υψηλής αξιοπιστίας πωλούνταν στην ονομαστική τους αξία. Οι κάτοχοι των τίτλων δεν μπορούσαν να τους ξεφορτωθούν, αν το έκαναν θα «πίεζαν» τις τιμές ακόμα πιο χαμηλά, ενώ η αδυναμία ρευστοποίησης ξεκινούσε να προκαλεί χρηματική ασφυξία. Η φούσκα μόλις έσκαγε.

Αρχές του 2008 κρατικοποιείται στην Αγγλία η Northern Rock ενώ την πρώτη Απριλίου σώζεται η Bear Stearns. Τον Σεπτέμβρη του 2008 ακολουθεί η σωτηρία των δύο κολοσσών της στεγαστικής πίστης, Fannie Mae και Freddie Mac[81] και λίγες μέρες μετά η επενδυτική τράπεζα Lehman Brothers αφήνεται να καταρρεύσει. Ένα

---

[81]Οι εταιρίες Fannie Mae και τη Freddie Mac ιδιωτικοποιήθηκαν το 1968. Ο ρόλος τους ήταν να αγοράζουν από τις υπόλοιπες τράπεζες τα στεγαστικά δάνεια. Αναλυτική περιγραφή του ρόλου τους: http://projectworldawareness.com/wp-content/uploads/2009/07/7-7-09-housing-crisis-report.pdf

ξεκαθάρισμα λογαριασμών, εσωτερικοί ανταγωνισμοί του κεφαλαίου, με εξευτελιστικές εξαγορές και στοχευόμενες διασώσεις, AIG - Fortis - Royal Bank of Scotland, που προκάλεσε πραγματικό πανικό στις παγκόσμιες αγορές. Η αγορά βραχυπρόθεσμων τίτλων προκειμένου να χρηματοδοτούν οι τράπεζες της καθημερινές τους ανάγκες παγώνει[82], δημιουργώντας μια παγκόσμια στενότητα ρευστότητας. Η εμπιστοσύνη, βασικό συστατικό της πίστης και αναγκαία για την καπιταλιστική συσσώρευση, έχει διαρρηχτεί...

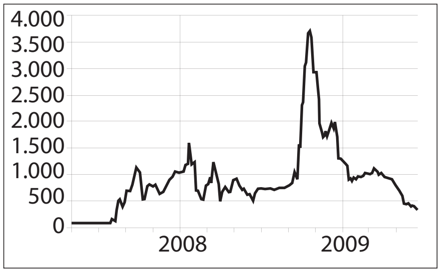
«Δεν μπορεί κανείς να σταματήσει να τρώει
φοβούμενος ότι θα πνιγεί με τη μπουκιά του.»
κινέζικη παροιμία

Η προσπάθεια επανάκτησης της εμπιστοσύνης ήταν άμεση και σε γενικές γραμμές κοινή, με παρεμβάσεις όπως έλεγαν, έγκαιρες, στοχευμένες και προσωρινές (timely, targeted, temporary). Για αρχή, το κόστος του χρήματος μειώθηκε παγκοσμίως, με τα επιτόκια των κεντρικών τραπεζών να βρίσκονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα (στα ιστορικά χαμηλότερα για κάποιες χώρες όπως η Βρετανία), προκειμένου να αποσυμφορηθεί η πιστωτική ασφυξία. Παράλληλα, για να αποφευχθούν ουρές έντρομων, κυριευμένων από τον φόβο και «ανορθολογικά» ενεργούντων καταθετών, όπως κατά τη διάρκεια του πανικού το 1907[83] στη Νέα Υόρκη και στη κρίση της Αργεντινής το 2001, τα κράτη έσπευσαν να εγγυηθούν τον όγκο των τραπεζικών καταθέσεων.

Στη συνέχεια, στο επίκεντρο βρέθηκε η οικονομική σταθερότητα της εκάστοτε χώρας, δημιουργώντας πακέτα ενίσχυσης – στήριξης των επιζήσαντων τρα-

[82] *Το σχεδιάγραμμα δίπλα (σελ. 33) δείχνει τη διακύμανση του τριμηνιαίου Libor, του διατραπεζικού επιτοκίου δανεισμού.*

[83] *Ο πανικός του 1907 προήλθε από την χρεοκοπία των ιδρυμάτων, γνωστών ως καταπιστευμάτων (ενεχυροδανειστήρια) που είχαν έδρα τη Νέα Υόρκη. Τα «καταπιστεύματα» που διαχειρίζονταν κληρονομιές και ακίνητα,, άρχισαν να κερδοσκοπούν σε ακίνητα και μετοχές (οι «εθνικές» τράπεζες τότε δεν επιτρεπόταν να έχουν αντίστοιχες δραστηριότητες). Η μη ύπαρξη ρυθμίσεων για τα καταπιστεύματα, τους παρείχε τη δυνατότητα να πληρώνουν υψηλότερες αποδόσεις στους επενδυτές τους. Η επεκτασή τους ήταν ραγδαία, ξεπερνώντας σχεδόν σε τζίρο τις τράπεζες, μέχρι τη στιγμή που χρεοκόπησε ένα από αυτά. Μέσα σε ελάχιστο χρόνο, τρομοκρατημένοι καταθέτες σχημάτισαν ουρές για να αποσύρουν τις καταθέσεις τους, με αποτέλεσμα να κλείσουν πολλά από αυτά (ακόμη και τα υγιή), να αδρανοποιηθούν οι πιστωτικές αγορές, να υποστεί μεγάλο πλήγμα η εμπορική πίστη και να καταποντιστούν οι χρηματιστηριακοί δείκτες.*

πεζών[84]. Ενέσεις ρευστότητας σε γουαν σε γιεν σε δολάρια σε στερλίνες σε ευρώ. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική αρχιτεκτονική απαιτούσε τεράστια ποσά για να μην καταρρεύσει, ενώ το ακριβές νούμερό τους, το optimum – optorium, που θα εξασφάλιζε/-ίσει την πολυπόθητη ισορροπία παραμένει ακόμα απροσδιόριστο. Ενέσεις ρευστότητας που είχαν σαν στόχο, πρώτα απ' όλα, να εξασφαλίσουν την κεφαλαιακή επάρκεια των τραπεζών που είχαν βρεθεί εκτεθειμένες στα τιτλοποιημένα ενυπόθηκα (τοξικά) δάνεια που οι ίδιες είχαν υπεύθυνα δημιουργήσει ή αγοράσει. Μια εξασφάλιση, ωστόσο, αναγκαία για την διατραπεζική «ηρεμία» αλλά και την απρόσκοπτη χρηματική κυκλοφορία. Όντας λοιπόν εξασφαλισμένες από τους πιθανούς κινδύνους, οι τράπεζες θα μπορούσαν με τη σειρά τους να τροφοδοτήσουν καταναλωτές και επιχειρήσεις με χρήμα.

Σε αυτή τη λογική, της προσπάθειας χαλάρωσης της πίστης, βασίστηκε και το δεύτερο κατά σειρά, μετά την Επείγουσα Νομοθεσία Οικονομικής Σταθεροποίησης του 2008 (Emergency Economic Stabilization Act[85]), πρόγραμμα που παρουσίασε ο Obama στις 18 Φεβρουαρίου του 2009 με την ονομασία Κάνοντας την Κατοικία Προσιτή (Making Home Affordable[86]). Ένα πρόγραμμα που πρόκρινε την επαναχρηματοδότηση των ήδη υπαρχόντων δανείων[87] και το οποίο απευθυνόταν σε «υπεύθυνους»[88] ιδιοκτήτες-εργαζόμενους που αδυνατούσαν να αποπληρώσουν τα δάνειά τους ή που σκεφτόντουσαν εξαιτίας την πτωτικής τάσης των τιμών των κατοικιών τους να τα αφήσουν να «σκάσουν»[89] όπως έκαναν αρκετοί όταν ξεκίνησαν να πέφτουν οι τιμές.

[84]*Σε αντιστοιχία και των αυτοκινητοβιομηχανιών.*

[85]*Πρόκειται ουσιαστικά για το πακέτο στήριξης της αμερικανικής οικονομίας με $700 δις που παρουσιάστηκε από τον τότε υπουργό οικονομικών της Αμερικής H. Paulson.*

[86]*http://www.ustreas.gov/press/releases/reports/guidelines_summary.pdf*

[87]*Από τις εταιρίες Fannie Mae και Freddie Mac.*

[88]*Απαραίτητη προϋπόθεση για το εν λόγω πρόγραμμα είναι η ύπαρξη εργασίας καθώς και το καλό πιστωτικό παρελθόν. Ένα πρόγραμμα που προφανώς και δεν απευθύνεται στις μειονότητες και στους μετανάστες.*

[89]*Αν κάποιος είχε αγοράσει ένα σπίτι $100 και είχε συνάψει ένα ισόποσο δάνειο, όταν η τιμή του ακινήτου έπεφτε στα $80 επέλεγε να το αφήσει μιας και η παρούσα αξία του ακινήτου δεν ανταποκρινόταν στο κόστος του αρχικού δανείου.*

[90]*«Έχουμε δανείσει πολλά χρήματα στις ΗΠΑ. Ζητώ από τις ΗΠΑ να διατηρήσουν την αξιοπιστία τους, την υπόσχεσή τους και να εγγυηθούν την ασφάλεια των κινέζικων επενδύσεων». δήλωνε το Μάρτιο του 2009 ο κινέζος πρωθυπουργός Ουέν Τζιαμπάο. Η Κίνα είναι ο μεγαλύτερος πιστωτής των ΗΠΑ, κατέχοντας αμερικανικά ομόλογα δημοσίου αξίας άνω των $700 δις.*

[91]*Την αρχή των πτωχεύσεων την έκανε η Ισλανδία. Μία χώρα η οποία παρότι ήταν ένας παράδεισος κερδοφορίας λίγο πριν τη φούσκα, αμέσως μετά κατέρρευσε. Η έκθεση της χώρας στα τιτλοποιημένα δάνεια την οδήγησε στη σύναψη δανείου ύψους $10 δις από το ΔΝΤ με επαχθέστατους όρους. Ακολούθησαν χώρες όπως η Ρουμανία, η Λετονία και η Ουκρανία.*

[92]*Στις 12 Ιανουαρίου του 2010 η κεντρική τράπεζα της Κίνας προχώρησε σε αύξηση των αποθεματικών των τραπεζών σε μια προσπάθεια να περιοριστεί η παροχή δανείων και η προσφορά χρήματος. Ενδεικτικό είναι ότι τους 11 πρώτους μήνες του 2009 οι κινεζικές τράπεζες είχαν παραχωρήσει δάνεια ύψους $1,4 τρις.*

Η συνάντηση των G20 στις 2 Απριλίου του 2009 ήρθε να επικυρώσει τις επόμενες κινήσεις. Ξέχωρα από τις ενδοκαπιταλιστικές διενέξεις σε επίπεδο ηγεμονίας μεταξύ των κρατών[90], το καινούριο κανονιστικό πλαίσιο που ορίστηκε, επέβαλε αύξηση της διαφάνειας (στις χρηματοπιστωτικές αγορές και στα προϊόντα που χρησιμοποιούσε), θωράκιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος έναντι της ανάληψης υπερβολικών κινδύνων, φορολόγηση των bonus των μεγαλοστελεχών και κατάργηση των φορολογικών παραδείσων. Ταυτόχρονα συμφώνησαν στην αύξηση των πόρων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου μιας και οι χώρες οι οποίες θα κατέφευγαν στον δανειστή «έσχατης ανάγκης» προφανώς και θα αυξανόταν[91].

Ο φτηνός δανεισμός προφανώς και επανα-τροφοδοτεί την ανά τον κόσμο εξεύρεση αποδοτικών (αλλά και «ασφαλών») επενδύσεων. Οι κίνδυνοι για τη δημιουργία καινούριας φούσκας, όπως στην αγορά της Ασίας και πιο συγκεκριμένα στην Κίνα[92] όπου παρατηρείται αύξηση των τιμών των ακινήτων και των μετοχών, είναι παρόντες. Λαμβάνοντας υπ' όψιν την κρίση τροφίμων και τις εξεγέρσεις που αυτή προκάλεσε σε διάφορες χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας αλλά και τις διαταράξεις που παρουσιάστηκαν στην αγορά πετρελαίου, μήπως οδηγούμαστε στη δημιουργία μιας καινούριας φούσκας;

The FIRST with the LATEST
Full United Press leased wire

People's Paper — For All — Orange County
Santa Ana Daily Evening Register

FINAL EDITION

VOL. XXIV. NO. 285. — SANTA ANA, CALIFORNIA, — MONDAY, OCTOBER 28, 1929 — 20 PAGES — 3c Per Copy. 65c Per Month

BILLIONS LOST AS STOCKS CRASH

Pantages In Jail Awaits Sentence To State Prison

GUILTY SAYS JURY AFTER MANY HOURS

Theater Man Declares He 'Got Raw Deal' and Did Not Even Have Chance

MISS PRINGLE GLAD

In Statement Says Not Sure Whether She Will Continue Her Stage Career

SENATE "FARM BLOC" STARTS BATTLE FOR HIGHER TARIFFS

STATE PLANS TO ROUND UP TAX DODGERS

Banks and Corporations to Be Object of Campaign Says Commissioner

Friend Brings Man To Jail On Rum Charge

BINGHAM TAKES EXCEPTION TO SENATE LOBBY

Charges Committee With Unfair Political Tactics During Probe

Alliance Of Two Factions May Win Out

Western Republicans Group With Southern Democrats to Increase Rates

JURY BELIEVES HER STORY

MAINSTAYS OF MARKET IN PLUNGE

Banking Support Unable to Prevent Break Accompanied by Wild Trading

TICKERS FAR BEHIND

General Electric, U. S. Steel, Other Leading Issues Caught In Crash

Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Santa Ana Register τη Δευτέρα 28 Οκτωβρίου 1929.

Αργεντινή

Μεξικό

Αίγυπτος

Μπαγκλαντές

FOOD RIOTS (2007)

Ινδία

Μοζαμβίκη

η κρίση των τροφίμων

> «Βλέπεις στη δουλειά και στο εμπόριο δε σε ρωτάνε τί θεό πιστεύεις, αλλά σε τί τιμή πουλάς.»
> **Μ. Μπρεχτ**, Μάνα κουράγιο

Μετά από 3 δεκαετίες σχετικής σταθερότητας, οι τιμές των τροφίμων επί 3 χρόνια αυξάνονται κατακόρυφα. Από το 2006 έως το 2008 η τιμή του ρυζιού αυξήθηκε κατά 217%, του σιταριού κατά 136% και του καλαμποκιού κατά 125%.

Όταν το 1848 μεγάλες χώρες της Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία) συνταράσσονταν από αστικές επαναστάσεις, στην Αμερική και στο Σικάγο ένα κοσμοϊστορικό γεγονός λάμβανε χώρα: ιδρυόταν το Χρηματιστήριο Τροφίμων του Σικάγο, η πρώτη μεγάλη αγορά παραγώγων σιτηρών. Πρόκειται, ουσιαστικά, για την αγοραπωλησία υποσχέσεων μελλοντικής παραγωγής. Το σχήμα απλό: ο παραγωγός και ο αγοραστής υπογράφουν ένα συμβόλαιο όπου ο πρώτος υπόσχεται να παραδώσει στον δεύτερο μία ποσότητα τροφίμων, σε μία καθορισμένη τιμή και σε ένα καθορισμένο διάστημα στο μέλλον. Η συμφωνία που μπορεί π.χ. να κλεινόταν την άνοιξη προέβλεπε την αγοραπωλησία της παραγωγής της άνοιξης του επόμενου έτους. Θεωρητικά, αυτό διασφάλιζε τους αγρότες από τις καιρικές συνθήκες, ή από τις απρόβλεπτες μεταβολές των τιμών μέσα στο έτος. Σήμερα το μηχανισμό αυτό εκμεταλλεύονται και κερδοσκόποι, οι οποίοι αγοράζουν μελλοντικά συμβόλαια για σιτηρά πχ σε χαμηλή τιμή, υπολογίζοντας ότι η τιμή τους θα ανέβει. Αν όντως συμβεί αυτό τη στιγμή απόδοσης της παραγωγής, τότε έχουν κερδίσει, αν όχι έχουν χάσει. Το σύστημα μάλιστα υπολογίζει ως ένα βαθμό στη δράση των κερδοσκόπων, θεωρώντας ότι συμβάλλει στην κινητικότητα της αγοράς.

Μπορεί το παραπάνω σχήμα να φαντάζει «αθώο», αποτέλεσε όμως τη βασική αιτία για την οποία πριν δύο χρόνια (άνοιξη του 2007) καιγόταν από εξεγερμένους σχεδόν όλες οι χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας (Αίγυπτος, Αϊτή, Μπαγκλαντές, Καμερούν, Μπουρκίνα Φάσο κλπ).

Για χρόνια το χρηματιστήριο του Σικάγο παρέμενε ενδιαφέρον μόνο για τα «μικρά ψάρια», του μικρούς δηλαδή παίχτες – κεφαλαιούχους. Αμέσως, όμως, μετά την εκδήλωση της στεγαστικής κρίσης (2006), οι μεγαλοεπενδυτές είδαν την παραδοσιακά σταθερή αγορά των τροφίμων ως μια καλή ευκαιρία για να εναποθέσουν

τα κεφάλαιά τους. Έτσι, μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες στράφηκαν προς το χρηματιστήριο του Σικάγο αγοράζοντας συμβόλαια μελλοντικής υπόσχεσης παραγωγής, θεωρώντας ότι είναι μια καλή ευκαιρία να κερδίσουν γρήγορα όσα είχαν «χάσει» λόγω της στεγαστικής κρίσης. Άρχισαν να επενδύουν σε προθεσμιακά εμπορεύματα σε ανεξέλεγκτο βαθμό ανεβάζοντας κατακόρυφα τις βραχυπρόθεσμες τιμές των προϊόντων.

Είναι εύλογο ότι, από τη στιγμή που η πολυεθνική εταιρία Μονσάντο ήλεγχε (το 2008) το 95% των γενετικά τροποποιημένων σπόρων που κυκλοφορούν στην αγορά, η εταιρία Κάργκιλ το 70% του εμπορίου ειδών πρώτης ανάγκης και συνολικά όχι πάνω από 7 εταιρίες ελέγχουν το 100% του εμπορίου τροφίμων, ότι το παιχνίδι των τιμών ήταν καλά στημένο. Τεράστιες ποσότητες τροφίμων δεσμεύονταν στις αποθήκες αυτών των εταιριών, στην αγορά υπήρχε φαινομενική έλλειψη και οι τιμές εκτινάσσονταν στα ύψη. Ως αποτέλεσμα, τα τρόφιμα είχαν παραχθεί από τους ανθρώπους, οι ίδιοι όμως δεν μπορούσαν να τα αγοράσουν. Και μπορεί αυτό στις χώρες της δύσης να φαίνεται στις τιμές των προϊόντων στα ράφια των σούπερ μάρκετ, στις χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας, όμως, εκατομμύρια άνθρωποι βιώνουν τον υποσιτισμό, την πείνα και το θάνατο.

Σύμφωνα με υπολογισμούς του ίδιου του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας (Food and Agriculture Organization), που υπάγεται στον ΟΗΕ, 100 εκατομμύρια υπολογίζεται ότι θα προστεθούν στον αριθμό των ήδη υποσιτισμένων ανθρώπων, ξεπερνώντας το 1 δισεκατομμύριο δηλαδή το 1/6 του πληθυσμού του πλανήτη. Αρχικά, θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι το έδαφος για το στραγγαλισμό του πληθυσμού των χωρών παραγωγής βασικών διατροφικών προϊόντων είχε στρωθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου σε αγαστή συνεργασία με τις πολυεθνικές της αγροτικής βιομηχανίας, αλλά και τις κατά τόπους κυβερνήσεις. Χώρες πλούσιες σε παραγωγή σιτηρών και αν μη τι άλλο αυτάρκεις στη σίτιση του πληθυσμού τους όπως η Ινδία, το Μπαγκλαντές κ.α. υποχρεώθηκαν – πείστηκαν από το «όραμα της ανάπτυξης» να αλλάξουν τις πολιτικές τους και εκεί που π.χ. η Ινδία εισήγαγε μόλις το 3% τέτοιων προϊόντων, έφτασε το 2008 να εισάγει το 47% αυτών. Επιπρόσθετα, η προώθηση πολιτικών καλλιέργειας βιοκαυσίμων είχαν ως αποτέλεσμα τεράστιες εκτάσεις αντί να καλλιεργούνται για την παραγωγή τροφίμων, να καλλιεργούνται για την παραγωγή καυσίμων.

Να προσθέσουμε σε αυτό ότι το 82% των σπόρων που κυκλοφορούν σήμερα στην αγορά έχουν πνευματική ιδιοκτησία. Οι εταιρίες πουλάνε τους σπόρους μιας σποράς στους αγρότες, απαγορεύοντάς τους να σπείρουν για δεύτερη φορά, τους αναγκάζουν δηλαδή να ξαναγοράσουν νέους σπόρους. Ακόμα όμως και να ήθελαν οι αγρότες να κρατήσουν κατά παράβαση σπόρους για την επόμενη χρονιά, αυτοί φέρουν μια τεχνολογία γνωστή ως «Εξολοθρευτής», ώστε δεν ξαναφυτρώνουν. Οι εταιρίες λοιπόν έχουν φτάσει να ελέγχουν πέρα από την αγροτική οικονομία, την ίδια τη ζωή.

Φυσικά τους νόμους αυτούς, καθώς και την τήρησή τους, την τιμωρία δηλαδή των αγροτών, δεν τους φτιάχνουν ούτε τους επιβάλλουν οι εταιρίες. Υπεύθυνες για αυτό είναι οι παγκόσμιοι οικονομικοί οργανισμοί και φυσικά οι κυβερνήσεις των

χωρών. Χέρι – χέρι, κράτος και κεφάλαιο, θα πρέπει να είναι και οι μόνοι υπόλογοι για τους 200.000 αγρότες που έχουν αυτοκτονήσει από το 2000 στην Ινδία, λόγω της αδυναμίας τους να ξεπληρώσουν τα χρέη και τα δάνειά τους. Το 70% αυτών, χρησιμοποιούσαν προϊόντα (σπόρους, λιπάσματα κ.α.) της Μονσάντο.

Με βάση αυτά τα στοιχεία, είναι πραγματικά ανυπόστατοι οι ισχυρισμοί των «ειδικών» ότι η κρίση των τροφίμων είναι αποτέλεσμα «τέλειας καταιγίδας», ένας αριθμός δηλαδή τυχαίων παραγόντων που απλά έτυχε και συνέβησαν ταυτόχρονα. Είναι οι ίδιοι οι νόμοι της καπιταλιστικής αγοράς, καθώς και οι συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές των κυβερνήσεων που οδηγούν δισεκατομμύρια ανθρώπους στην ένδεια και την πείνα. Και μπορεί για μια ύαινα του χρηματιστηρίου του Σικάγο «οι υψηλές τιμές να είναι το καλύτερο λίπασμα για μια νέα σοδειά», η ουσία είναι όμως ότι 3,5 έως 5 εκατομμύρια παιδιά πεθαίνουν κάθε χρόνο λόγω της έλλειψης τροφής.

οικολογική κρίση:
το τελικό όριο του καπιταλισμού

> «Η τάση του ανθρώπου να κυριαρχεί πάνω στη φύση,
> είναι επακόλουθο της τάσης του ανθρώπου
> να κυριαρχεί πάνω στον άνθρωπο.»
> **Μ. Μπούκτσιν**

Ο καπιταλισμός έρχεται σήμερα αντιμέτωπος με το θεμελιώδες όριό του, καθώς η αέναη επέκταση στην οποία βασίζεται και που θα προϋπόθετε άπειρους πόρους, δε μπορεί φυσικά να υπάρξει σε έναν πεπερασμένο πλανήτη. Η παγκόσμια οικολογική κρίση, συμπυκνώνοντας όσες αλλεπάλληλα εκδηλώνονται στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο έρχεται να καταδείξει ακριβώς ότι το υλικό υπόβαθρο του συστήματος βρίσκεται σε αδιέξοδο.

Η κλιματική αλλαγή εμφανίζεται ως η πιο άμεση απειλή. Τα πορίσματα των επιστημόνων είναι βέβαια λογικό να αντιμετωπίζονται με δυσπιστία, καθώς γνωρίζουμε ότι συχνά εκπορεύονται, χρηματοδοτούνται και αξιοποιούνται από συγκεκριμένα συμφέροντα για την προώθηση συγκεκριμένων πολιτικών. Έτσι ακόμα και σύμφωνα με ορισμένα επιχειρήματα ριζοσπαστικής αφετηρίας, η ρητορική περί απειλής από την κλιματική αλλαγή εμφανίζεται να εμπίπτει στη συνήθη κινδυνολογία από μέρους του συστήματος, στοχεύοντας στην περαιτέρω συναίνεση ή/και καταστολή. Ο καπιταλισμός πράγματι δεν καταφεύγει σπάνια σε αυτόν το μηχανισμό. Όμως η αποδοχή αυτής της θέσης στην προκειμένη περίπτωση θα σήμαινε

ENVIRON MENTAL ECONOMY REMAINS AN ECONOMY

την απόρριψη της ίδιας της υλιστικής κριτικής. Έχει άλλωστε ενδιαφέρον ότι αποδεδειγμένα τέτοια λόμπι κυβερνήσεων, βιομηχανικών συμφερόντων και επιστημόνων, λειτούργησαν αυτή τη φορά προς την κατεύθυνση της άρνησης του κινδύνου, ή συγκεκριμένα της προσπάθειας αποσύνδεσής του από την καπιταλιστική πρακτική.

Σ' αυτό το σημείο ακριβώς εντοπίζεται και το πολιτικό διακύβευμα: όχι στην άρνηση του προβλήματος, αλλά στις προσδιοριζόμενες αιτίες του και τις προτεινόμενες λύσεις. Και ως προς αυτό μπορεί να αναπτυχθεί και η κριτική προς τον «πράσινο καπιταλισμό».

Η «ανθρώπινη δραστηριότητα» αναγνωρίζεται πια και από την κυριαρχία ως η κύρια αιτία της οικολογικής καταστροφής. Με τη χρησιμοποίηση όμως αυτού του όρου, επιχειρείται να αποφορτιστεί πολιτικά και να αποσιωπηθεί τελικά η ενοχή του πολύ συγκεκριμένου καπιταλιστικού μοντέλου ανάπτυξης παραγωγής. Τόσο που η ευθύνη να φέρεται να βαραίνει τον καθένα ατομικά, αν θα κλείσει τα φώτα για την μία «Ώρα της Γης» ή θα εξοικονομήσει ενέργεια κλείνοντας την τηλεόραση από το κουμπί. Κι ακόμα περισσότερο, που οι «πράσινες επενδύσεις» να παρουσιάζονται σαν η διέξοδος και για την οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα να μετατρέπεται τώρα η ίδια η φύση στο νέο πεδίο κερδοσκοπίας, σ' αυτό το γαϊτανάκι που ξετυλίγεται τον τελευταίο καιρό.

Προφανώς για τη ριζοσπαστική κριτική του συστήματος, η καταστροφή του περιβάλλοντος εν γένει είναι αποτέλεσμα της κυριαρχίας της καπιταλιστικής οικονομίας. Έτσι έχουμε πλείστα παραδείγματα σε όλο τον πλανήτη λεηλασίας των φυσικών πόρων, που συνεπάγεται την καταστροφή και των παραδοσιακών δομών (οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών, κλπ) των ντόπιων πληθυσμών. Πρόκειται φυσικά για την εκμετάλλευση του «Τρίτου» Κόσμου από τον «Αναπτυγμένο», σε παγκόσμια κλίμακα, με αντίστοιχες αναγωγές και στο εσωτερικό του δυτικού χώρου (γεωγραφικά ή οικονομικά).

Γιατί δεν έχουμε όλοι ίσο μερίδιο στη δημιουργία της κρίσης ούτε και οι συνέπειές της πλήττουν όλους το ίδιο. Σύμφωνα ακόμα και με πρόσφατες εκθέσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, το φτωχότερο 37% του παγκόσμιου πληθυσμού ευθύνεται για το 7% των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα, ενώ το 15% του πληθυσμού που διαμένει στις αναπτυγμένες χώρες, παράγει περίπου το 50% των εκπομπών αυτών. Παράλληλα, η οικολογική κρίση πλήττει κυρίως τις φτωχότερες χώρες της Αφρικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας, καθώς και τις κατώτερες τάξεις των δυτικών κοινωνιών. Πρόσφατο είναι το παράδειγμα της Νέας Ορλεάνης στις ΗΠΑ.

Το θέμα είναι: Μπορεί ο καπιταλισμός που δημιούργησε το πρόβλημα να το λύσει κιόλας; Έστω δηλαδή ότι δεχόμασταν ότι η αγορά ως σύστημα είχε την πρόθεση να προστατεύσει το περιβάλλον. Μπορεί η φύση να προστατευθεί πραγματικά αν αντιμετωπιστεί ως καπιταλιστικό κεφάλαιο; Αυτό υποτίθεται ότι είναι το επιχείρημα που στρέφει το σύστημα προς «πράσινες επενδύσεις». Σύμφωνα με την έκθεση του ΟΗΕ «Οι Παγκόσμιες Τάσεις στην Αειφόρο Ενεργειακή Ανάπτυξη» (2009) οι επενδύσεις στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας σε σχέση με αυτές στο φυσικό αέριο και το λιθάνθρακα τετραπλασιάστηκαν μέσα στο 2008 έναντι του 2004. Κι αν το

2009 η οικονομική κρίση χτύπησε και τον «πράσινο τομέα», οι θεσμικοί φορείς επιμένουν ότι η ανάπτυξή του αποτελεί τη μόνη απάντηση.

Η αιολική ενέργεια προσελκύει τις υψηλότερες επενδύσεις, αν και η ηλιακή ενέργεια εμφανίζει τα περισσότερα κέρδη. Τα βιοκαύσιμα και η γεωθερμία είναι άλλοι σταθερά ανερχόμενοι τομείς. Ο Μπαράκ Ομπάμα μετά την εκλογή του είχε επαναλάβει τη δέσμευσή του για «πράσινες επενδύσεις» 150 δισ. δολαρίων τα επόμενα δέκα χρόνια. Σήμερα, οι ΗΠΑ έχουν ήδη επενδύσει πάνω από 67 δις δολάρια σε αυτό τον τομέα, όπως άλλωστε και η Κίνα.

Ένας μηχανισμός που προβάλλεται πολύ έντονα τελευταία ως τρόπος προστασίας της φύσης μέσα από την ίδια την αγορά, είναι το Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής Αερίων θερμοκηπίου, γνωστό ως «carbon trading», το οποίο θεσμοθετήθηκε με το Πρωτόκολλο του Κυότο το 1997. Το σύστημα αυτό θέτει ανώτατα όρια εκπομπών ανά κράτος και ανά επιχείρηση που εμπλέκεται στην εφαρμογή του μηχανισμού και προβλέπει την αγοραπωλησία δικαιωμάτων εκπομπών αερίων μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, σε κάθε κράτος-μέλος και στη συνέχεια σε κάθε εταιρεία που εμπλέκεται στο μηχανισμό, αποδίδεται το δικαίωμα να εκπέμπει έναν ορισμένο αριθμό τόνων διοξειδίου του άνθρακα ανά έτος. Κατόπιν οι επιδόσεις τους παρακολουθούνται. Αν η εταιρεία εκπέμπει λιγότερους τόνους διοξειδίου του άνθρακα από αυτούς που έχει δικαίωμα, τότε μπορεί να πουλήσει το πλεόνασμά της. Αντίθετα, αν εκπέμπει περισσότερους, τότε πρέπει να καλύψει το έλλειμμά της. Σε αυτή την περίπτωση υπάρχουν δύο εναλλακτικές: είτε να πληρώσει πρόστιμο για τον κάθε επιπλέον τόνο διοξειδίου του άνθρακα που εκπέμπει και να αγοράσει από άλλες εταιρείες ή από το «χρηματιστήριο εκπομπών» – όπως ακριβώς γίνεται με τις μετοχές των εισηγμένων στο χρηματιστήριο εταιρειών – τους τόνους διοξειδίου του άνθρακα που της λείπουν, είτε να εφαρμόσει αντιρρυπαντικές τεχνολογίες για τη μείωση των εκπομπών της.

Όμως, το πρόβλημα με τον «πράσινο καπιταλισμό» είναι ότι παρά τον εξωραϊστικό του προσδιορισμό και την φιλοπεριβαλλοντική του ρητορική, στον πυρήνα της αντίληψής του για την ανάπτυξη παραμένει η συσσώρευση κεφαλαίου και κέρδους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αναπτύσσονται πολιτικές, που σε καμία περίπτωση δεν οδηγούν στην προστασία του πλανήτη.

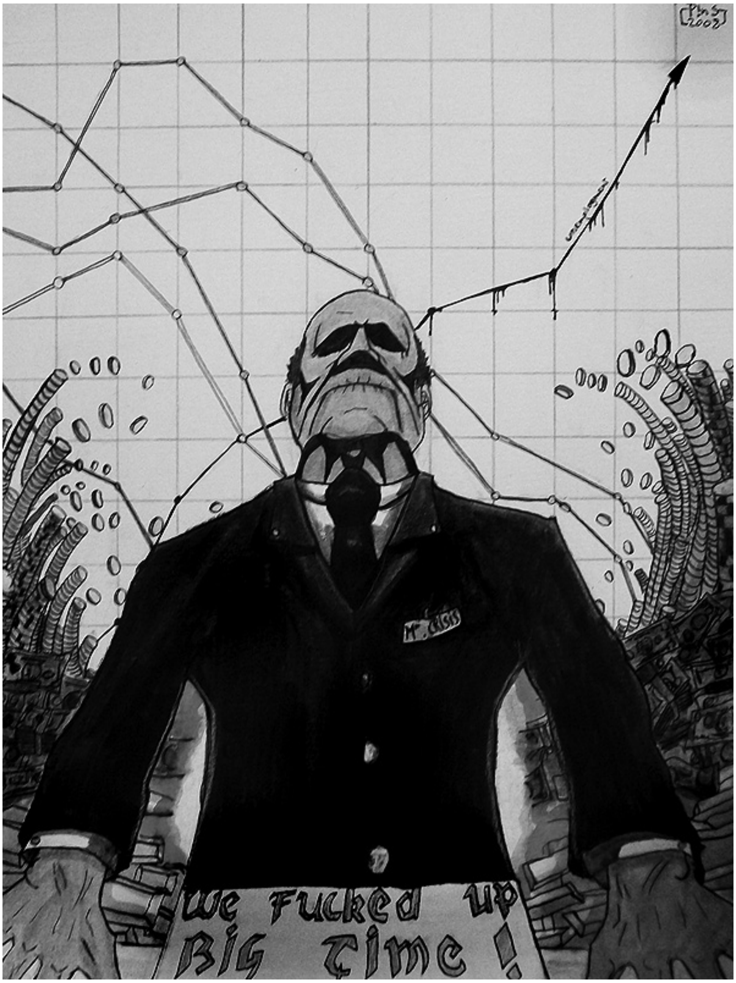
Ας δούμε ένα παράδειγμα. Όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να στραφεί προς τα βιοκαύσιμα προκειμένου να ικανοποιεί με αυτή την εναλλακτική πηγή ενέργειας το 20% των αναγκών της μέχρι το 2020, το κεφάλαιο είδε μια ευκαιρία κέρδους στην Ινδονησία, η οποία κατέχει από τις μεγαλύτερες εκτάσεις τροπικών δασών στον Κόσμο. Με τη συμφωνία της τοπικής κυβέρνησης, η οποία αποζητά να προσδεθεί στο άρμα της ανάπτυξης, άρχισε να καταστρέφεται το δάσος, που είναι ζωτικό για τη διατήρηση του κλίματος, προκειμένου στη θέση του να μπουν καλλιέργειες φυτών που προσφέρονται για βιοκαύσιμα. Η καταστροφή συντελεστή με τον μεγαλύτερο ρυθμό αποδάσωσης στον κόσμο εκείνη την περίοδο. Με αφορμή, λοιπόν, μια «πράσινη» πολιτική είχαμε μεγάλη επιδείνωση του προβλήματος. Τώρα, με το «carbon trading» να παρουσιάζει μια νέα ευκαιρία κέρδους, το κεφάλαιο κινείται σε επενδύσεις για την «αποκατάσταση ή διάσωση του τροπικού δά-

σους». Όποια κι αν είναι η αποτελεσματικότητα του νέου σχεδίου – που τα στοιχεία δείχνουν ότι είναι ελάχιστη – η όλη λογική στο σύνολό της θα ήταν αστεία, αν δεν είχε τόσο σοβαρές επιπτώσεις.

Όσα προτείνει σήμερα το σύστημα ως λύσεις δεν είναι παρά η προσπάθειά του να προστατευτούν οι διαδικασίες κεφαλαιακής συσσώρευσης σε συνθήκες οικολογικής και οικονομικής κρίσης, ώστε να ανακάμψει. Οι βασικές αρχές που αφορούν την ίδια την κεφαλαιοκρατική παραγωγή δεν αμφισβητούνται, παρά μόνο επιχειρείται να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες. Ο «πράσινος καπιταλισμός» παραμένει καπιταλισμός και είναι δεδομένο ότι θα φτάσει στα ίδια αδιέξοδα.

Όπως αδιέξοδη είναι και μια στάση από την πλευρά του κινήματος που δε θα συνδέει τον αγώνα για την προστασία του πλανήτη με τον ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, αλλά θα αποσυνδέει το οικολογικό πρόβλημα από τα ζητήματα του ταξικού και κοινωνικού ανταγωνισμού. Ένας άλλος τρόπος να γίνει αυτό εύκολα κατανοητό είναι αν σκεφτεί κανείς ότι, το μεγαλύτερο κύμα μεταναστών στην ιστορία της ανθρωπότητας έχει ήδη αρχίσει να προκαλείται, έμμεσα ή άμεσα, ως συνέπεια της οικολογικής καταστροφής.

Mr. Crisis
We Fucked up
Big Time !

η κρίση στην Ελλάδα

"ή αλλάζουμε ή βουλιάζουμε"
ΙΟΒΕ, 21/01/10

«Μέχρι το καλοκαίρι του 2010 θα φτάσει, αν τα καταφέρει, το ελληνικό κράτος. Από εκεί και μετά, αν δεν έχουμε συμμορφωθεί με τις αυτονόητες παραινέσεις των αγορών, το κόστος του δανεισμού θα γίνει απαγορευτικό για οποιαδήποτε δημοκρατικώς εκλεγμένη κυβέρνηση.» Το παραπάνω διαβάζουμε στην Καθημερινή στις αρχές Ιανουαρίου και το ίδιο διάστημα ακούμε από «ειδικούς» φοροτεχνικούς στις τηλεοράσεις ότι η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας είναι τόσο δύσκολη που η κοινωνία θα πρέπει είτε να επαναστατήσει (αστείο, ουτοπία) είτε να συμμορφωθεί (λύση, πραγματικότητα).

Στην Ελλάδα το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ προβλέπει ότι η συρρίκνωση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας κατά μία μονάδα- από 4% στο 3%- οδηγεί σε 40.000 απολύσεις. Για το 2009 αναμένονται 60.000 απολύσεις.

Μιλώντας με αριθμούς, στις 14 Ιανουαρίου 2010 ο υπουργός εργασίας Λοβέρδος κάνει δημόσια πρόβλεψη στη Βουλή, για ένα εκατομμύριο ανέργους εντός του έτους: *«Η ανεργία τώρα βρίσκεται στο 12%. Αν, όμως, προσθέσουμε τους απασχολούμενους που δουλεύουν δύο ώρες την ημέρα, το μήνα ή την εβδομάδα, το ποσοστό ξεπερνά αυτήν τη στιγμή το 18% που σημαίνει ότι στο τέλος της χρονιάς μπορεί να έχουμε 20%-21%»*.

Στο μεταξύ, σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, το ποσοστό ανεργίας τον Οκτώβριο του 2009 ανήλθε σε 9,8% από 7,4% που ήταν έναν χρόνο νωρίτερα και 9,1% που ήταν τον προηγούμενο μήνα. Οι καταγεγραμμένοι άνεργοι ανέρχονται σε 491.139, ενώ ο οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός έχει φτάσει τα 4.282.772 άτομα. Ταυτόχρονα, για το 2010 προβλέπονται πρόσθετοι φόροι 5,835 δισ. ευρώ και περικοπές δαπανών 4,510 δισ. ευρώ, έτσι ώστε να μειωθεί το έλλειμμα κατά 10,345 δισ. ευρώ και να υποχωρήσει από το 12,7% στο 8,7% του ΑΕΠ, ανα-

Στη Δράμα, από την αρχή του 2009 έκλεισαν 300 επιχειρήσεις.

[93] *http://www.in.gr/news/article.asp?lngEntityID=1097124*

κοινώνεται από όλες τις αστικές εφημερίδες στις 16 Ιανουαρίου.

Η εικόνα: *«Πολύ μεγαλύτερο από τα – επισήμως – 300 δισ. ευρώ (ήτοι 125% του ΑΕΠ) είναι το κρατικό χρέος της Ελλάδας, όπως προκύπτει από έκθεση ανεξάρτητης επιτροπής που συγκροτήθηκε στα τέλη Οκτωβρίου»*[93]. Το δημόσιο χρέος είναι μεγαλύτερο από το επίσημο, αφού σε αυτό δεν υπολογίζονται υποχρεώσεις προς προμηθευτές, ύψους 6 δισ. ευρώ περίπου (συν τις χρεώσεις των νοσοκομείων, 6,3 δισ. ευρώ ως τον περασμένο Σεπτέμβριο), δάνεια δημόσιων οργανισμών που έχουν χορηγηθεί με κρατική εγγύηση, αλλά θα αναληφθούν κάποια στιγμή από το Δημόσιο, καθώς επίσης και συμβάσεις Συμπράξεων Δημόσιου Ιδιωτικού Τομέα, οι οποίες δεν πληρούν τις προϋποθέσεις να χαρακτηριστούν ιδιωτικές και τελικά επιβαρύνουν το δημόσιο έλλειμμα και το χρέος.

Ακολουθούν ένα-ένα τα μέτρα για την εξυγίανση της δημοσιονομικής κατάστασης και την έξοδο από την κρίση, ενώ ο Αλμούνια (αρμόδιος Επίτροπος για τις Οικονομικές και Νομισματικές Υποθέσεις της Ευρωπαϊκής Ενωσης), έχει πάρει το καρότο και το μαστίγιο, κι έχει πιάσει δουλειά. Απ' τη μια λέει ότι «δεν υπάρχει περίπτωση χρεοκοπίας χώρας που είναι ενταγμένη στην Ευρωζώνη» και απ' την άλλη ότι «για την Ελλάδα, δεν υπάρχει σχέδιο β'».

Και να τα μηνύματα και οι δηλώσεις υποταγής: *«Σαφές μήνυμα προς την Ελλάδα και τις αγορές ότι τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης είναι αποφασισμένα να επιβάλουν, εν είδει κηδεμονίας, τα αναγκαία μέτρα για τη μείωση του ελλείμματος»* απηύθυνε ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Ζαν-Κλοντ Τρισέ. Απευθυνόμενος στον πρωθυπουργό Γιώργο Παπανδρέου σε συζήτηση στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ του Νταβός, ο κ. Τρισέ δήλωσε πως *«η Κομισιόν, η ΕΚΤ και οι εταίροι θα φροντίσουν να εφαρμοστεί πλήρως το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης»*. Την ανάγκη εφαρμογής αυστηρών μέτρων αναγνώρισε και ο κ. Παπανδρέου, που προανήγγειλε μείωση μισθών στο Δημόσιο, καθώς και περαιτέρω μείωση των συμβασιούχων[94].

Στα Γιαννιτσά τείνει να καθιερωθεί η τετραήμερη εργασία, με μειωμένο μισθό, όπως στην περίπτωση του Ομίλου Ακκά, ενώ τρεις στους δέκα είναι άνεργοι.

Συγκεκριμένα, στις 2 Φεβρουαρίου, ο Παπανδρέου σε διάγγελμά του για την οικονομία δήλωσε: *«Βιώνουμε μια κρίση χωρίς προηγούμενο για τα δεδομένα της Μεταπολίτευσης», (...) «η Ελλάδα βρίσκεται στο κέντρο ευρύτερου κερδοσκοπικού παιχνιδιού που έχει στόχο και το ευρώ», (...) «είναι εθνικό χρέος να ακυρώσουμε τις προσπάθειες που γίνονται να σπρώξουν τη χώρα στο γκρεμό».*

Και συνέχισε: *«Οι όροι δανεισμού γίνονται κάθε μέρα όλο και επαχθέστεροι. Απει-*

[94]*α. http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_100041_29/01/2010_388736*

β. Συνοπτικά, σε σχέση με τα νέα μέτρα διαβάζουμε μεταξύ άλλων στις 10 Φεβρουαρίου: «Πακέτο επώδυνων μέτρων για τους τρεις βασικούς τομείς του ασφαλιστικού (αύξηση του μέσου όρου ηλικίας συνταξιοδότησης στα 63 έτη έως το 2015, από 61 σήμερα), του φορολογικού (αλλαγές στη φορολογική κλίμακα και σχετικά με το αφορολόγητο) και της εισοδηματικής πολιτικής (περικοπές επιδομάτων, πάγωμα μισθών και προσλήψεων) ανακοίνωσε ταυτόχρονα η κυβέρνηση». www.in.gr/news/article.asp?lngEntityID=1104710&lngDtrID=251

λούν να πνίξουν την οικονομία». Κάπου εδώ, λοιπόν, εμφανίζονται τα spreads: Η διαφορά, δηλαδή, της απόδοσης των τίτλων (των κρατικών ομολόγων) της Ελλάδας σε σχέση με την απόδοση των τίτλων άλλων χωρών, όπως για παράδειγμα της ισχυρής και σταθερής Γερμανίας. Μια διαφορά, που λόγω της οικονομικής κατάστασης της χώρας είναι διευρυμένη, και η οποία επηρεάζει πρωτίστως τις συνθήκες δανεισμού της χώρας – η Ελλάδα αυτή την περίοδο δανείζεται πολύ ακριβότερα σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες (βέβαια τα επιτόκια δανεισμού της Ελλάδας ήταν πολύ μεγαλύτερα από τα σημερινά την περίοδο 1990 - 1995 που δεν υπήρχε οικονομική κρίση).

Στην Ξάνθη η Γκρουπάλ προχώρησε σε 30 απολύσεις και έθεσε άλλους 30 (σε σύνολο 60 εργαζομένων) σε διαθεσιμότητα, ενώ η Κομοτέξ προχώρησε σε τετραήμερη εργασία.

Για την Ευρώπη ο κόμπος έχει πια φτάσει στο χτένι. Ενδεικτικά διαβάζουμε άρθρο της Καθημερινής από τις 03/04/2004, λίγους μήνες πριν από την έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων: *«Στα όρια συναγερμού όσον αφορά το έλλειμμα του Δημοσίου, βρίσκεται πλέον επισήμως η ελληνική οικονομία. Την ερχόμενη Τετάρτη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δίνει στη δημοσιότητα την εαρινή έκθεση Γενικών Οικονομικών Προσανατολισμών, στην οποία θα επισημαίνεται ότι το 2003 άγγιξε το όριο του 3% του ΑΕΠ για το έλλειμμα και αν δεν λάβει άμεσα οδυνηρά μέτρα, κινδυνεύει ευθέως να το υπερβεί το 2004. Δεν είναι κατόπιν τούτου παράξενο ότι ζητεί από την κυβέρνηση όχι απλώς την άμεση λήψη μέτρων, αλλά και να βρίσκεται σε ετοιμότητα για πρόσθετες παρεμβάσεις καθ' όλη τη διάρκεια του 2004 εφ' όσον φανεί ότι υπάρχει υπέρβαση του 3%, που είναι και το ανώτατο όριο για το έλλειμμα που αποδέχεται το Σύμφωνο Σταθερότητος. "Τα στοιχεία για το 2003 δείχνουν ότι το έλλειμμα γενικής κυβέρνησης παρέμεινε ελάχιστα κάτω του 3% του ΑΕΠ κάτι που αντιπροσωπεύει μια σημαντική διεύρυνση του ελλείμματος σε σχέση με το 2002", θα σημειώνει στην έκθεσή της η Επιτροπή για να προσθέσει ότι "υπάρχει σαφής κίνδυνος υπέρβασης του ορίου του 3% το 2004, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να απομακρύνεται από τον στόχο του μηδενικού ελλείμματος ή πλεονάσματος"».* Όνειρο θερινής νυκτός αποδεικνύεται το τελευταίο σε μια χώρα που πουλάει κυρίως αγροτικά προϊόντα (αλλά όχι αγροτική πολιτική) και υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός (με τις τυχαία θετικές και αναμενόμενα αρνητικές διακυμάνσεις του μέσα στα χρόνια) και η ναυτιλία (με έδρα το Λονδίνο και κεφάλαια ελληνικών μεν συμφερόντων που δεν «μπαίνουν» απαραιτήτως στην Ελλάδα) και τη δεκαετία του '90 αποφάσισε (ή αποφασίστηκε) να πουλήσει Ολυμπιακούς Αγώνες.

Στο Κιλκίς η ανεργία ξεπέρασε το 30%, αφού με τη νέα χρονιά έφυγαν όλοι οι συμβασιούχοι των εργοστασίων. Η Ελβιάλ απέλυσε 50 εργαζομένους το τελευταίο δίμηνο, η Αλμάκο άλλους 40 και η Αλουμύλ τουλάχιστον 40.

Αν και η ανάθεση των τελευταίων είχε γίνει ήδη από το 1997, μόλις το 2000 άρχισαν να γίνονται τα πρώτα έργα, μόλις δηλαδή άρχισαν να εισρέουν τα κονδύλια που προέρχονταν άμεσα (φορολογία) ή έμμεσα («χορηγίες» ελληνικών επιχειρήσεων) από τις τσέπες των εργαζόμενων. Η Φάνη Πάλλη Πετραλιά, αναπληρώτρια υπουργός πολιτισμού, σε δηλώσεις που κυκλοφόρησαν από το γραφείο τύπου του πρωθυπουργού στις 12/11/2004, παραδεχόταν το αυτονόητο: *«Ο ελληνικός λαός από το υστέρημά του έχει πληρώσει αυτούς του Ολυμπιακούς Αγώνες»*, ενώ ο

υπουργός οικονομίας και οικονομικών Αλογοσκούφης την ίδια μέρα δήλωνε σχετικά με το κόστος τους: *«το κόστος των Αγώνων για το Δημόσιο και τον Αθήνα 2004 προσεγγίζει τα 9 δις ευρώ. Πρόκειται για το άμεσο κόστος για το Δημόσιο, στο οποίο βέβαια δεν περιλαμβάνονται δαπάνες που έχουν γίνει για υποδομές, όπως το Αττικό Μετρό, ο Προαστιακός, το Τραμ, που ήταν ευρύτερης χρησιμότητας, όπως επίσης δεν περιλαμβάνονται έμμεσες δαπάνες από δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς για τις οποίες ακόμη δεν έχουμε πλήρη στοιχεία»*. Κόστος τεράστιο, λοιπόν, για το οποίο, όπως επισήμανε η συσπείρωση αριστερών μηχανικών λίγο πριν από τον Αύγουστο του 2004: *«Το τεράστιο κόστος των αγώνων και τα διογκωμένα δημόσια ελλείμματα θα μεταφερθούν στις πλάτες των Ελλήνων εργαζόμενων και θα αποτελέσουν εφαλτήριο για ένα νέο γύρο ιδιωτικοποιήσεων και αντιδραστικών αναδιαρθρώσεων στην αγορά εργασίας, κάτι άλλωστε που αποτελεί στρατηγική επιλογή σε όλη την Ε.Ε.»* Τον λογαριασμό, δηλαδή, ή αλλιώς τις πελώριες δαπάνες για την «εξυπηρέτηση» αυτού

Στην Κεφαλλονιά η αλυσίδα Βερόπουλος προχώρησε σε 10 απολύσεις, ενώ στο νησί κινδυνεύει άμεσα και ιστορική μονάδα ιχθυοκαλλιέργειας της περιοχής, όχι λόγω κρίσης, αλλά λόγω Συμβουλίου της Επικρατείας, με άμεσο κίνδυνο να βρεθούν στον δρόμο 100 άνθρωποι.

---

[95]Διαβάζουμε στην Ελευθεροτυπία στις 04/02/10:

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση της VPRC, που αποτυπώνει τους κοινωνικούς δείκτες (τις αντοχές δηλαδή) των ελληνικών νοικοκυριών, η κατάσταση δείχνει να επιδεινώθηκε έτι περαιτέρω μέσα στο 2009, με το 17% του ενήλικου πληθυσμού ή περίπου 1,5 εκατ. άτομα να διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας, όπου την πρώτη θέση κατέχουν οι άνεργοι με ποσοστό 38,9%, οι συνταξιούχοι του ιδιωτικού τομέα (28,5%), οι αγρότες και ψαράδες με 22,9%, ενώ στην κούρσα της ανέχειας μπήκαν ομαδικά και αυτοαπασχολούμενοι, μικροί επαγγελματίες και βιοτέχνες με 14,6%.

Η απίσχνανση του οικογενειακού εισοδήματος, οι απολύσεις εξαιτίας της κρίσης αλλά και η εξανέμιση της όποιας αποταμίευσης οδήγησαν έναν στους τρεις Έλληνες (2,6 εκατ. άτομα) στη δεινή θέση να μην έχουν χρήματα για το ηλεκτρικό, το νερό ή το τηλέφωνο.

Δυσκολίες να πληρώσουν το νοίκι ή τη δόση του στεγαστικού δανείου στις τράπεζες είχε το 14% ή περίπου 1,2 εκατ. άτομα, ενώ δύο στους 10 (1,8 εκατ. Έλληνες) αντιμετώπιζαν με τρόμο τους λογαριασμούς των πιστωτικών τους καρτών, αφού δεν είχαν λεφτά να τους εξοφλήσουν.

Αξιοσημείωτο, πάντως, είναι το γεγονός ότι η συγκεκριμένη έρευνα διαπιστώνει ότι ο πληθυσμός των ατόμων που κάνουν τις τράπεζες να καρδιοχτυπούν επειδή δεν έχουν να πληρώσουν τις δόσεις συνεχώς μειώνεται (έπεσε 5% μέσα στο 2009), επειδή πέφτει κατακόρυφα και η χρήση των πιστωτικών καρτών στις συναλλαγές.

Βεβαίως το 77% του πληθυσμού δηλώνει ευθέως ότι τα οικονομικά του σπιτιού «πιέζονται» πολύ από τις οφειλές καρτών και δανείων, με τους μισθωτούς του Δημοσίου να έχουν χωθεί πιο βαθιά στην υπερχρέωση των τραπεζών (63%) και τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα να ακολουθούν στη χρήση των πιστωτικών με ποσοστό 51%.

Η κρίση φαίνεται να «ψαλίδισε» και τη δεύτερη εργασία. Το ποσοστό των μισθωτών του Δημοσίου που καταφεύγει σε δεύτερη δουλειά για να τα φέρει βόλτα περιορίστηκε πέρυσι κατά 4% (έπεσε στο 14% ή στα 128.638 άτομα), όσο και αυτών που απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα, όπου ο αριθμός των ατόμων με δεύτερη απασχόληση φτάνει σε 225 χιλ. άτομα.

Εν κατακλείδι, το 21% του πληθυσμού (1,8 εκατ. άτομα) παίρνει μικρή ή μεγάλη οικονομική βοήθεια από την οικογένεια, με το 30% των βοηθούμενων να απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα και το 18% στο Δημόσιο.

του χρέους, θα τον πληρώσουν «παραδοσιακά» τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (τα οποία, ως είθισται, φέρουν τη μερίδα του λέοντος του φορολογικού βάρους στην Ελλάδα), υπό μορφή περισσότερων φόρων και λιγότερων κοινωνικών δαπανών.

Στον «αέρα» παραμένουν εκατοντάδες εργαζόμενοι της Ενωμένης Κλωστοϋφαντουργίας και της ΛΑΡΚΟ. Το ίδιο συμβαίνει και με τους 300 εργαζομένους της ΔΙΕΚΑΤ, τους 135 της Θράκης ΑΕ, τους 92 της Λαρισαϊκής Ραπτέξ, τους 30 του Τρικαλινού «Παλαιολόγου» και των 126 της ΕΑΣ Ροδόπης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat για το 2008, τα οποία απεικονίζουν την Ελλάδα ως τη χώρα με το υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων πολιτών – περίπου 14% – που στην Ευρώπη των «16» ζουν στο όριο της φτώχειας. Το φαινόμενο των εργαζόμενων φτωχών οφείλεται κατά κύριο λόγο στους πολύ χαμηλούς μισθούς, στο μεγάλο αριθμό ανειδίκευτων εργαζομένων και τη μερική απασχόληση, στην οποία πολλοί καταφεύγουν λόγω ανάγκης. Συνολικά το 20% των ελλήνων ζουν στο όριο της φτώχειας – κάτω από το 60% δηλαδή του μέσου εισοδήματος. Κι αυτοί είναι μονάχα οι επίσημοι αριθμοί που βγαίνουν στη δημοσιότητα[95].

Στην Πρέβεζα η αλυσίδα σουπερμάρκετ Ατλάντικ απέλυσε 10 εργαζομένους.

Ωστόσο, οικονομική κρίση στην Ελλάδα δεν είναι πρόσφατη, ούτε ακολουθεί κατά γράμμα την πορεία της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, όπως αυτή εκδηλώθηκε τον Αύγουστο του 2007 και κορυφώθηκε την επόμενη χρονιά. Και τούτο διότι το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας – μεσαίες και χαμηλές τάξεις εργαζόμενων και συνταξιούχων βιώνει μεγάλη οικονομική επισφάλεια ήδη από το 2002, οπότε και μπήκε η Ελλάδα στην Ευρωζώνη με ό,τι αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, αναφορικά με τις ανατιμήσεις των προϊόντων και την ταυτόχρονη καθήλωση των μισθών. Είναι γεγονός ότι μέσα σε λίγους μόνο μήνες από την ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη επαρκείς – όπως θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν – μισθοί της τάξης των 300.000 δρχ., μετατρεπόμενοι σε 900 ευρώ και συνοδευόμενοι από κερδοσκοπικές στρογγυλοποιήσεις χωρίς προηγούμενο έπαψαν να έχουν οποιοδήποτε ουσιαστικό αντίκρισμα στην καθημερινή επιβίωση. Και τα παραδείγματα είναι πάμπολλα. Από τις τιμές του γάλακτος, του ρυζιού και των ζυμαρικών στα ράφια των σουπερμάρκετ, μέχρι το μπουκαλάκι με το νερό που από 50 δρχ. έφτασε να κοστίζει 50 λεπτά του ευρώ (δηλ. 170 δρχ.) και ο καφές, ή τα ενοίκια και οι αντικειμενικές αξίες των ακινήτων.

Στην Κρήτη το 2009 βρήκε το νησί με 1.200 επιχειρήσεις λιγότερες

Στη Ρόδο και στην Κέρκυρα οι ακάλυπτες επιταγές είναι στο ζενίθ, ξενοδοχεία βγαίνουν στο σφυρί, ενώ επενδυτικά πλάνα παγώνουν, αφήνοντας πίσω τους γιαπιά.

Ταυτόχρονα, τη δεκαετία που μας πέρασε, άλλωστε, η μεγάλη ακμή real estate σε συνδυασμό με την επιθετική πολιτική και των ελληνικών τραπεζών (με χαλάρωση των όρων δανειοδοτήσεων και αύξηση των ποσοστών των τελευταίων) έχουν θέσει σε καθεστώς ομηρίας εκατοντάδες χιλιάδες δανειολήπτες, οι οποίοι ούτε λίγο ούτε πολύ πήραν από στεγαστικά δάνεια πρώτης κατοικίας έως και πλήθος καταναλωτικών, εισερχόμενοι για τα καλά στο πανηγύρι του καταναλωτισμού –απαραίτητο για την κίνηση και την ενδυνάμωση της αγοράς.

Τα στεγαστικά δάνεια από 3,6 δισ. ευρώ το 1995 υπερέβησαν τα 62 δισ. ευρώ το 2007, δηλαδή αυξήθηκαν κατά σχεδόν 1.800%. Αντίστοιχα, τα καταναλωτικά δάνεια από 1,2 δισ. ευρώ το 1995 υπερέβησαν το 2007 τα 27 δισ. ευρώ, δηλαδή αυξήθηκαν κατά 2.250%.

Στα έργα της Εγνατίας 300 εργαζόμενοι της ΑΤΤΙΚΑΤ κάνουν επίσχεση εργασίας, αφού είναι απλήρωτοι εδώ και τρεις μήνες.

Κομβικό όμως σημείο για την Ελλάδα αλλά και για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι το χρέος ή τα ελλείμματα. Η ανεπαρκής ανάπτυξη, η μη ύπαρξη ικανού κέρδους είναι αυτή που προβληματίζει, γι' αυτό και κύριο σημείο αναφοράς είναι οι διαρθρωτικές αλλαγές. Αλλαγές ικανές να επιφέρουν μια ανάπτυξη κερδοφορίας. Τα χρέη ή τα ελλείμματα είναι απλά συμπτώματα μιας ελλιπούς κερδοφορίας.

Σε άλλο δημόσιο έργο της Θεσσαλίας το ΥΠΕΧΩΔΕ ψάχνει... τον εργολάβο. Είναι ενδεικτικό της έλλειψης ρευστότητας ότι για πρώτη φορά στην ιστορία τους οι δήμοι Βόλου και Ιωαννιτών δήλωσαν αδυναμία να πληρώσουν εγκαίρως τους μισθούς των μονίμων υπαλλήλων τους.

Και πως αποφάσισε η προηγούμενη κυβέρνηση Καραμανλή να βοηθήσει στη λύση τους προβλήματος και στην ενίσχυση της αποδυναμωμένης ελληνικής οικονομίας; Με το «πρόγραμμα ενίσχυσης ρευστότητας της οικονομίας»[96]. Ένα πρόγραμμα που είχε σαν στόχο την εύρεση ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα προκειμένου να μπορεί αυτή να διοχετευτεί στην παραγωγή και στην κατανάλωση, μέσα από τη δανειοδότηση. Το πρόγραμμα[97] επί της ουσίας στόχευε στην ενίσχυση της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών από τη μία και στην αποκατάσταση της απολεσθείσας εμπιστοσύνης, αποσκοπώντας φυσικά στην τροφοδοσία της αγοράς με δάνεια. Επιπλέον, μέχρι πρότινος (εν τέλει το πήραν πίσω) χορηγούνταν κίνητρα για την ενίσχυση της αγοράς ΙΧ, ενώ βέβαια η χώρα ούτε καν διαθέτει αυτοκινητοβιομηχανία.

Στον Πειραιά, στα καράβια έχουν χαθεί μέχρι στιγμής 2.000 θέσεις εργασίας. Στον Ασπρόπυργο μονάδες της περιοχής έχουν ξεκινήσει τριήμερη εργασία με μειωμένες απολαβές.

Μετά την αποτυχία των πρώτων μέτρων, μιας και οι τράπεζες ουδέποτε διοχέτευσαν τον όγκο ρευστότητας που απέκτησαν στην αγορά (ποιος δανείζει και σε ποιον σε περιόδους κρίσης;) αλλά και επειδή παρατηρείται φυγή κεφαλαίων στο εξωτερικό (ο φόβος για ενδεχόμενη πτώχευση είναι μεγάλος) μελετάται ένα δεύτερο πρόγραμμα για τις τράπεζες, ίδιας φιλοσοφίας με το προηγούμενο αλλά με διαφορετικό περιεχόμενο.

---

[96] *Ν 3723/2009.*

[97] *Το πρόγραμμα εν συντομία είναι το εξής. 1) Παραχωρήθηκαν 5δις ευρώ μετρητά στις τράπεζες για την αύξηση του μετοχικού τους κεφαλαίου με την έκδοση προνομιούχων μετοχών(με δικαίωμα ψήφου) προκειμένου να μπορούν να δανείζονται πιο εύκολα. 2) Για δάνεια, διάρκεια 3 μηνών έως 3 χρόνων, που είχαν εκδοθεί μέχρι τις 31/12/09 το κράτος αναλάμβανε την εγγύησή τους διαθέτοντας 15 δις. 3) Το κράτος δανείστηκε, πουλώντας ομόλογα δημοσίου, από τις τράπεζες 8 δις ευρώ πληρώνοντας ένα πολύ καλό επιτόκιο για να μπορέσουν με τη σειρά τους οι τράπεζες να καταθέσουν τα ελληνικά ομόλογα ως εγγύηση στην ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα και να τους χορηγηθούν δάνεια.*

λίγες σκέψεις αναφορικά με την κρίση

> «Δεν υπάρχει τίποτα πιο "πραγματικό" στο αμπάρι της καπιταλιστικής παραγωγής απ' ότι στο εμπορικό κατάστρωμά του ή στα κερδοσκοπικά διαμερίσματά του.»
> **A. Badiou**

Ξεκινώντας με τη φράση του Z.A. Miller ότι *«το χρήμα είναι ένας σηματοδότης χωρίς σηματοδότηση, που σκοτώνει όλες τις σηματοδοτήσεις»* μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε το εξ αρχής μερικό της ανάλυσής μας. Μιας ανάλυσης, που από ένα σύνολο πολλών μεταβλητών και ένα μη πεπερασμένο πεδίο τιμών, επιλέγει συγκεκριμένες μεταβλητές, με τις αντίστοιχες προβολές τους στο πεδίο της εμπειρικής πραγματικότητας. Σε αυτές όμως τις προβολές, υπάρχει ένα από τα δεδομένα της παρούσας κρίσης, το οποίο και προσπαθούμε να αποκωδικοποιήσουμε.

Στην προσπάθειά μας να δώσουμε μια ερμηνεία της κρίσης, αξίζει να σταθούμε σε δυο θέματα, τα οποία παρότι διαφορετικά, μπορούν να υπαχθούν σε τελική ανάλυση στο ίδιο πλαίσιο προβληματικής. Από τη μια η προσέγγιση της κρίσης από μια υποκαταναλωτική σκοπιά (ελλιπής ζήτηση έναντι της παραγωγής) και από την άλλη η προσέγγιση του καπιταλισμού «καζίνο» με τη συνακόλουθη ρητορεία της δικτατορίας των αγορών και την απομόνωση - στοχοποίηση των επενδυτών. Εξηγώντας λίγο αυτή τη σύνδεση, πρόκειται για προσεγγίσεις που η συλλογιστική τους απόληξη είναι η αστάθεια του καπιταλισμού εξαιτίας μιας άνισης αναδιανομής του εισοδήματος, έχοντας ως σημείο αφετηρίας τη σφαίρα κυκλοφορίας.

Στο υποκαταναλωτικό σχήμα ανάλυσης, η αφετηρία της κρίσης εντοπίζεται στην αδυναμία της κατανάλωσης να ανταποκριθεί στην υπερπροσφορά εμπορευμάτων (κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών). Παρατηρείται δηλαδή μια ελλείπου-

σα ζήτηση[98], είτε με τη μορφή εμπορευμάτων είτε με τη μορφή αχρησιμοποίητου παραγωγικού δυναμικού, η οποία αφήνει στα «ράφια» όλα τα εμπορεύματα που δεν μπορούν να αγοραστούν. Συνέπεια αυτής της κατάστασης είναι η μη ύπαρξη κέρδους, η οποία οδηγεί σε μη παραγωγικές επενδύσεις άρα σε απολύσεις, οι οποίες με τη σειρά τους επιτείνουν ακόμα περισσότερο την δυσμενή για τον καπιταλισμό οικονομική συνθήκη. Το τέλος αυτού του θεωρητικού σχήματος είναι ερμηνεύσιμο, και δεν είναι καθόλου τυχαίο πως αρκετοί θεωρητικοί της εν λόγω προσέγγισης οδηγήθηκαν σε τελεολογικές απόψεις περί κατάρρευσης του καπιταλισμού[99] ή στη θέση της «απόλυτης εξαθλίωσης» μέσα από τη διαρκή συμπίεση των μισθών[100]. Και αυτό γιατί για να σταθεί το συγκεκριμένο σχήμα θεωρήθηκε ότι ο καπιταλισμός βρίσκεται διαρκώς σε κρίση, το οποίο συνεπάγεται ότι η υστέρηση της κατανάλωσης έναντι της παραγωγής είναι εγγενής και διαρκώς δρώσα.

Μέσα από αυτό το υποκαταναλωτικό πρίσμα, η ανάγνωση της κρίσης έχει ως εξής. Στο νεοφιλελευθερισμό τα κέρδη των εταιριών εκτοξεύτηκαν. Από την άλλη, οι μισθοί παραμένοντας σταθεροί δεν μπορούσαν να αγοράσουν το αυξανόμενο προϊόν που δημιουργούταν. Η λύση σε αυτό το αδιέξοδο δόθηκε μέσα από τον δανεισμό, απ' όπου το κεφάλαιο ήταν διπλά κερδισμένο γιατί αφενός πωλούσε την επιπλέον παραγωγή του και αφετέρου εισέπραττε επιπλέον κέρδος μέσα από τα δανεισμένα κεφάλαια με τη μορφή τόκων. Έχουμε λοιπόν, ανισορροπία παραγωγής και ζήτησης, που παραπέμπει στην κρίση διαρκείας.

Η επιχειρηματολογία τώρα, γύρω από τον καπιταλισμό «καζίνο», την δικτατορία των αγορών και τους «παρασιτικούς» επενδυτές είναι λίγο πολύ η εξής. Οι βασικές υποθέσεις αυτού του σχήματος είναι οι διαφορετικές σφαίρες του «πραγματικού» και χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας, και η διάκριση ιδιοκτησίας - διοίκησης σε επίπεδο επιχείρησης[101]. Με τη διόγκωση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας και την απελευθέρωσή της από τους όποιους περιορισμούς, οι υψηλές χρηματοοικονομικές αποδόσεις (υψηλά κέρδη) οδήγησαν σε μείωση της ζήτησης μέσα από τη μείωση της επένδυσης. Και αυτό γιατί οι υψηλές αποδόσεις οδήγησαν σε μεγάλες πληρωμές (στους επενδυτές) σε τόκους και μερίσματα, δημιουργώντας χαμηλότερα κέρδη για επενδύσεις και χαμηλότερα εισοδήματα. Η ανεργία και η χαμηλή ανάπτυξη είναι απόρροια αυτής της κίνησης, στην οποία κυρίαρχο λόγο παίζουν οι επενδυτές. Έτσι εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι η εκδίκηση των εισοδηματιών[102], στον οποίο οι αγορές όντας εγγενώς ασταθείς[103]

---

[98]Πρωτομάστορες αυτής της θεωρητικής προσέγγισης θεωρούνται οι Sismondi και Malthus, με την Luxembourg, τον Keynes και τον Sweezy να ακολουθούν. Η λογική αυτή υιοθετείται εν μέρει και από τον Negri, ο οποίος μιλάει και για δυσαναλογία μεταξύ των τομέων παραγωγής και διανομής.

[99]Ρ. Λούξεμπουργκ, ανάμεσα σε άλλους.

[100]Ν. Μοσκόβσκα ανάμεσα σε άλλους.

[101]«Οι ηγέτες των...εταιριών, όντες διαχειριστές των χρημάτων άλλων ανθρώπων και όχι των δικών τους, δεν αναμένεται να τα παρακολουθούν συνεχώς με την ίδια ανησυχία και προσοχή με την οποία [οι ιδιοκτήτες] θα παρακολουθούσαν τα δικά τους.» A. Smith - Έρευνα για τη Φύση και τα Αίτια του Πλούτου των Εθνών, σ. 700.

[102]Σε αντιδιαστολή με τον Keynes, ο οποίος μετά την κρίση του 1929 μιλούσε για την

(αφού δεν υπάρχουν περιορισμοί), κυριαρχούνται από τη λογική του άμεσου και υψηλού κέρδους. Αυτή η λογική της αγοράς, απονοηματοδοτημένη από κάθε πολιτικό περιεχόμενο (λες και επιβάλλεται μόνη της), επικυρώνει την κυριαρχία του επενδυτή έναντι ιδιοκτητών και manager, με τους τελευταίους να ευθυγραμμίζονται πλήρως σε αυτό το πλαίσιο.

Δεν μπαίνουμε καν στη λογική διάκρισης «πραγματικής» και χρηματοπισττικής σφαίρας. Όπως έχουμε αναφέρει, το βέλος της αιτιότητας μας κατευθύνει από τη σφαίρα παραγωγής σε αυτήν της κυκλοφορίας. Η χρηματοπιστωτική σφαίρα κινείται και έχει τη δυνατότητα να κινηθεί με τους δικούς της ιδιαίτερους ρυθμούς σε σχέση με την πραγματική διαδικασία συσσώρευσης, την παραγωγή, ωστόσο είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και πρέπει να γίνονται αντιληπτές μόνο ενιαία. Δεν μπαίνουμε καν στη λογική διάκρισης ιδιοκτησίας - διοίκησης, που γίνονται αντιληπτές ως ενιαίες. Το δίπολο επενδυτές και golden boys που παρουσιάζεται είναι απλά επίπλαστο. Τέλος, μια επιχειρηματολογία που αναμασάει, προσδοκώντας την «πιο δίκαιη» εισοδηματική αναδιανομή, την φρασεολογία του Keynes για *«ευθανασία του εισοδηματία»*[104] αναγνωρίζοντάς την ως το «κοινό» συμφέρον κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, μια επιχειρηματολογία που επιζητά την ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών, μια επιχειρηματολογία που απλά βάζει ζητήματα διαχείρισης, μας βρίσκει απλά εχθρικούς.

Σε αντίθεση με το υποκαταναλωτικό σχήμα, ο καπιταλισμός δεν βρίσκεται διαρκώς σε κρίση, αλλά *«οι κρίσεις είναι πάντα μόνο στιγμιαίες βίαιες λύσεις των υπαρχουσών αντιφάσεων, βίαιες εκρήξεις που αποκαθιστούν για μια στιγμή τη διαταραγμένη ισορροπία»*[105]. Μια διατάραξη ισορροπίας η οποία προκύπτει συγκυριακά, από τις αντιφάσεις από χαρακτηρίζουν τον συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής. Σε αυτές τις περιόδους παρατηρείται ένα μπλοκάρισμα κερδοφορίας, γιατί *«περιοδικώς παράγονται πάρα πολλά μέσα εργασίας και συντήρησης, τόσα που δεν μπορούν να τα βάλουν να λειτουργήσουν σαν μέσα εκμετάλλευσης των εργατών με ένα ορισμένο ποσοστό κέρδους»*[106]. Ένα πάγωμα κερδοφορίας που αποσταθεροποιεί την ομαλή αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου και η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε υποκατανάλωση. Άρα η υποκατανάλωση δεν μπορεί να ειδωθεί παρά ως συνέπεια της ελλείπουσας κερδοφορίας, η οποία αδυνατεί να εξασφαλίσει την *« "υγιή" και "ομαλή" ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής»*[107].

«ευθανασία του εισοδηματία» (euthanasia of the rentier) προβλέποντας την εξαφάνισή τους.

[103]«Εφόσον η οργάνωση των αγορών επένδυσης βελτιώνεται ο κίνδυνος της υπεροχής της κερδοσκοπίας αυξάνει.[...] Οι κερδοσκόποι δεν δύναται να βλάψουν ως φυσαλίδες επί σταθερού ρεύματος επιχειρηματικότητας. Η κατάσταση καθίσταται όμως σοβαρά, όταν η επιχειρηματικότητα καθίσταται φυσαλίδα εντός κυκεώνα κερδοσκοπίας. Όταν η κεφαλαιουχική ανάπτυξη μιας χώρας καθίσταται υποπροϊόν της δραστηριότητας ενός καζίνο, είναι πιθανόν ότι η εργασία δεν γίνεται καλά.» J. M. Keynes, Η γενική θεωρία της απασχόλησης του τόκου και του χρήματος.

[104]Ο Keynes μιλούσε για κοινό συμφέρον των καπιταλιστών και των εργατών να εξοντώσουν τους εισοδηματίες που διαταράζουν την απρόσκοπτη λειτουργία του καπιταλισμού. J. M. Keynes, Η γενική θεωρία της απασχόλησης του τόκου και του χρήματος, κεφάλαιο 24.

[105]Κ. Μαρξ, το κεφάλαιο, γ' τόμος, σ. 315.

[106]ό. π, σ. 326.

Ο καπιταλισμός αντιμετωπίζει μεταπολεμικά μια δυστοκία - αδυναμία κερδοφορίας. Το ποσοστό κέρδους δεν έχει φτάσει μεταπολεμικά τα επίπεδα της περιόδου 1932-1944. Ακόμα και το peak του 1966 υπολείπονταν αρκετά από το προαναφερθέν επίπεδο κερδοφορίας[108]. Υπάρχει δηλαδή μια υπερσυσσώρευση κεφαλαίου η οποία συγκυριακά μέσα στο πλαίσιο του νεο-φιλελευθερισμού βρήκε διέξοδο στη χρηματοπιστωτική σφαίρα. Οι λύσεις που προσπάθησαν να δοθούν δεν απέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα, με την αύξηση των μερισμάτων και των αποδόσεων απλά να επιβεβαιώνουν το πρόβλημα δυνατοτήτων επένδυσης. Η προσπάθεια διαχείρισης της ζήτησης επί κεϋνσιανισμού κρίθηκε αναποτελεσματική, ενώ η διόγκωση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας δημιούργησε ένα μπαράζ εκρήξεων, μέρος της οποία είναι και η τελευταία.

Σε αυτό το σημείο, κρίνουμε προτιμότερο να κάνουμε αναφορά στις πιθανές αιτίες της κρίσης. Απλή αναφορά προκειμένου να ξεκινήσει ένα συλλογικός προβληματισμός τόσο γύρω από τα αίτια, όσο και από τα επόμενα συλλογικά μας βήματα.

Για αρχή η μη καταστροφή των μη παραγωγικών κεφαλαίων φαίνεται να δημιουργεί το πρόβλημα της ελλιπούς κερδοφορίας. Η παρέμβαση[109] του κράτους ενώ επιχειρεί να εξασφαλίσει την ομαλή αναπαραγωγή του κεφαλαίου, την ίδια στιγμή αποτελεί ανάχωμα στην πολυπόθητη εκκαθάριση – όπως έγινε κατά τη διάρκεια του Β παγκοσμίου πολέμου οπότε και παρατηρείται το μεγαλύτερο ποσοστό κέρδους – με αποτέλεσμα το κεφάλαιο να συνεχίζει να είναι αναποτελεσματικό. Μήπως η ολοκλήρωση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, δεν μπορεί να αφήσει την αυτο-εκκαθάριση του συστήματος, με τη λογική του ότι επειδή είναι άμεσα συνδεδεμένα κράτη πολυεθνικές κλπ, αυτή η εκκαθάριση να μην είναι επιθυμητή; Μήπως εντοπίζεται εδώ μια δομική αντίφαση;

Ο καπιταλισμός αντιμετωπίζει πρόβλημα παραγωγικότητας. Παρά την ήττα της εργασίας, την εκμετάλλευση της καπιταλιστικής περιφέρειας, την ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, την αποδέσμευση το κεφαλαίου από τεράστιο όγκο εργασίας, το πάγωμα των μισθών στις καπιταλιστικές χώρες της Δύσης, την εισαγωγή της τεχνολογίας, την εντατικοποίηση τη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και άλλους παράγοντες που μπορεί να ξεχνάμε, η παραγωγικότητα δεν είναι στα επιθυμητά για την καπιταλιστική εκμετάλλευση επίπεδα. Μήπως είναι οι παραπάνω λύσεις οι αιτίες που δημιουργούν το πρόβλημα (πχ. η επισφάλεια να κάνει τους εργαζόμενους λιγότερο αποδοτικούς);

Ή μήπως, ανατρέχοντας στο ευρύτερο σύνολο των μεταβλητών μας, και αναλογιζόμενοι την διαλεκτική τους σχέση, μπορούμε να διακρίνουμε και άλλα αίτια;

---

[107] *ό. π, σ. 323.*

[108] *Αν και εδώ είναι ένα ζήτημα αναφορικά με ποιό είναι το επιθυμητό για τον καπιταλισμό επίπεδο κερδοφορίας.*

[109] *Και το 1929 αλλά και το 1973 αλλά και σε αυτές του νεοφιλελευθερισμού, με αποκορύφωμα την τελευταία, η παρέμβαση του κράτους ήταν άμεση, ανεξάρτητα από το διαχειριστικό πλαίσιο της εκάστοτε συνθήκης.*

κρίση και συναίνεση

> «Στις κρίσεις ξεσπά μια κοινωνική επιδημία που σε κάθε άλλη προηγούμενη εποχή θα φαινόταν σαν παραλογισμός [...] Η κοινωνία ξαφνικά βρίσκεται πάλι πίσω σε κατάσταση στιγμιαίας βαρβαρότητας.»
> **Κ. Μαρξ, Φ. Ενγκελς**

Το σκεπτικό μας ξεκινάει από το εξής ερώτημα: μπορεί μια κρίση να είναι αυστηρά και μόνο οικονομική; Ανεξαρτήτως δηλαδή των ιδιαίτερων συνθηκών στην Ελλάδα, όπως και σε κάθε χώρα, είναι εφικτή η στεγανοποίηση της αποσταθεροποίησης στο οικονομικό πεδίο;

Κατά τη γνώμη μας, όπως έχει αποδειχθεί από αντίστοιχες ιστορικές περιόδους, η σύμφυτη μεταβλητή του καπιταλιστικού συστήματος, που ονομάζεται κρίση, συνδέεται με όλες τις πτυχές της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής σφαίρας. Η έννοια της σύνδεσης αναφέρεται κατ' αρχήν στις αναπόφευκτες κοινωνικές πιέσεις, τις οποίες προκαλούν παράγοντες που περιγράφουν μια οικονομική ύφεση, όπως η κραυγαλέα αύξηση των απολύσεων και της ανεργίας, η αποψίλωση των μισθών και των ασφαλιστικών δικαιωμάτων, η κατακόρυφη άνοδος των τιμών ακόμη και σε βασικά αγαθά, κλπ. Τέτοιες πιέσεις στρέφονται συνήθως κατά των διαχειριστών της πολιτικής, αλλά συχνά και κατά ομάδων και κοινωνικών κατηγοριών (μετανάστες, επαγγέλματα με προνόμια ή υψηλά εισοδήματα) ανακυκλώνοντας την πίεση εντός του κοινωνικού εργοστασίου, χωρίς αυτή να διοχετεύεται απέναντι στο κεφαλαιοκρατικό πλέγμα εξουσιών.

Οι μορφές των κοινωνικών πιέσεων μπορεί να λάβουν το πρόσημο της αφηρημένης «δυσαρέσκειας» ως την έμπρακτη εκδήλωση αυτής μέσω αγώνων και διεκδικήσεων. Και οι δύο εκφάνσεις αν και δεν οδηγούν αυτόματα σε ριζοσπαστικές ανατροπές, ωστόσο, συντηρούν μια συνθήκη ανισορροπίας του συστήματος κυριαρχίας, το οποίο καλείται να «λογοδοτήσει» για τις επιλογές του και εν τέλει να επαναπροσδιορίσει τους μηχανισμούς εκμαίευσης της συναίνεσης στο θεσμικό πλέγμα διαχείρισης και διακυβέρνησης.

Προχωρώντας, όμως, ένα βήμα παραπέρα, μια κρίση έχει πραγματικό πολιτικό και κοινωνικό νόημα μόνο όταν αναφέρεται στη διαδικασία συγκρότησης της

συναίνεσης και των όρων συνοχής των κοινωνικών σχηματισμών. Όταν δηλαδή, οι παραδοσιακές μορφές κυριαρχίας δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν την κοινωνική ειρήνη, με αποτέλεσμα να πλήττεται η καρδιά της ιδεολογικής κυριαρχίας, που δεν είναι άλλη από την ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης.

Τέτοιο ιστορικό χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κρίση του Μεσοπολέμου με αφετηρία το οικονομικό κραχ του '29. Οι αντιδράσεις απέναντι στη Μεγάλη Ύφεση από τα βιομηχανικά κράτη της Δύσης έλαβαν δύο κατευθύνσεις: την έναρξη των νέων κρατικών παρεμβατικών πολιτικών του "New Deal" (ΗΠΑ, Γαλλία και λιγότερο στην Αγγλία) και την άνοδο του φασισμού-εθνικοσοσιαλισμού (Γερμανία, Ιταλία). Και στις δύο περιπτώσεις, ο καπιταλισμός επιβίωσε είτε με τη βία του μιλιταρισμού και του αυταρχισμού, είτε με την απόσπαση της συναίνεσης, μέσω αντισταθμιστικών υλικών παροχών και των δημοκρατικών ιδεολογημάτων (κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, κοινωνικά δικαιώματα) που τις συνόδευαν. Το πρόβλημα, δηλαδή, αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος, που αντανακλούσε η κρίση, βρήκε διέξοδο στη αναπροσαρμογή των μορφών κυριαρχίας και συνάμα των μηχανισμών (συμβολαιακής ή βίαιης) απόσπασης της συναίνεσης.

Η κρίση του χρηματοπιστωτικού τομέα, όπως αρχικά εκφράστηκε μέσα από την κρίση των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ, έδειξε τα όρια του νεοφιλελεύθερου μετασχηματισμού του καπιταλισμού, ή αλλιώς, της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης, η οποία έχει την αφετηρία της ήδη στα τέλη της δεκαετίας του '70. Την περίοδο αυτή, το περίφημο «κράτος πρόνοιας» (κεϋνσιανές πολιτικές-κοινωνικό κράτος), που τις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες αποτέλεσε στόχο ακόμη και των συντηρητικών εκφραστών του συστήματος, υποχωρεί και δίνει τη θέση του σε νεοφιλελεύθερες επιλογές.

Οι επιλογές αυτές, παράλληλα με το άνοιγμα των αγορών και την ελαχιστοποίηση των κοινωνικών ελέγχων σε αυτή, αρχίζουν να συγκροτούν το «ιδεολόγημα της ασφάλειας», εξέλιξη που αν και θεωρείται απότοκο της κατασταλτικής πολιτικής των κοινωνικών κινημάτων του '70, σχηματοποιείται ως δομικό χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποιημένης εξουσίας μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001. Οι «αντι-τρομοκρατικές εκστρατείες» για την προστασία της «δημοκρατίας και της ελευθερίας», η διασπορά των στρατοπέδων τύπου γκουαντανάμο, η διεύρυνση των μηχανισμών παρακολούθησης, η διάχυση του φόβου και της ανασφάλειας – στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται η «εγκληματοποίηση» κοινωνικών ομάδων (μετανάστες) ή στερεοτυπικών φιγούρων (τρομοκράτης, αναρχικός, βάνδαλος) – σκιαγραφούν το περίφημο «κράτος ασφάλειας». Το τελευταίο αναδεικνύεται σε βασικό όρο της κοινωνικής ομαλότητας και συνοχής, την ίδια στιγμή που το κατασκευασμένο αίτημα για ασφάλεια ερμηνεύεται ως η πολιτική διαδικασία μετατροπής του φόβου σε συναίνεση.

Το αίσθημα της ανασφάλειας συνδέεται αναπόσπαστα με την ένταση της εξατομίκευσης και αποξένωσης μέσα στις δαιδαλώδεις μητροπόλεις. Η συνθήκη αυτή ενισχύθηκε από την εξασθένιση των κοινωνικών δεσμών αλληλεγγύης ειδικά μετά την ήττα των κινημάτων του '60–'70, αλλά και την κυριαρχία του ναρκισσιστικού προτύπου της προσωπικής ανέλιξης και τη γενική διολίσθηση του «είναι»

στο «έχειν» και από κει στο «φαίνεσθαι». Ο άκρατος ατομικός ανταγωνισμός συνοδεύθηκε αναπόδραστα με μια απαξίωση των συλλογικών μορφών δράσης, εξέλιξη που εντάθηκε μετά την πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», που συντηρούσε στο συλλογικό φαντασιακό την ιδέα ενός συστήματος πέρα από τον καπιταλισμό. Η άρση από την πλευρά των καπιταλιστών ακόμη και αυτών υποτυπωδών συμμαχιών με τα συνδικαλιστικά τμήματα της εργατικής τάξης, η διάθεση του δημόσιου χρήματος όχι σε δομές κοινωνικής πολιτικής, αλλά στους στρατιωτικούς τομείς εξωτερικής και εσωτερικής ασφάλειας (πολεμικός κεϋνσιανισμός), η μεταστροφή της δημόσιας σφαίρας με όρους της «κοινωνίας των πολιτών» και όχι με τους όρους της συλλογικής, ειρηνικής ή βίαιης, κινηματικής δράσης, είναι μερικά ακόμη χαρακτηριστικά του νεοφιλελεύθερου μετασχηματισμού του καπιταλισμού.

Απ' την άλλη, ο πολλαπλασιασμός των εικόνων με την ταυτόχρονη υπερβολική έκθεση σε εργοστασιακά κατασκευασμένες ψευδαισθήσεις από τα ΜΜΕ, κατέστησαν δυσδιάκριτα τα όρια της διαμεσολαβημένης από τα Μέσα ζωής με την πραγματική. Με τον τρόπο αυτό, η πραγματικότητα αντικαταστάθηκε από τη συμβολικά διαμεσολαβούμενη πληροφορία μετατρέποντας τη ζωή σε μια τεράστια συσσώρευση θεαμάτων, σε ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων διαμεσολαβημένων από κυρίαρχες εικόνες. Η πραγματικότητα δηλαδή αναδύεται μέσα στο θέαμα και το θέαμα είναι πραγματικό.

Η βαθύτερη συνέπεια της έντασης της εξατομίκευσης και της φαινομενικότητας δεν είναι μόνο η εξασθένιση των ειλικρινών δεσμών προσωπικής εξάρτησης και η διαμόρφωση κοινωνικών συνθηκών εντός των οποίων τελικά η επιβίωση μοιάζει ως ο μοναδικός στόχος. Η βασική «νίκη» του καπιταλισμού ήταν ο εξοβελισμός ενός εναλλακτικού οράματος για την κοινωνία, η απόρριψη ενός ουτοπικού έστω σχεδίου για το αύριο. Η εκδήλωση της ζωής ως συσσώρευση θεαμάτων, η απορρόφηση του υποκειμένου στον εαυτό του, ο ανταγωνιστικός ατομικισμός, ο ναρκισσισμός, έχουν εύστοχα χαρακτηριστεί ως γνωρίσματα της «τυπικής μορφής χαρακτηροδομής σε μια κοινωνία που έχει χάσει το ενδιαφέρον της για το μέλλον».

Υπό αυτή τη συνθήκη και με φόντο την οικονομική ύφεση το «κράτος ασφάλειας» δείχνει σήμερα τα όριά του, καθώς δεν επαρκεί για να μεταστρέψει τη γενικευμένη εντύπωση πως η μόνη υπόσχεση του καπιταλισμού είναι περισσότερη φτώχεια, υλική και πνευματική. Η υπερσυγκέντρωση της οικονομικής εξουσίας σε υπερεθνικά μονοπωλιακά κέντρα και η διόγκωση των κοινωνικών ανισοτήτων, συνιστούν έκδηλες πτυχές της νεοφιλελεύθερης οικονομίας, οι οποίες δεν κρύβονται πίσω από το αίτημα για ασφάλεια. Η εντεινόμενη προλεταριοποίηση[110] ολοένα και μεγαλύτερων στρωμάτων του πληθυσμού, έχει καταστήσει ανεπαρκές το ιδεολό-

---

[110]*Καταδεικτικό είναι ότι ένας στους έξι κατοίκους της Γαλλίας στεγάζεται σε κακές έως άθλιες συνθήκες ή είναι άστεγος, Στη χώρα υπάρχουν περίπου 100.000 άνθρωποι χωρίς σταθερή κατοικία, ενώ επιπλέον 10 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε προσωρινή στέγη, όπως σε δωμάτια ξενοδοχείων, τροχόσπιτα, ή πρόχειρα καταλύματα έκτακτης ανάγκης (τα στοιχειά από την ετήσια έκθεση, που δημοσιοποιήθηκε στα τέλη Γενάρη 2010, του ιδρύματος Αββάς Πιέρ, το οποίο ασχολείται με τα ζητήματα αστέγων.)*

www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=2&artId=312825&dt=01/02/2010

γημα της ασφάλειας, μιας και πλέον δεν διακυβεύεται η ασφαλής διαβίωση ή η διατήρηση της μικροϊδιοκτησίας μεσαίων και μικρομεσαίων στρωμάτων, αλλά η ίδια η επιβίωση αυτών. Οι πτωχεύσεις οικονομικών κολοσσών-στηριγμάτων της αυτορυθμιζόμενης νεοφιλελεύθερης οικονομίας και η πτώση υποδειγματικών μοντέλων ανάπτυξης και ευημερίας (όπως συνέβη στα τέλη Νοέμβρη 2009 με το εμιράτο του Τουμπάι) ταρακούνησαν, πέρα από την υλική βάση του καπιταλισμού, και τους ιδεολογικούς θεσμούς και μηχανισμούς αναπαραγωγής αυτού (εποικοδόμημα), καθώς δυσκολεύονται να εξωραΐσουν την πραγματικότητα.

Η πρώτη συστημική αντίδραση ορίστηκε νωρίς-νωρίς από την προσπάθεια να αποδοθούν οι ευθύνες της έκρηξης στην ακόρεστη δράση διευθυντικών στελεχών (golden boys) και γενικά των υπεύθυνων για τον έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας, αφήνοντας απ' έξω τους κατόχους των μέσων παραγωγής. Η αντίδραση αυτή δεν είναι «αθώα», αλλά φανερώνει μια βαθύτερη κρίση μέσα στο ίδιο το πλέγμα κυριαρχίας.

Στο πλαίσιο της εξέλιξης του νεοφιλελευθερισμού, αναδύεται από νωρίς μία νέα κυριαρχική ομάδα, η ομάδα των κατόχων της εξειδικευμένης γνώσης (στις επιστήμες, τις νέες τεχνολογίες, το marketing, τη διοίκηση), των διευθυντών και στελεχών των επιχειρήσεων/εταιρειών, που ελέγχουν τον σχεδιασμό και τη λειτουργία της παραγωγικής διαδικασίας στους ανεπτυγμένους τομείς των σύγχρονων κοινωνιών. Η άνοδος της νέας ομάδας συνδέθηκε ήδη από τη δεκαετία του εξήντα από φιλελεύθερους θεωρητικούς, όπως ο Bell και ο Galbraith, με τη μετάβαση στη «μεταβιομηχανική κοινωνία». Η τελευταία περιγράφεται ως η κοινωνία της ανάπτυξης των τεχνολογιών, των υπηρεσιών και της πληροφορίας, με βασικά χαρακτηριστικά τη μετατόπιση του πυρήνα του καταμερισμού της εργασίας από το βιομηχανικό εργοστάσιο στον τριτογενή τομέα παραγωγής, με την παράλληλη και ολοένα μεγαλύτερη διάχυση της πληροφορίας. Αυτή ακριβώς η μεταβολή φέρνει στο προσκήνιο την ομάδα εκείνη, τμήμα της οποίας αναλαμβάνει και τα ηνία των πολυεθνικών εταιρειών, η ανάπτυξη των οποίων συνιστούν το σύμβολο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, που ανθεί σε ολόκληρο τον πλανήτη από τις αρχές του 1990.

Δεν είναι συνιστά λοιπόν διόλου τυχαίο γεγονός ότι οι ευθύνες προσανατολίστηκαν εξ αρχής προς τα διευθυντικά στελέχη των εταιρειών, που έχουν τον έλεγχο της γραμμής παραγωγής, όχι όμως προς την παραδοσιακή τάξη των κατόχων των μέσων, η ανατροπή της οποίας συνιστά – ακόμη και με τη μορφή του αρχέτυπου – τον κύριο στόχο της ταξικής πάλης. Την κρίσιμη δηλαδή στιγμή, που το πρόβλημα αναπαραγωγής του καπιταλισμού είναι πιο εμφανές από ποτέ, οι πραγματικοί μοχλοί του συστήματος επιχειρούν να προφυλάξουν την ίδια την ύπαρξη του καπιταλιστικού κτήνους, επιρρίπτοντας την ευθύνη στις επιλογές των κατόχων της γνώσης, των οποίων η λειτουργία ήταν και είναι σημαντική για την αναπαραγωγή της κεφαλαιοκρατικής σχέσης. Η συνθήκη αυτή, λοιπόν, δύναται να ερμηνευθεί ως σύμπτωμα μιας κρίσης εντός του κυριαρχικού πλέγματος, από τη στιγμή που φαίνεται να υπονομεύει έναν από τους συστατικούς όρους ύπαρξης και αναπαραγωγής της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η εξουσία της κυρι-

αρχικής αυτής ομάδας είναι δοτή και υπό όρους, που τίθενται είτε από τις ιδιοκτητικές τάξεις είτε από το κράτος.

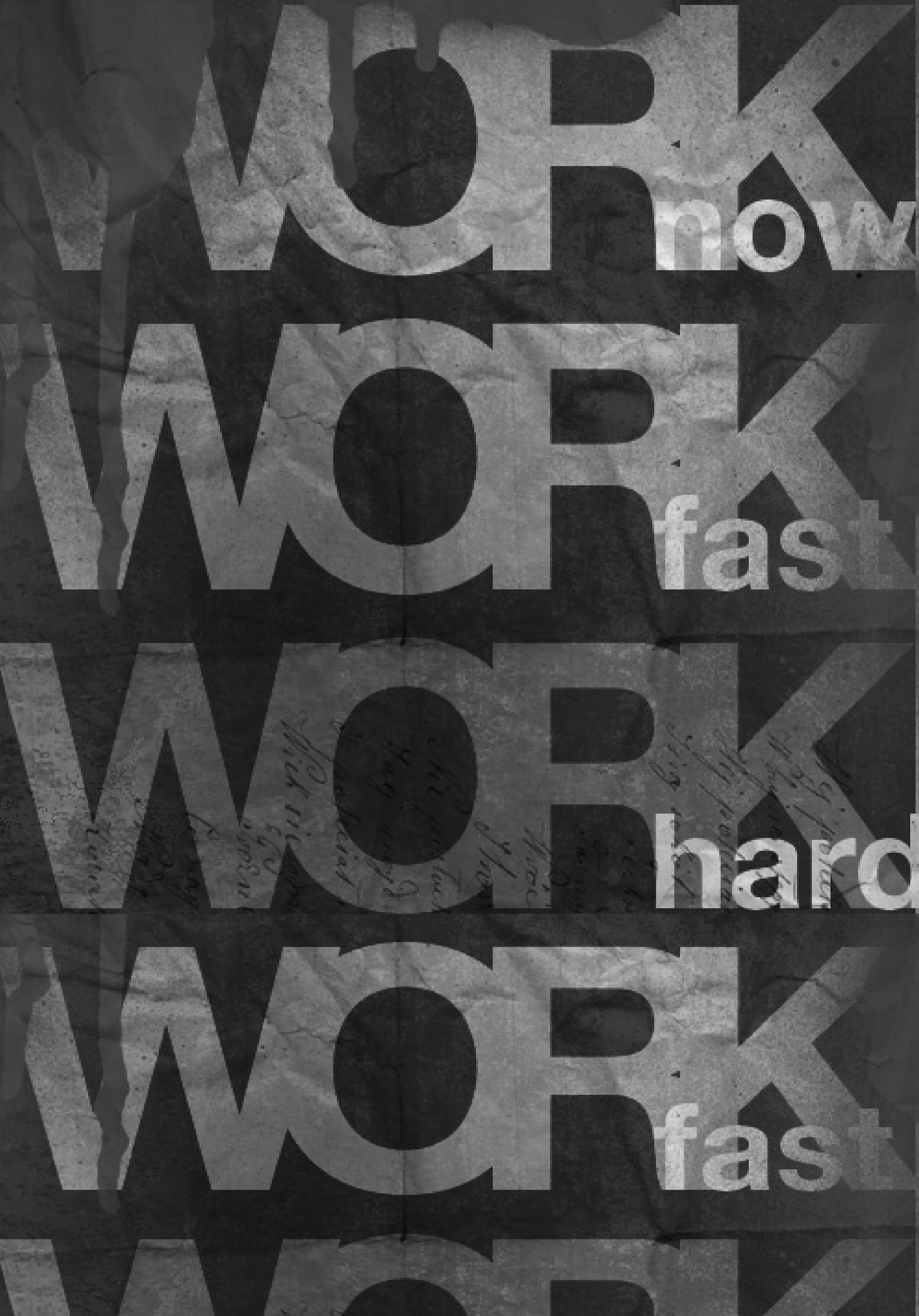
Η όλη επιχείρηση προσωποποίησης των ευθυνών αποσκοπεί προφανώς να επικαλύψει τις πραγματικές, δομικές αιτίες της κρίσης του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, ωστόσο ο σχεδιασμός φαίνεται να συμβαδίζει με τις μεταβολές στην οργάνωση και τον καταμερισμό της εργασίας.

Βασικό χαρακτηριστικό του νεοφιλελεύθερου σχηματισμού αποτελεί η συστηματική εξατομίκευση της διαχείρισης των μισθωτών, που ξεκίνησε τα μέσα της δεκαετίας του '70 και πλέον βρίσκεται στην κορύφωσή της. Πολλές αναλύσεις εντάσσουν την εξέλιξη αυτή στη μετάβαση στο «μεταφορντικό» μοντέλο εργασίας, που συνδέεται με την περιγραφείσα παραπάνω διεύρυνση του τομέα της παροχής υπηρεσιών και την άνοδο της πληροφορικής. Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία έγινε περισσότερο «διανοητική» και λιγότερο σωματική σε σχέση με το παρελθόν, με συνέπεια να απαιτείται περισσότερη «υπευθυνότητα» και «υποκειμενικότητα» από τους μισθωτούς εργάτες, πράγμα που δεν συνέβαινε στην πλήρως τυποποιημένη εργασία του «φορντισμού». Η αυτόνομη αυτή σχέση κατέληξε σήμερα σε μια πραγματική προσωποποίηση της σχέσης με την εργασία, που με τη σειρά της γέννησε ένα νέο είδος πόνου, άμεσα συνδεδεμένου με το εξαντλητικό ατομικό ανταγωνισμό, το στρες και τις ψυχοκοινωνικές πιέσεις.

Πασίδηλη απόδειξη των νέων αυτών όρων συνιστούν οι αυξανόμενες αυτοκτονίες εργαζομένων σε επιχειρήσεις, όπως στη γαλλική εταιρεία τηλεπικοινωνιών France Telecom, στην οποία ο αριθμός των αυτόχειρων ανέρχεται στους 35 τα έτη 2008–2009. Οι αιτίες αυτών, όσο και αν επιχειρήθηκε να συνδεθούν με την εργασιακή κόλαση την οποία δημιούργησε ο γενικός διευθυντής της επιχείρησης, έχουν να κάνουν με δομικούς μετασχηματισμούς του συστήματος: κατά τις δεκαετίες πριν το '70 και την ήττα των κινημάτων, η «σκληρή δουλειά» βιωνόταν ως κομμάτι μιας συλλογικής μοίρας των εργαζομένων, η οποία αποτελούσε συνάμα την αιτιολογία αγώνων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες αυτής. Αντίθετα, σήμερα, οι εργασιακές απαιτήσεις εσωτερικεύονται σε επίπεδο αυστηρά προσωπικό, ενώ η μη ανταπόκριση των μισθωτών σ' αυτές βιώνεται ως ένδειξη ατομικής ανεπάρκειας ή έλλειψης προσαρμογής στον «σύγχρονο κόσμο της εργασίας». Δεν βιώνεται, δηλαδή, ως μια «αδικία», η οποία πρέπει να καταπολεμηθεί, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο την πίεση των αφεντικών για αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα ακόμη πιο ανυπόφορη[111].

---

[111] Ενδιαφέρουσα είναι η σχετική ανάλυση της κοινωνιολόγου Daniele Linhart στην εφημερίδα L' Humanite (www.humanite.fr/2009-10-12_Idees-Tribune-libre-Histoire_Daniele-Linhart-Les-terribles-paradoxes-du). Στην ίδια εφημερίδα δημοσιεύεται έρευνα για τις αυτοκτονίες στο γαλλικό υπουργείο δημοσίων έργων, οι οποίες φτάνουν τις 25 κάθε χρόνο, ενώ οι απόπειρες αυτοκτονίας κυμαίνονται μεταξύ 150-200(www.humanite.fr/2009-09-21_Politique-_-Social-Economie_Suicides-epidemie-cachee-a-l-Equipement)

WORK now
WORK fast
WORK hard
WORK fast

κοινωνικός (ή σοσιαλ) φιλελευθερισμός και συναίνεση

«Χρειάζεται μια άνοιξη διαλόγου για
να αποφευχθεί ένα θερμό φθινόπωρο.»
J. Almunia

Ο συστημικός και πολυεπίπεδος χαρακτήρας της κρίσης, έχει αναγκάσει τις κυβερνήσεις των κρατών να ψάχνουν απεγνωσμένα όχι μόνο τον τρόπο εξόδου απ' αυτή, αλλά και τα μέσα οχύρωσής τους απέναντι σε εκρήξεις, επικίνδυνες για την ίδια την ύπαρξη και συνέχιση του καπιταλιστικού συστήματος. Η προσπάθεια αυτή ορίζεται λιγότερο από αποσπασματικές κινήσεις και ενέργειες στο οικονομικό-χρηματοπιστωτικό επίπεδο, και περισσότερο από την επιχείρηση μετατόπισης του πυρήνα γύρω από τον οποίο συγκροτείται η συναίνεση προς το ιδεολογικοπολιτικό μόρφωμα του «κοινωνικού ή σοσιαλ φιλελευθερισμού» (social liberalism).

Σε πρόσφατο άρθρό του σε βρετανική εφημερίδα, ο πρώην μαρξιστής ιστορικός Έρικ Χομπσμπάουμ βλέποντας τη σημερινή κρίση θέτει το ερώτημα: *«Ο σοσιαλισμός απέτυχε. Ο καπιταλισμός σήμερα έχει πτωχεύσει. Τι ακολουθεί μετά;»*[112]. Ο ίδιος θεωρεί την κρίση ακόμη μεγαλύτερη από εκείνη του '30, καθώς τότε η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας δεν ήταν τόσο αναπτυγμένη όσο σήμερα, ενώ και οι συ-

[112] *www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/apr/10/financial-crisis-capitalism-socialism-alternatives*

νέπειες δεν έπληξαν τη σχεδιασμένη οικονομία της Σοβιετικής Ένωσης. Παραδέχεται πως είναι άγνωστο ακόμη πόσο βαθιές είναι οι συνέπειες της κρίσης, ωστόσο είναι σίγουρο ότι σηματοδοτούν το τέλος εκείνου του καπιταλισμού της ελεύθερης αγοράς (free-market capitalism), όπως σχηματοποιήθηκε από τα χρόνια των Θάτσερ-Ρήγκαν και μετά. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι εύκολη η απαγκίστρωση κρατών και κυρίαρχων ελίτ από το οικονομικό μοντέλο της ελεύθερης αγοράς των τελευταίων δεκαετιών, όμως είναι αδιαμφισβήτητο ότι καμιά κυβέρνηση, κεντρική τράπεζα ή διεθνής οικονομικός οργανισμός δεν έχει τη λύση για το πώς θα ξεπεραστεί η παρούσα κρίση.

Η λύση, κατά τον Χομπσμπάουμ δεν είναι ούτε ο καπιταλισμός της ελεύθερης αγοράς, χωρίς καμία κρατική παρέμβαση, αλλά ούτε και ο σοσιαλισμός που αποστρέφεται κάθε ιδιωτική πρωτοβουλία για κέρδος. Το μέλλον ανήκει στις μεικτές οικονομίες, στις οποίες το δημόσιο και το ιδιωτικό αναπτύσσονται μαζί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, με βασική αρχή ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι το μέσο και όχι ο σκοπός. Η βάση μιας προοδευτικής πολιτικής δεν είναι η μεγιστοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης και του ιδιωτικού κέρδους, αλλά οι δημόσιες/κρατικές πρωτοβουλίες, που στοχεύουν στη συλλογική, κοινωνική βελτίωση. Όποιο ιδεολογικό πρόσημο, σύμφωνα με τον Χομπσμπάουμ, και αν δοθεί στις παραπάνω οικονομίες/πολιτικές, αυτό που προϋποτίθεται είναι μια μεγάλη μετατόπιση από την ελεύθερη αγορά προς το κοινωνικό κράτος.

Οι προτροπές του βρίσκονται εύκολα στα χείλη κάθε σοσιαλδημοκράτη πολιτικού ή αριστερού ρεφορμιστή. Η μετατόπιση προς το «δημόσιο», χωρίς όμως να πλήττεται η ιδιωτική πρωτοβουλία, δεν συνιστά απλώς οξύμωρο σχήμα, αλλά δημοκρατική ρητορική για την εκμαίευση της συναίνεσης μεγάλων στρωμάτων του πληθυσμού, που ασφυκτιούν και αναζητούν διεξόδους. Η λύση δεν είναι η ριζική ανατροπή του τρόπου παραγωγής και των εκμεταλλευτικών σχέσεων, αλλά ένα φιλελεύθερο μοντέλο οργάνωσης, που ευαγγελίζεται πιο κοινωνικές πολιτικές σε σχέση προς τον «αδηφάγο» καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς, που οδήγησε στην κρίση, όμως ταυτόχρονα θεωρεί και αναπόσπαστο κομμάτι του την ιδιωτική πρωτοβουλία και συσσώρευση.

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι ένας από τους σημαντικότερους σοσιαλφιλελεύθερους θεωρητικούς απολογητές του συστήματος, ο καθηγητής του Χάρβαρντ και νομπελίστας στα οικονομικά Amartya Sen, βρίσκεται όσο κανείς άλλος πλέον στο προσκήνιο, με φόντο την οικονομική κρίση. Στο πρόσφατο βιβλίο του «Η Ιδέα της Δικαιοσύνης»[113], ο Sen υποστηρίζει ότι χρειάζεται μια νέα αφετηρία και στην πολιτική φιλοσοφία. Αυτή θα νοηματοδοτηθεί στο πλαίσιο της ανανέ-

[113] *Για μια συνοπτική παρουσίαση του βιβλίου βλέπε τις εφημερίδες Guardian (www.guardian.co.uk/books/2009/nov/07/amartya-sen-justice-book-review) και INDEPENDENT (www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/book-of-the-week-the-idea-of-justice-by-amartya-sen-1774900.htm), καθώς και την καναδική ηλεκτρονική εφημερίδα Rabble σε άρθρο με τον τίτλο «Reviving Social Liberalism-Ανανεώνοντας τον κοινωνικό φιλελευθερισμό" (www.rabble.ca/columnists/2009/11/reviving-social-liberalism)*

ωσης και αναζωογόνησης μιας παράδοσης, που έχει μείνει ανενεργή, του κοινωνικού φιλελευθερισμού.

Σύμφωνα με τον Sen, οι παγκόσμιες αδικίες μπορούν επιλυθούν τώρα από την «κοινωνία των πολιτών» και δεν υπάρχει κανένας λόγος να περιμένουμε μια παγκόσμια κυβέρνηση ή όποια άλλη μορφή ουτοπίας. Υποστηρίζει ακόμη ότι μια θεωρία περί τη Δικαιοσύνη έχει νόημα όταν είναι η βάση ενός συλλογισμού που έχει πραγματικό αντίκτυπο στην πράξη, όταν περιλαμβάνει τρόπους για το πώς θα μειωθούν οι αδικίες και όχι όταν στοχεύει να ορίσει την ιδανική δίκαιη κοινωνία. Οι πολίτες που διαμαρτύρονται παγκόσμια για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη δεν διεκδικούν ελάχιστο ανθρωπισμό, καθώς είναι αρκετά οξυδερκείς να γνωρίζουν ότι ένας δίκαιος κόσμος είναι ουτοπικό όνειρο. Αυτό που επιζητούν είναι ο εξοβελισμός των εξωφρενικά άδικων ρυθμίσεων, προκειμένου να ενισχυθεί η αρχή της παγκόσμιας δικαιοσύνης.

Στόχος, δηλαδή, κατά τον Sen πρέπει να είναι η άμβλυνση της παγκόσμιας αδικίας και ανισότητας και όχι η αναζήτηση μιας ουτοπικής δίκαιης κοινωνίας. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ελευθερίες οφείλουν να συμβαδίζουν με τη βιώσιμη ανάπτυξη εντός καπιταλισμού, σκοπός της οποίας πρέπει να είναι το άνοιγμα των ευκαιριών και των δυνατοτήτων για όλους μέσα από τη συλλογική δράση. Μια ανανεωμένη κοινωνική ηθική, που θα λαμβάνει υπόψη τι κάνουν οι άνθρωποι για άλλους, σε συνδυασμό με διορατικές θεσμικές μεταρρυθμίσεις, μπορούν να φέρουν ένα καλύτερο μέλλον...

Οι θεωρίες των σοσιαλφιλελεύθερων πνευματικών ταγών για έναν κοινωνικό και ανθρώπινο καπιταλισμό[114] βρίσκουν απήχηση, στηριζόμενες στο έδαφος της ασφυξίας και αβεβαιότητας που ορίζουν οι συνθήκες της σημερινής ύφεσης και η όξυνση των ανισοτήτων μεταξύ των πολύ πλούσιων και των εξαθλιωμένων φτωχών στρωμάτων. Η πλήρης εφαρμογή αυτού υποδείγματος βρίσκεται στο πρόσωπο του Μπάρακ Ομπάμα στις ΗΠΑ και τη ρητορεία των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων/τομών.

Οι κυρίαρχες ελίτ στις ΗΠΑ δέχτηκαν δύο ισχυρά πλήγματα στη διαδικασία κατασκευής της κοινωνικής συναίνεσης, το πρώτο μετά τις φυσικές καταστροφές στη Νέα Ορλεάνη και την ανυπαρξία της κρατικής μέριμνας, και το δεύτερο, φυσικά, ύστερα από την έκρηξη των στεγαστικών δανείων. Το έλλειμμα εμπιστοσύνης, που δημιουργήθηκε, παράλληλα με την εντεινόμενη εξαθλίωση στρωμάτων, δεν μπορούσε να ξεπεραστεί πια με την «πετυχημένη» συνταγή των αντι-τρομοκρατικών εκστρατειών. Απαιτείτο ένας νέος άξονας συγκρότησης της συναίνεσης, αλλά και αποτροπής μιας νέας έκρηξης, που θα προκαλούσαν αυτή τη φορά οι αντιδράσεις των καταπιεσμένων, και η προσπάθεια επικεντρώθηκε στην κρατική, κοινωνική πολιτική. Αντίστοιχη εξάλλου – τηρουμένων των αναλογιών – ήταν η αφετηρία των κρατικών παρεμβατικών πολιτικών του New Deal του Ρούσβελτ μετά την κρίση του

[114] *Χαρακτηριστικό είναι ότι το Νόμπελ Οικονομίας για το 2009 δόθηκε στην αμερικανίδα Έλινορ Όστρομ για το έργο της πάνω στη βιώσιμη σχέση οικονομίας και περιβάλλοντος, και τον αμερικανό Ολιβερ Γουίλιαμσον, γιατί απέδειξε ότι οι αγορές και οι επιχειρήσεις έχουν και εναλλακτικές δομές διαχείρισης.*

'30, σύγκριση που έγινε πρώτα απ' όλους από τα αμερικανικά ΜΜΕ.

Από την πρώτη στιγμή της εκλογής του Ομπάμα, πολιτικοί αναλυτές, ιστορικοί και δημοσιογράφοι στις ΗΠΑ έκαναν λόγο για μια θεμελιώδη πολιτική επανευθυγράμμιση (realignment), που μπορεί να είναι η αφετηρία μιας μακροχρόνιας κυβερνητικής πλειοψηφίας, όπως εκείνη που συγκρότησε ο πρόεδρος Φραγκλίνος Ρούζβελτ[115]. Ο Ομπάμα κατάφερε να κερδίσει τις εκλογές στηριζόμενος στη φιλελεύθερη και κοινωνική ατζέντα του, που περιλάμβανε τρία κρίσιμα ζητήματα: φορολογική υπευθυνότητα, προνοιακή μεταρρύθμιση και ελεύθερο εμπόριο. Με αυτόν τον τρόπο μπόρεσε να δημιουργήσει μια πλειοψηφική συμμαχία με φιλελεύθερους, συντηρητικούς, μετριοπαθείς και ανεξάρτητους, με αποτέλεσμα αναλυτές να συμπεραίνουν πως, αν καταφέρει να επιλύσει τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της χώρας, θα μπορεί να θεωρείται ως *«ο Δημοκρατικός που δημιούργησε μια μακρόπνοη, νέα πολιτική πλειοψηφία που είχε να δει η χώρα από την εποχή του Ρούζβελτ»*[116].

Την «προσδοκία» αυτή φρόντισε να επιβεβαιώσει άμεσα ο Μπαράκ Ομπάμα, με αιχμή του, απ' τη μια, τον δήθεν εκδημοκρατισμό των ΗΠΑ (δέσμευση για κλείσιμο του γκουαντανάμο, χείρα φιλίας προς μουσουλμανικές χώρες, έρευνες για βασανιστήρια κρατουμένων από τις μυστικές υπηρεσίες)[117] και απ' την άλλη, μια μεγάλη κοινωνική μεταρρύθμιση με την ετικέτα του προνοιακού κράτους, τη μεταρρύθμιση στο σύστημα υγείας και την παροχή περίθαλψης στη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού. Επιπλέον, στον προϋπολογισμό που συνετάχθη στις αρχές Φλεβά-

---

[115]Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο πρώην ειδικού συμβούλου του Μπιλ Κλίντον με τον τίτλο "The Obama Realignment" στην εφημερίδα Wall Street Journal.

www. online.wsj.com/article/SB122593028681903153.html

Ενδεικτικό είναι και το άρθρο με τον τίτλο "A real Realignment" στη μετριοπαθή συντηρητική εφημερίδα Washington Post .

www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/11/06/AR2008110602571.html

[116]Ο.π.

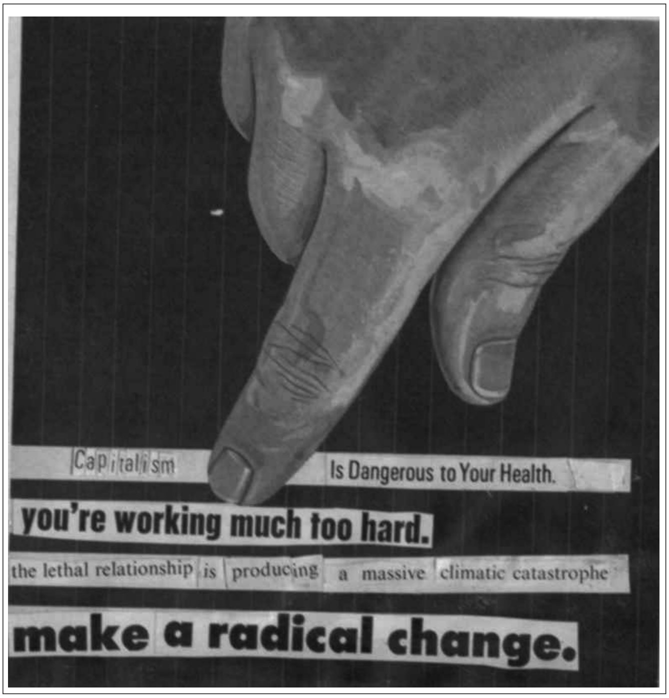
[117]Ακόμη και μετά την απόπειρα του Νιγηριανού να ανατιναχθεί σε πτήση προς το Ντητρόιτ, η ρητορική του Ομπάμα δεν επικεντρώθηκε μόνο σε μέτρα για την ασφάλεια των πτήσεων-αεροδρομίων και τον εντοπισμό των τρομοκρατών. Αντιθέτως, το τελευταίο και σημαντικότερο κομμάτι του διαγγέλματός του στις αρχές Γέναρη, αναδείκνυε, μακριά από τα τρομοϋστερικά ντελίρια Μπους, πως η απάντηση στην τρομοκρατία είναι η διασφάλιση για όλους των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων εκπαίδευσης, εργασίας, αξιοπρέπειας, ζωής: "πρέπει να επιδιώξουμε μια νέα αρχή με τις μουσουλμανικές κοινότητες βασισμένη στο αμοιβαίο ενδιαφέρον και σεβασμό, και να εργαστούμε μαζί για να εκπληρώσουμε τις φιλοδοξίες που έχει κάθε άνθρωπος, να μπορεί να λάβει εκπαίδευση, να δουλεύει με αξιοπρέπεια, να ζει με ειρήνη και ασφάλεια...εδώ στις ΗΠΑ θα ενισχύσουμε την άμυνά μας, αλλά δεν θα ενδώσουμε σε μια νοοτροπία πολιορκίας που θυσιάζει την ανοιχτή κοινωνία και τις ελευθερίες και τις αρχές που λατρεύουμε ως Αμερικανοί, επειδή τα μεγάλα και υπερήφανα έθνη δεν κρύβονται πίσω από τους τοίχους της καχυποψίας και της δυσπιστίας..."

www.projects.washingtonpost.com/obama-speeches/speech/162/

[118]Οι "μεταρρυθμίσεις" του Ομπάμα θα εκτινάξουν το έλλειμμα των ΗΠΑ στο 10.6% του ΑΕΠ (1,56 τρις δολάρια), μικρό όμως το τίμημα για τη διασφάλιση της σταθερότητας των κοινωνικών σχέσεων.

ρη του 2010, περιλήφθηκε ειδικό πακέτο 100 δις δολαρίων για την ενίσχυση της απασχόλησης και την καταπολέμηση της υψηλής ανεργίας[118]. Ανεξάρτητα, σε ποιο βαθμό οι μεταρρυθμίσεις αυτές ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, το τυράκι στη φάκα της κοινωνικής συναίνεσης έχει τοποθετηθεί.

Οι συνδέσεις και αναφορές στην εποχή του New Deal δεν είναι τυχαίες. Η διαπίστωση πως η σημερινή κρίση αποτελεί ένα μεταβατικό στάδιο συγκρότησης μιας νέας κοινωνικοταξικής συμφωνίας, με ακόμη δυσμενέστερους όρους για τους καταπιεσμένους, είναι ορθή. Η κρίση αντανακλά αυτή την αναπροσαρμογή των όρων κυριαρχίας, αναπροσαρμογή που μπορεί μεν να ειδωθεί στο πλαίσιο των καπιταλιστικών αδιεξόδων και του ανταγωνισμού των κυρίαρχων ομάδων της άρχουσας τάξης (νεοφιλελεύθεροι – σοσιαλφιλελεύθεροι) για την ηγεμονία, όμως ο βασικός κοινός στόχος παραμένει η διατήρηση της σταθερότητας των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων.

Όπως συνέβη μετά το '30 στην Αμερική και κυρίως μεταπολεμικά στη Δυτ. Ευρώπη, οι κρατικές παρεμβατικές πολιτικές[119] τίθενται, παράλληλα με τους εκβιασμούς της οικονομικής ύφεσης, στο τραπέζι των ψευδεπίγραφων διαπραγματεύσεων για την εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης. Το μοντέλο, άλλωστε, είναι δοκιμασμένο, καθώς για δεκαετίες η βασική συναίνεση (και της Αριστεράς) στις διανεμητικές λειτουργίες του κράτους πρόνοιας στόχευε πρώτα απ' όλα στον παροπλισμό των ολικών ιδεολογιών ριζικής ανασυγκρότησης της κοινωνίας και αλλαγής του ανθρώπου. Ωστόσο, η Ιστορία δεν επαναλαμβάνεται ντετερμινιστικά, αλλά συχνά παίρνει τη μορφή της φάρσας…

[119] Ακόμη και οι θερμότεροι θιασώτες της αυτορυθμιζόμενης ελεύθερης αγοράς, όπως ο πρώην διοικητής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ (FED) Alan Greenspan και ο πρώην υπουργός Οικονομικών John Snow, εμφανίζονται να παραδέχονται πως τελικά υπάρχουν ψεγάδια στο μοντέλο αυτό και ότι οι αγορές χρειάζονται κρατικό έλεγχο (βλέπε την ομιλία τους τον Οκτώβρη του 2008 ενώπιον της διακομματικής αμερικανικής επιτροπής μετά τη χρηματοπιστωτική έκρηξη. www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=ah5qh9Up4rIg)

κρίση και συναίνεση στην Ελλάδα

> «Αν δεν αντιστραφούν οι δυσμενείς εξελίξεις στις οποίες ελλοχεύουν κίνδυνοι αποσταθεροποίησης όχι μόνο του οικονομικού/χρηματοπιστωτικού αλλά και του πολιτικού κοινωνικού συστήματος η οικονομική κρίση κινδυνεύει να μετατραπεί σε κοινωνική κρίση και κρίση αξιών»
> **ΙΟΒΕ**, 21/01/10

Η στροφή προς μιας σοσιαλφιλελεύθερη διαχείριση και η ρητορική του παρεμβατικού, εξισορροπητικού προς την κυρίαρχη λειτουργία της αγοράς, κράτους χαρακτηρίζει και την Ελλάδα. Ήδη από τις πρώτες μέρες εκλογής του ΠΑΣΟΚ οι κορώνες και φαντασιακές συνδέσεις με τις 100 πρώτες μέρες διακυβέρνησης και εγκαινίασης των μεταρρυθμίσεων (New Deal) του Ρούσβελτ, κυριάρχησαν στον καθημερινό πολιτικό λόγο και τα ΜΜΕ. Ωστόσο, στην Ελλάδα η κατάσταση είναι ακόμη πιο σύνθετη, καθώς εμφανίζει ιδιομορφίες τόσο στην ολοκλήρωση της καπιταλιστικής σχέσης, όσο και στους όρους συναίνεσης και ενσωμάτωσης σε σύγκριση με το κυρίαρχο παράδειγμα των ανεπτυγμένων δυτικών χωρών. Τις ιδιαίτερες συνθήκες δείχνει να τις γνωρίζει καλά πρώτη απ' όλους η πολιτική εξουσία, που με φόντο την κάκιστη κατάσταση της οικονομίας της χώρας, διατυμπανίζει πως πρέπει ο ελληνικός λαός να κάνει υπομονή *«για να γίνουν κάποιες αλλαγές στη χώρα, οι οποίες δεν έχουν γίνει τα τελευταία 200 χρόνια»*[120].

Ο ελληνικός κρατικός σχηματισμός, από την ίδρυσή του (19ος αιώνας) εμφάνιζε ένα διαφορετικό πλέγμα κοινωνικών και ταξικών σχέσεων σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Η Ελλάδα δεν υπήρξε βιομηχανική χώρα, αντίθετα συνιστούσε ένα συνονθύλευμα αγροτικών και εμπορικών στρωμάτων σε μια κυρίαρχα αγροτική κοινωνία. Η πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο την περίοδο αυτή είναι ανύπαρκτη, όπως και η διάρθρωση της κεφαλαιοκρατικής σχέσης, που χαρακτηρίζει τους κοινωνικούς σχηματισμούς στις βιομηχανικές χώρες. Στις τελευταί-

[120] *Βλέπε δηλώσεις Γ. Παπανδρέου στην Ελευθεροτυπία, 30/12, σελ. 9*

ες, οι νέες κοινωνικές σχέσεις που θεσμίζονται μετά την ολοκλήρωση των αστικών επαναστάσεων (1830 – 1880), έχουν στον πυρήνα τους τα αστικά, πολιτικά και ατομικά δικαιώματα ως τμήμα ενός κοινωνικού συμβολαίου, που εξασφαλίζει τη συναίνεση και την κοινωνική ειρήνη.

Την ίδια στιγμή στην ελληνική κοινωνία, οι σχέσεις παραμένουν προαστικές, διαπροσωπικές[121], αναπαραγωγικές για παραδοσιακούς μόνο θεσμούς, όπως η οικογένεια. Το κοινωνικό συμβόλαιο θεμελιώνεται θεσμικά τύποις μόνο, μιας και οι όροι της συναίνεσης δεν συγκροτούνται στη βάση της αφομοίωσης των θεσμικών κανόνων και της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του «πολίτη», αλλά στο πλαίσιο των πελατειακών σχέσεων. Οι διαδικασίες συναίνεσης είναι διαδικασίες πρωτίστως διαπροσωπικής βάσης (πάτρωνας-πελάτης), το κράτος δηλαδή υπάρχει για να εξυπηρετεί τους ατομικούς ορθολογισμούς, να εξασφαλίζει προνόμια και ευνοϊκή μεταχείριση.

Το πλαίσιο των πελατειακών σχέσεων, ως πεδίο συγκρότησης και αναπαραγωγής της κοινωνικής ειρήνης, λειτούργησε παράλληλα με φαντασιακές συνεκτικές αναφορές, όπως ο Αλυτρωτισμός/Μεγάλη Ιδέα και η «χαρισματική ηγεσία», η παραδοσιακή του Βασιλιά και η νέα του Ελ. Βενιζέλου. Ειδικότερα ανάμεσα στα δύο αυτά πρόσωπα συμπυκνώνεται η ενδοαστική αντιπαράθεση (ο λεγόμενος Μεγάλος Διχασμός) στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, οπότε η ελληνική κοινωνία αρχίζει να μαζικοποιείται μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και την ήττα στη μικρασιατική εκστρατεία. Η διένεξη ανάμεσα στην παλαιά ηγετική ομάδα και τη νέα του Βενιζέλου, ο οποίος εκπροσωπεί το μεγάλο κεφάλαιο της διασποράς, δημιουργεί την ανάγκη για τη μαζική υποστήριξη των στόχων κάθε ομάδας, χωρίς όμως η πελατειακή σχέση να επαρκεί. Συγκροτείται έτσι ένας νέος πυρήνας συνεκτικότητας με βάση το ιδεολόγημα του λαϊκισμού, στο πλαίσιο του οποίου οι κοινωνικές αντιθέσεις εκφράζονται μέσω λαϊκιστικών παραταξιακών αντιπαραθέσεων (βενιζελικοί – βασιλικοί). Ειδικά, μετά το 1922 και την αποτυχία της Μεγάλης Ιδέας, η συγκρότηση λαϊκιστικών ταυτοτήτων αποβαίνει μια χρήσιμη λύση για τη διαχείριση μιας μαζικής κοινωνίας, στην οποία έχει εγκαινιαστεί πλέον η διαδικασία συσσώρευσης και συγκρότησης μιας σύγχρονης αστικής οικονομίας μέσα σε ένα δεδομένο χώρο ανάπτυξης (πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο).

Η λαϊκίστικη οργάνωση σε ομαλή συμπόρευση με τη διατήρηση των πελατειακών σχέσεων διατηρούνται ως όροι ενσωμάτωσης ακόμη και μετά τον εμφύλιο, όμως η πελατεία είναι φυσικά πελατεία του μετεμφυλιακού κράτους (μαζικές δημοσιοϋπαλληλοποιήσεις εθνικοφρόνων) και ένα μεγάλο κοινωνικό κομμάτι (οι ηττημένοι) είναι βιαίως περιθωριοποιημένο (εκτελέσεις, εξορίες, διώξεις, αποκλεισμοί). Κατά τη δεκαετία του '50 και του '60 ενισχύεται η λαϊκίστικη σχέση πλήθους – αρχηγού στα πρόσωπα των Κ. Καραμανλή και Γ. Παπανδρέου, ενώ και τα αντίστοιχα κόμματα εξουσίας (ΕΡΕ και ΕΚ) συγκροτούνται εξ αρχής ως μηχανισμοί πελατειακής εξυπηρέτησης.

---

[121] *Χωρίς βέβαια να έχουν υπάρξει ποτέ φεουδαρχικές, αντιθέτως χαρακτηριστικό της Ελλάδας υπήρξε πάντα η κατακερματισμένη έγγειος ιδιοκτησία-μικροϊδιοκτησία.*

Κίνημα αντίστασης στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση το '60 και '70

Ωστόσο, τη δεκαετία του '60 η βασισμένη στη βία και τις πελατειακές σχέσεις-λαϊκισμό κοινωνική σταθερότητα αδυνατεί να αναπαραχθεί. Η περίοδος σημαδεύεται από πρωτόγνωρες για τη μεταπολεμική Ελλάδα κινητοποιήσεις και απεργίες. Οι κινητοποιήσεις για την παιδεία, τους μισθούς σε όλους σχεδόν τους επαγγελματικούς κλάδους, τις πολιτικές ελευθερίες, συμπυκνώνουν το κοινωνικό αίτημα για την ανατροπή της μετεμφυλιακής διάρθρωσης της εξουσίας και την άρση του εξαναγκασμού-αποκλεισμού. Είναι, άλλωστε, η δεκαετία, κατά την οποία πραγματοποιείται η πρώτη οργανωμένη μετά τον πόλεμο απόπειρα αστικού εκσυγχρονισμού, ενσωμάτωσης δηλαδή της ελληνικής οικονομίας στην κλασική «οικονομία της αγοράς», την οποία ακολουθούν οι δυτικές καπιταλιστικές χώρες. Οι περίφημες προτάσεις «βαθειάς τομής» του Κ. Καραμανλή στόχευαν με τροποποίηση των συνταγματικών ρυθμίσεων στη συγκέντρωση της εξουσίας στην εκτελεστική και στην οργάνωση της παρεμβατικότητας του κράτους στην οικονομία, προκειμένου το κράτος να πλαισιώσει οργανωτικά και να διευκολύνει την εκβιομηχάνιση και την οικονομική ανάπτυξη. Εξάλλου, ο προσανατολισμός ήδη από τα τέλη του '50 είναι η σύνδεση με την ΕΟΚ (και η μερική οικονομική απεξάρτηση από τις ΗΠΑ), ενώ η δεκαετία του '60 χαρακτηρίζεται ως η «χρυσή εποχή» του ελληνικού καπιταλισμού.

Οι επενδύσεις κεφαλαίου από το εξωτερικό (οι επενδύσεις δηλαδή του ξένου και λιγότερο του διεθνώς ενεργού ελληνικού κεφαλαίου) στις οποίες στηρίχθηκε[122] εξ αρχής η εκβιομηχάνιση της Ελλάδας από την εποχή της αμερικανικής βοήθειας Τρούμαν, πενταπλασιάστηκαν ('60–'64) και συγκεντρώθηκαν στον τομέα του παραγωγικού βιομηχανικού κεφαλαίου- χημικές βιομηχανίες, βαριά μεταλλουργία, ηλεκτρομηχανική μεταποίηση, ναυπηγικές κατασκευές. Η κερδοφορία του κεφα-

[122] *Η ελληνική αστική τάξη, με μακρά μεταπρατική παράδοση (εμπόριο, μεσιτεία) και κύριους εκπροσώπους της ήδη από τον μεσοπόλεμο τους εφοπλιστές, επενδύει μετά το τέλος του πολέμου το κεφάλαιό της στα πλοία και τις μεταφορές, εκμεταλλευόμενη τη συμμαχία με την αμερικανική αστική τάξη. Η τελευταία της αναθέτει τη μεταφορά αγαθών από την Αμερική στην Ευρώπη στο πλαίσιο του σχεδίου Μάρσαλ, ενώ κατόπιν ξεκινά η μεταφορά πετρελαίου και η λαθρεμπορία συναλλάγματος, χρυσού, κλπ. Ο εφοπλισμός γίνεται η επικερδέστερη λειτουργία της αστικής τάξης, που ενδιαφέρεται λιγότερο να επενδύσει τα κεφάλαιά της στο εσωτερικό των περιορισμένων δυνατοτήτων, δηλαδή στην εκβιομηχάνιση, και επικεντρώνεται στον διεθνή μεταφορικό τομέα. Έτσι. το ξένο κεφάλαιο αναλαμβάνει δράση στην εκβιομηχάνιση της χώρας, παράλληλα με την ανάπτυξη μιας ενδογενούς αστικής τάξης (βιομηχανική, ΣΕΒ, μεταφορές, εμπορικό κεφάλαιο, υπηρεσίες, τουρισμός), η οποία είναι μεν εξαρτημένη αλλά και αντιτιθέμενη στο ξένο κεφάλαιο, καθόσον διεκδικεί μερίδιο της ανάπτυξης. Ο συνασπισμός λοιπόν της εξουσίας στη μεταπολεμική Ελλάδα αποτελείται από την ομάδα του διεθνώς ενεργού εφοπλιστικού κεφαλαίου και τους βιομήχανους του εσωτερικού.*

λαίου, ντόπιου και ξένου, ανθεί, καθώς στηρίζεται πλέον σε αυτόχθονες παραγωγικές βάσεις, με ευρύτατες λαϊκές, αγροτικές και μητροπολιτικές, μάζες να υπόκεινται στην εντεινόμενη καπιταλιστική εκμετάλλευση.

Οι μεγάλες επενδύσεις, ωστόσο, στη Βιομηχανία πραγματοποιήθηκαν με τεράστιο δημόσιο κόστος και ζημιές στον προϋπολογισμό, που μετακυλήθηκαν φυσικά μέσω της μελλοντικής φορολογίας στις πλάτες της κοινωνίας. Με συμβάσεις αποικιοκρατικού χαρακτήρα, το δημόσιο απώλεσε μεγάλους οικονομικούς πόρους προς όφελος του ξένου και διεθνούς ελληνικού κεφαλαίου. Η πλέον επιβαρυντική για το δημόσιο σύμβαση, που συνιστούσε ταυτόχρονα και την πρώτη σε μεγάλη κλίμακα εμφάνιση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου στην ελληνική βιομηχανία, ήταν η σύμβαση με τη γαλλική Pechiney για την εξόρυξη βωξίτη. Η σύμβαση, στην οποία έλαβαν ακόμη μέρος ο Νιάρχος και η Reynolds Aluminium, καθόριζε για μια 50ετία προνόμια, όπως φοροαπαλλαγές, εξευτελιστικές τιμές στην παροχή ρεύματος από τη ΔΕΗ, πλήρη φορολογική και δασμική ατέλεια για όλες τις εισαγωγές της σε μηχανήματα, ανταλλακτικά, οικοδομικά υλικά. Η ίδια απαλλαγή ίσχυε για τις εισφορές στο ΙΚΑ και όλες τις άλλες ατέλειες. Το πιο εξωφρενικό, όμως, είναι ότι, ενώ το ελληνικό δημόσιο συμμετείχε με το 50% των κεφαλαίων χρηματοδότησης, η συμμετοχή της στα κέρδη ήταν μόλις το 12%. Η σύμβαση πολιτικά ισοδυναμούσε με τον πρώτο κρίκο-χαράτσι στην αλυσίδα σύνδεσης με την ευρωπαϊκή οικονομία της Κοινής Αγοράς[123].

Η απόπειρα «βαθειάς τομής» του Καραμανλή αποτυγχάνει καθώς, απ' τη μια διατηρεί τον αποκλεισμό των ηττημένων και τη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού με εθνικόφρονη πελατεία, ενώ συναντά και την αντίδραση των παραδοσιακών κέντρων εξουσίας (βασιλιάς-στρατός) και των κυρίαρχων τάξεων, που εκπροσωπούν. Η κρατική-κοινοβουλευτική παρέμβαση παραμένει συνώνυμη με την καταδυνάστευση (για τους ηττημένους-μη εθνικόφρονες), με τα υλικά προνόμια και την ασφαλιστική δικλείδα απέναντι στον «κομμουνιστικό κίνδυνο» (για τους εθνικόφρονες) και τη μεταβολή των κέντρων εξουσίας (για τον στρατό, το παλάτι και το αμερικανικό κεφάλαιο).

Η κατάληψη της εξουσίας από τη Χούντα δεν στάθηκε εμπόδιο στην εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη του κεφαλαίου. Μέσα σε μια 15ετια ('60–'75) η ενσωμάτωση στην οικονομία της αγοράς έχει ολοκληρωθεί και μπαίνει μπροστά η υλοποίηση της στρατηγικής ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, στην ευρωπαϊκή καπιταλιστική οικονομία. Η κατάρρευση όμως του στρατιωτικού μηχανισμού και το τέλος του θεσμού της βασιλείας σηματοδοτεί και την αναδιοργάνωση του αστικού κράτους στη βάση της κομματικής δημοκρατίας. Το κόμμα ταυτίζεται

[123]Χαρακτηριστικό είναι ακόμη το παράδειγμα των «Ελληνικών Ναυπηγείων ΑΕ» που ίδρυσε ο Νιάρχος το 1956, με μια σύμβαση που δεν όριζε κανέναν έλεγχο στη μορφή και το σκοπό της παραγωγικής μονάδας, ενώ παραχωρούσε εκτάσεις, ακτές και άλλα προνόμια, όπως σχεδόν πλήρης φοροαπαλλαγή. Μεγάλα πλεονεκτήματα συσσώρευσε ένα χρόνο αργότερα ο Ωνάσης με την ίδρυση της Ολυμπιακής, ενώ ακολούθησε η επίσης αποικιοκρατική σύμβαση με την αμερικανική εταιρεία Kennecott Copper Corp για τον αμίαντο και την αμερικανική Oestereichisch-Amerikanische Magnesit AE για τον λευκόλιθο (μαγνήσιο). Το έλλειμμα μόλις έχει αρχίσει να φιλοτεχνείται από το κεφαλαιοκρατικό πλέγμα.

με το κράτος (κομματικό κράτος) ή καλύτερα κρατικοποιείται, εγκαθιδρύοντας τον ρόλο του ως συνεχώς αναπαραγόμενος εκλογικός μηχανισμός διανομής προνομίων, παροχών και κρατικών πόρων.

Η κρατική-κομματική διαχείριση μετά το '74 είναι προσανατολισμένη σε τρεις άξονες. Κατ' αρχήν, την ενίσχυση της ενδογενούς βιομηχανικής τάξης με την απορρόφηση προς όφελός της και των ευρωπαϊκών κεφαλαίων που εισρέουν στο πλαίσιο της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Την εμπέδωση του δικομματικού μοντέλου, που εγγυάται την ομαλή εναλλαγή στην κυβερνητική εξουσία ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας. Και τέλος, την εφαρμογή και νομική κατοχύρωση από το κόμμα-κράτος της αυταρχικής διαχείρισης των εργασιακών σχέσεων υπέρ των συμφερόντων των εργοδοτών. Ειδικά, μετά το 1976, οπότε έχουμε και την πρώτη, δημόσια και συγκροτημένη, μεταπολιτευτική παρέμβαση του Συνδέσμου Βιομηχάνων Ελλάδας (ΣΕΒ), η εργοδοσία έθεσε τους όρους και τα όρια της κρατικής παρεμβατικότητας στον οικονομικό τομέα.

Ωστόσο, η διαχείριση αυτή θα βρει μπροστά της ένα δυναμικό κίνημα αντίστασης, που ήταν αδύνατο να ελεγχθεί. Με σαφείς αναφορές στους αγώνες του '60, την εξέγερση της Νομικής και του Πολυτεχνείου και τον αντιδικτατορικό αγώνα, εργαζόμενοι και φοιτητές αμφισβητούν την κοινωνική ειρήνη και θέτουν εμπόδια στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης. Σημαντικό δε κομμάτι των αντιστεκόμενων αναδεικνύει προτάγματα για τη συνολική ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος, τα οποία βρίσκουν γόνιμο έδαφος σε πιο πλατιές μάζες, που παραμένουν αποκλεισμένες, παρά την τυπική εφαρμογή του Κράτους Δικαίου μετά την πτώση της Χούντας. Ένα πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης, η νομιμοποίηση του οποίου διαχρονικά επιτυγχάνεται μέσω της κρατικής βίας, των πελατειακών σχέσεων και του λαϊκισμού, συναντά σθεναρή αντίσταση. Η διαδικασία συγκρότησης της συναίνεσης ουσιαστικά στον καπιταλιστικό εκσυγχρονισμό εμφανίζει βαθιές ρωγμές.

Άνοδος ΠΑΣΟΚ και εκτόξευση ελλείμματος

> «Η μεσαία τάξη δεν χρειάζεται πλέον να είναι
> ένα ξεχωριστό κοινωνικό στρώμα γιατί έχει πλέον
> γίνει μια δημοκρατικά διαδεδομένη νοοτροπία.»
> **J. A. Miller**

Το κοινωνικό έδαφος για το «σοσιαλισμό» του ΠΑΣΟΚ ήταν δεδομένο. Με αντικαπιταλιστική, αντι-ευρωπαϊκή ρητορική και αριστερή συνθηματολογία, με θολές αναφορές στη «μικρομεσαία τάξη», με εκμετάλλευση του συνδρόμου της

αντι-δεξιάς, και κυρίως με τον λαϊκισμό του αρχηγού του (δεν υπάρχουν άλλοι θεσμοί, ο μόνος θεσμός είναι ο λαός διακήρυττε ο Α. Παπανδρέου), το ΠΑΣΟΚ αναρριχήθηκε στην εξουσία (1981). Η καθοριστική υποδομή της πορείας προς την κυβερνητική εξουσία του ΠΑΣΟΚ ήταν η ανάγκη συμμετοχής, που η συνέχεια τριών δεκαετιών της συντηρητικής διακυβέρνησης («κράτος των εθνικοφρόνων») είχε αποκλείσει, καθώς και η εμφάνιση νέων λαϊκών στρωμάτων, συγκεντρωμένων κυρίως στις πόλεις, μετά το '60 (βιομηχανικό προλεταριάτο, μικροαστικά/μεσοαστικά στρώματα).

Η κυβερνητική πρακτική του ΠΑΣΟΚ επέκτεινε τις διανεμητικές λειτουργίες του κράτους και πέρα από τα όρια του χώρου κοινωνικής υποστήριξης της Δεξιάς, διατηρώντας δηλαδή τους όρους ενσωμάτωσης μέσω επιδοτήσεων και κρατικών παροχών κάθε μορφής. Παράλληλα, η λαϊκιστική ρητορική και η φαντασιακή ταύτιση με τον αρχηγό, απέτρεπε μαζικότερες αντιδράσεις, την ίδια ώρα που μέσω των κλαδικών και τοπικών οργανώσεων και της διείσδυσης στα συνδικάτα διαχύθηκε στη βάση της κοινωνίας.

Η κρατική διαχείριση κυρίως τη δεκαετία του '80, αλλά και του '90, επιτέλεσε μια σημαντικότατη λειτουργία για την εκτίναξη των κερδών των κεφαλαιουχικών στρωμάτων. Η ρυθμιστική αποχή του κράτους στο χώρο των συνθηκών εργασίας και την καταβολή φορολογίας από την εργοδοσία, με την παράλληλη ανάληψη από το κράτος, από τη μάζα δηλαδή των φορολογουμένων, των χρεών των βιομηχάνων[124], στέρησε έσοδα από το δημόσιο και οδήγησε συγχρόνως σε μια υπερδιόγκωση του κρατικού ελλείμματος[125], που χάρη στην εισροή πόρων από την ΕΟΚ και τον εσωτερικό και εξωτερικό δανεισμό, δεν προκαλούσε προσωρινά εκρηκτικότερες καταστάσεις. Την ίδια δε στιγμή, η διαχείριση του δημόσιου χρήματος αποδεσμεύτηκε ακόμη και απ' αυτόν τον προσχηματικό τυπικό έλεγχο (για παράδειγμα, μέσω του πλήρους παροπλισμού του Ελεγκτικού Συνεδρίου), με συνέπεια η διασπάθιση πόρων – και δη των ευρωπαϊκών – να είναι ο κανόνας της κρατικής διοίκησης. Δεν ήταν μόνο οι επιδοτήσεις χωρίς καμία κοινωνική ανταποδοτικότητα, αλλά κυρίως τα τεράστια ποσά στο επίπεδο των κρατικών προμηθειών (πχ, τα χρυσοπληρωμένα στις πολεμικές βιομηχανίες εξοπλιστικά προγράμματα και οι μίζες γύρω απ' αυτά) ή των αδειών για επενδύσεις, οπού ένα ποσοστό επί του ποσού επένδυσης ή του κρατικού δανείου κατέληγε στην κομματική ή προσωπική τσέπη.

[124]*Πρόκειται για το περίφημο σκάνδαλο των "προβληματικών". Μετά το '81, δεκάδες βιομηχανίες, τις οποίες είχε υπερχρηματοδοτήσει και δανειοδοτήσει ήδη από το '75 το ελληνικό δημόσιο στο πλαίσιο της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού, βρέθηκαν με χρέη συνολικά άνω των 350 δις δραχμών. Μεταξύ αυτών ήταν η Πειραϊκή-Πατραϊκή, η Χαλυβουργική, η Λάρκο-Πυρκάλ, οι ιδιοκτήτες των οποίων τσέπωσαν τα δάνεια και τα διοχέτευσαν σε άλλες επιχειρήσεις στο εσωτερικό και το εξωτερικό ή στους λογαριασμούς τους σε ξένες τράπεζες, αφήνοντας τις συγκεκριμένες να βουλιάξουν και να επωμιστεί τα χρέη το κοινωνικό σύνολο.*

[125]*Οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί: κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του ΄80 το έλλειμμα του γενικού κρατικού προϋπολογισμού (ή οι ακαθάριστες δανειακές ανάγκες της κυβέρνησης) αυξήθηκε από 77,5 δις δραχμές, που αντιστοιχούσε στο 4,5% του ΑΕΠ, σε 2.152,6 δις, που αντιστοιχούσαν στο 20,4% του ΑΕΠ. Το 1995 το έλλειμμα είχε αυξηθεί στο 26,2%. Ανάλογα αυξήθηκε και το δημόσιο χρέος, καθώς από το 27,7% του ΑΕΠ το 1980, εκτινάχθηκε στο 151,4% το 1995.*

Όροι, όπως διαφθορά, πολιτικό χρήμα, σκάνδαλα, αρπαχτές, έγιναν και με τη βούλα συνώνυμα με τη δημόσια, κρατική διαχείριση εντός ενός συστήματος, που ιστορικά το κανονιστικό, δεσμευτικό θεσμικό πλαίσιο αποτελούσε πάντα ένα τυπικό πλαίσιο αναπαραγωγής της κοινωνικής συνοχής.

Έτσι, διαπιστώνουμε να παγιώνεται το εξής σχήμα: η καπιταλιστική σχέση αναπαράγεται με δανεισμό για επενδύσεις (καινοφανές για την ΕΕ), κίνητρα προς το κεφάλαιο, παραοικονομία και φοροδιαφυγή – που ευνόησαν μεν και τα μικρά και μεσαία στρώματα, αλλά πρωτίστως και κύρια το μεγάλο κεφάλαιο[126] – ως αποτέλεσμα της συνειδητής κρατικής αποχής από τον έλεγχο. Η κοινωνική συναίνεση την ίδια στιγμή ανταλλάσσεται με ένα ιδιότυπο κοινωνικό–πελατειακό κράτος (κοινωνικό κράτος, εξάλλου, κατά τα δυτικά πρότυπα δεν υπήρξε ποτέ στην Ελλάδα) με παροχή χαμηλά αμειβόμενης εργασίας στο δημόσιο ή επιδοτήσεων χωρίς παραγωγικό αντίκρισμα (κυρίως στον αγροτικό τομέα, όπου σε μερικές περιπτώσεις, όπως με τους βαμβακοπαραγωγούς ή καπνοπαραγωγούς, οι επιδοτήσεις αντικατέστησαν σχεδόν το εισόδημα, ως αντάλλαγμα για τον δραματικό περιορισμό βάσει των ευρωπαϊκών ντιρεκτίβων της παραγωγής των συγκεκριμένων προϊόντων). Η πολιτική αυτή, διατήρησε την ενεργό ζήτηση και αύξησε το κέρδος του ιδιωτικού κεφαλαίου, όμως οδήγησε σε μια διαρκή δημοσιονομική κρίση, που φθάνει μέχρι τις μέρες μας.

Νεοφιλελευθερισμός στην Ελλάδα

> «Είπε ο ψαράς στο σκουληκάκι:
> πάμε να ψαρέψουμε.»
> **Μ. Μπρεχτ**, Μάνα κουράγιο

Η δεκαετία του '90 χαρακτηρίζεται από την πρώτη προσπάθεια σύνδεσης της χώρας με το άρμα του νεοφιλελευθερισμού. Μετά την πολιτική κρίση του '89, το σκάνδαλο Κοσκωτά και την ταξική συμφιλίωση ΝΔ και Ενιαίου ΣΥΝ (ΚΚΕ και ΕΑΡ) επανέρχεται για μια τριετία ('90–'93) η «επάρατος Δεξιά» στην εξουσία. Η πολιτική της είναι δίχως άλλο νεοφιλελεύθερη, με διακηρύξεις για απελευθέρωση των αγορών και μικρότερο κράτος, συμβαδίζοντας με την εξέλιξη του καπιταλισμού στην υπόλοιπη Δύση, αν και τα βήματα δεν είναι γοργά. Το βασικότερο χαρακτηριστι-

[126] *Το οποίο διαθέτει φυσικά και "νόμιμα" μέσα φοροδιαφυγής. Ένα από τα γνωστά παραδείγματα είναι οι έλληνες εφοπλιστές, οι οποίοι έχοντας ως ιδιοκτησία γύρω στο 20% του παγκόσμιου στόλου, κρατάνε το 30% ελληνικό για να έχουν τον δικό τους πρόεδρο στη διεθνή Ένωση κι έχουν το υπόλοιπο 70% αφορολόγητο με σημαία Κύπρου, δηλαδή με την άνεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με λίγους ελέγχους στα λιμάνια. Στην ίδια πλατφόρμα των "φορολογικών παραδείσων" λειτουργούν και οι offshore*

www.enet.gr/?i=news.el.article&id=132080

κό είναι ότι ξεκινά ουσιαστικά η αποκρατικοποίηση δημόσιων οργανισμών (ΟΤΕ, ΕΥΔΑΠ, ΔΕΗ και άλλες ΔΕΚΟ), ενώ εγκαινιάζεται νέα περίοδος λιτότητας για να καλυφθούν τα ελλείμματα, αντίστοιχη σε βαναυσότητα με εκείνη του '85–'87. Ταυτόχρονα σηματοδοτείται η αρχή των παρεμβάσεων στο ασφαλιστικό σύστημα, με την αύξηση των ορίων ηλικίας των ασφαλισμένων από το 1982 και έπειτα, και κυρίως, με τον διαχωρισμό σε ασφαλισμένους πριν το 1992 & σε ασφαλισμένους μετά το 1992, προαναγγέλλοντας το τίμημα που θα πληρώσουν οι νέες γενιές. Είναι η ίδια περίοδος που η κυρίαρχη τάξη επενδύει στον εθνικισμό (μακεδονικά), προκειμένου να αμβλυνθούν οι εντάσεις της νεοφιλελεύθερης μετάβασης, ενώ η μαζική εισροή του μεταναστευτικού προλεταριάτου αιμοδοτεί με φθηνή εργατική δύναμη την ελληνική καπιταλιστική μηχανή.

Η επιχείρηση καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης έχει ως αναπόσπαστο τμήμα της την προσπάθεια εκπαιδευτικής αναδιάρθρωσης, προκειμένου να αναπροσαρμοστεί η εκπαίδευση στις νέες λειτουργικές ανάγκες του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού. Όμως, η αναδιάρθρωση θα συναντήσει ένα γιγαντιαίο μαθητικό και εκπαιδευτικό κίνημα ('90–'91), που αρνείται να συναινέσει στις αλλαγές, που αντανακλούν έναν ευρύτερο μετασχηματισμό του συστήματος. Στις αντιστάσεις ρόλο θα παίξουν και οι κοινωνικές φοβικές αντιδράσεις για την επανόρθωση της συντηρητικής διακυβέρνησης, στοιχείο που θα αποτελέσει αντικείμενο λαϊκιστικής εκμετάλλευσης από το ΠΑΣΟΚ για να επανέλθει στην εξουσία.

Η επιλογή της αναδιάρθρωσης της εκπαίδευσης δεν ήταν τυχαία, αλλά, αντιθέτως, υπήρξε ανάλογη με τις αντίστοιχες του '64, του '75 και τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά το '81. Το κοινό σημείο αυτών ήταν η πραγματολογική σύνδεση του εκπαιδευτικού μηχανισμού με τις εκάστοτε ανάγκες του καπιταλιστικού συστήματος, η αναδιοργάνωση δηλαδή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, ξεκινώντας από τη βάση του, δηλαδή την εκπαίδευση, στις κατευθύνσεις που επιβάλει η αγορά[127]. Οι αντιστάσεις που αναπτύσσονται στον εκπαιδευτικό χώρο από το '60 μέχρι τους αγώνες ενάντια στον ΑΣΕΠ και τα μαθητικά του '98–'99 και το φοιτητικό, εκπαιδευτικό κίνημα του 2006/2007, συνδέονται με τις αντιστάσεις στις καπιταλιστικές αναπροσαρμογές, αποκαλύπτοντας μια κρίση με διάρκεια στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης. Η αντίσταση αυτή υπολανθάνει ακόμη και πίσω από τα μερικά αιτήματα, που συνοδεύουν τις περισσότερες εκπαιδευτικές κινητοποιήσεις, καθώς ο αιτηματικός, βελτιωτικός χαρακτήρας δεν επαρκεί για να εξηγήσει από μόνος του τον λόγο και την ένταση της κινητοποίησης μεγάλων κομματιών, όχι μόνο στον εκπαιδευτικό χώρο, αλλά και ευρύτερα κοινωνικά, φαινόμενο που αποτελεί στο ελλαδικό χώρο «κανόνα των από τα κάτω».

Επανερχόμενοι στο '90, μετά τη σύντομη θητεία της ΝΔ, επανακάμπτει η σοσιαλδημοκρατική διαχείριση, συνεχίζοντας όμως τη νεοφιλελεύθερη πολιτική της Δεξιάς. Με βασική ιδεολογική αιχμή τον περίφημο «εκσυγχρονισμό», το ΠΑΣΟΚ θα ολοκληρώσει τη διαδικασία ένταξης στην ΕΕ με την ενσωμάτωση στο νόμισμα της Ευρωζώνης το 2002, ενώ την ίδια στιγμή θα εντείνει τη νεοφιλελεύθερη επίθεση σε βασικά κοινωνικά κεκτημένα, όπως τα ασφαλιστικά ταμεία και οι συντάξεις. Η εκσυγχρονιστική επιχείρηση επικεντρώθηκε στο μπάλωμα των ελλειμμάτων, με τον

περιορισμό των προσλήψεων στο δημόσιο και τη λεηλασία των αποταμιευτικών πόρων των εργαζομένων. Ο περίφημος νόμος Γιαννίτση το 2001, η δεύτερη μετά το 1992 οργανωμένη προσπάθεια αναδιάρθρωσης του ασφαλιστικού, θα συναντήσει δυναμική αντίσταση με διαδηλώσεις των 200.000 ανθρώπων στον δρόμο, με αποτέλεσμα να αποσυρθεί εν μια νυκτί. Βέβαια, η πρώτη αυτή προσπάθεια εξάσκησε[128] την κοινωνική συνείδηση για την επιβολή των επερχόμενων ασφαλιστικών μεταρρυθμίσεων (2002 Νόμος Ρέππα /2008 Νόμος Πετραλιά), που αναμένεται να ολοκληρωθούν στην τωρινή διακυβέρνηση. Ο εκσυγχρονισμός φυσικά του ΠΑΣΟΚ δεν αφορούσε στην αναδιάρθρωση του παραδοσιακού συστήματος διαφθοράς και πλουτισμού, με το σκάνδαλο του Χρηματιστηρίου το 1999 να επιβεβαιώνει τον κανόνα της «αρπαχτής» των διαχειριστών του πολιτικού συστήματος και των καπιταλιστών.

Ο απαράβατος αυτός κανόνας επαναδιατυπώθηκε στο συλλογικό φαντασιακό μετά την Ολυμπιάδα και τις σκανδαλώδεις συμβάσεις με προμηθευτές και κατασκευαστές, με χαρακτηριστικότερη τη σύμβαση με τη SIEMENS για το σύστημα ασφαλείας του C4i και τα τεράστια ποσά σε κόστος και μίζες σε προσωπικά και κομματικά ταμεία, που διακινήθηκαν. Η υπόθεση είναι ακόμη στην επικαιρότητα με προσχηματικές εξεταστικές επιτροπές στη Βουλή, σε μια προσπάθεια να περισωθεί η προσβεβλημένη τιμή της Λουκρητίας...Τις τελευταίες δημοκρατικές αυταπάτες σχετικά με τη λειτουργία του Κράτους Δικαίου ήλθε να διαρρήξει η ατιμωρησία των εμπλεκομένων και κυρίως η απαλλαγή του διευθυντή στην Ελλάδα, Χριστοφοράκου.

Την εικόνα μετά το 2004 συμπληρώνουν οι υποθέσεις των ομολόγων[129] (2007) και της μονής βατοπεδίου (2008 – 09) και η δεδομένη μη λογοδοσία των πολιτικών

---

[127]Για παράδειγμα, η μεταρρύθμιση του '64 είχε ως στόχο να ικανοποιήσει την ανάγκη ύπαρξης τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης και ένταξης της μάζας των μαθητών σ' αυτή, καθώς είχε τεθεί σε λειτουργία η διαδικασία εκβιομηχάνισης της χώρας. Ενδεικτικές είναι και οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις από το 1999 και μετά στα πανεπιστήμια (αξιολόγηση, νόμος πλαίσιο, ιδιωτικά ΑΕΙ-κολέγια), οι οποίες στοχεύουν στην εναρμόνιση με τον ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό μηχανισμό, στον πυρήνα του οποίου βρίσκεται η καναλιζαρισμένη παροχή κατακερματισμένης, εξειδικευμένης γνώσης που συνδέεται με τις αυξημένες ανάγκες της αγοράς στους τομείς των υπηρεσιών, της τεχνολογίας και της πληροφορικής (βλέπε και παρακάτω διακήρυξη της Μπολόνιας).

[128]Σε συνέντευξη του στο Βήμα το 2007, ο πρώην υπουργός εργασίας Τ. Γιαννίτσης, παραδέχεται ότι το ασφαλιστικό του σχέδιο το 2001 υπονομεύθηκε από το ίδιο το ΠΑΣΟΚ, το οποίο για λόγους πολιτικού κόστους δεν θέλησε να καταπιαστεί με ένα ζήτημα του 2010. Ωστόσο, όπως λέει και ο ίδιος με κυνικό τρόπο «στην πραγματικότητα κανένα μεγάλο πρόβλημα δεν μένει άλυτο. Αν δεν λυθεί πολιτικά, το λύνει με σκληρό τρόπο η ίδια η πραγματικότητα. Μόνο που τέτοιες λύσεις θα είναι πολύ πιο επώδυνες για όσους θα τις υποστούν».

www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=3&artid=184199&dt=14/10/2007

[129]«Διασκεδαστική» ήταν η πρόσφατη είδηση ότι η Εφορία διέγραψε το πρόστιμο και τις προσαυξήσεις ύψους 5,5 δις ευρώ που είχαν επιβληθεί στη χρηματιστηριακή εταιρεία Ακρόπολις, η οποία είχε πρωταγωνιστήσει στο σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων. Το ύψος του διαγραφέντος προστίμου ισοδυναμεί με το 2,2% του ΑΕΠ.

www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=520217

εμπλεκομένων, βάζοντας ένα ακόμη λιθαράκι στη διόγκωση της κοινωνικής απαξίας προς την πολιτική διαχείριση, στη διόγκωση ουσιαστικά του ελλείμματος νομιμοποίησης των πολιτικών θεσμών.

Αναβάθμιση της καταστολής

> «Η κατάσταση εξαίρεσης [...] έγινε ο κανόνας»
> **Β. Μπένγιαμιν**

Η τελευταία δεκαετία χαρακτηρίζεται και από μια ουσιαστική αναβάθμιση της φυσικής και ποινικής καταστολής, στοιχείο «εκ των ων ουκ άνευ» της επιβολής των δυσμενέστερων κοινωνικών/ταξικών όρων. Απέναντι στις αντιστάσεις και τα κινήματα που αναπτύχθηκαν, το κράτος φρόντισε να οχυρώσει το θεσμικό και στρατιωτικό του οπλοστάσιο, αρχής γενομένης με τον περίφημο τρομονόμο το 2002 και τις αυστηροποιήσεις αυτού που ακολούθησαν. Ορόσημο επίσης στην αυταρχικοποίηση της καταστολής και την είσοδο στα μέτρα του ευρωπαϊκού προτύπου «κράτους ασφάλειας» είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες, οπότε ένας γιγαντιαίος μηχανισμός καταστολής και παρακολούθησης (C4i, κάμερες, περισσότεροι ένστολοι) εγκαθιδρύεται με τη βούλα, εξασφαλίζοντας τη συναίνεση στο όνομα του εθνικού σκοπού, αλλά και των δημοκρατικών εγγυήσεων για την αποκαθήλωση του συστήματος μετά το πέρας των Αγώνων. Οι αναβαθμισμένοι, ωστόσο, κατασταλτικοί μηχανισμοί, διαλύοντας τις δημοκρατικές αυταπάτες, ήρθαν για να μείνουν με το πρόσχημα της ασφάλειας, όπως και η συνεχής ενίσχυση του έμψυχου δυναμικού των σωμάτων ασφαλείας, με αποτέλεσμα η επιτήρηση και καταστολή να γίνει εξαιρετικά ασφυκτική, στοχεύοντας όχι μόνο στην ισοπέδωση των ανυπότακτων κομματιών αλλά κυρίως στην πειθάρχηση ολόκληρης της κοινωνίας.

Η αναβάθμιση όμως δεν υλοποιήθηκε με πλήρη κοινωνική σύμπνοια, ειδικά στο ζήτημα της επιτήρησης και των καμερών, από τις θεσμικές, δικαστικές προσφυγές της συστημικής αριστεράς και τις συμβολικές αποκαθηλώσεις των συνδικαλιστών της ΔΕΗ, ως τις επιθέσεις και καταστροφές αυτών από αναρχικούς. Χαρακτηριστικό είναι, εξάλλου, ότι πρακτικές που περιείχαν βιαιότερα μέσα, δεν συνάντησαν σε καμία στιγμή την κοινωνική αποδοκιμασία, αντιθέτως, έστω και χωρίς τη ρητή έκφραση, είχαν την επιδοκιμασία ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

η εξέγερση του Δεκέμβρη ως κορύφωση της κρίσης συναίνεσης

> «Μόνο όταν όλοι συνεισφέρουν την ξυλεία τους
> μπορούν να ανάψουν μια δυνατή φωτιά.»
> **κινέζικη παροιμία**

Η εξέγερση του Δεκέμβρη, εξακολουθώντας να διερευνούμε το αποτύπωμά της στο κοινωνικό σώμα, αποτελεί ίσως την κορύφωση της κρίσης νομιμοποίησης και συναίνεσης. Χωρίς να έχουμε αποκλειστική πυξίδα μας τον μηχανιστικό, κοινωνικό ντετερμινισμό της ιστορίας, η εξέγερση συμπυκνώνει τη διαλεκτική των κοινωνικών-ιστορικών αιτιών με τις αντιστάσεις και τη συνειδητή ή ασύνειδη αμφισβήτηση του υπάρχοντος.

Τα όρια του μοντέλου εκμαίευσης της συναίνεσης με τους παραδοσιακούς μηχανισμούς κυριαρχίας, που περιγράψαμε (πελατειακές σχέσεις, παραοικονομία, υλικά προνόμια, λαϊκισμός, εθνικισμός) είχαν διαφανεί προ πολλού, μιας και η πίεση των ελλειμμάτων θα οδηγούσε αναπόδραστα στον περιορισμό της πελατειακής ικανοποίησης. Το κράτος, λόγω της δημοσιονομικής κρίσης και της πολιτικής της ιδιωτικοποίησης των δημόσιων οργανισμών/επιχειρήσεων[130], αδυνατεί πλέον

να διατηρήσει τον ρόλο του εργοδότη, σε σύγκριση με τις παρελθοντικές πρακτικές, και περιορίζεται στην παροχή επισφαλούς απασχόλησης, με διάφορες φόρμουλες, όπως τα stage, οι συμβασιούχοι ή οι ωρομίσθιοι (καθηγητές). Ταυτόχρονα, οι προσλήψεις μόνιμου προσωπικού σε τομείς, όπως η παιδεία ή η υγεία έχουν ελαχιστοποιηθεί. Αποτέλεσμα είναι μεγάλο ποσοστό ιδιαίτερα των νεώτερων γενιών, οι οποίες όχι μόνο αποκόπηκαν από τα προνόμια, που απολάμβαναν οι γονείς τους, αλλά θα επωμιστούν και τα βάρη σε ασφαλιστικό και φορολογικό σύστημα, να μένουν στη μακροχρόνια ανεργία ή εξ ανάγκης στη μερική απασχόληση. Την ίδια στιγμή, οι πενιχροί μισθοί, η ελαστικοποίηση και οι επισφαλείς όροι δουλειάς, χωρίς ασφάλιση και περίθαλψη, συνθέτουν ένα τρομοκρατικό σκηνικό στον ιδιωτικό τομέα, με συνέπεια η εργασιακή επισφάλεια να αποτελεί τον κανόνα πλέον στο ελληνικό σύστημα, στο οποίο η σταθερή, μόνιμη δουλειά αποτέλεσε βασικότατο όρο συγκρότησης της συναίνεσης.

Όλες οι εκπαιδευτικές αναδιαρθρώσεις στα σχολεία και τα πανεπιστήμια, ειδικά μετά το '98–'99, έφεραν ως συστατικό τους στοιχείο την εντατικοποίηση των σπουδών, παράλληλα με την αυστηροποίηση και την απαίτηση για πειθαρχία. Η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο διευρύνθηκε τυπικά (μεγαλύτερος αριθμός εισακτέων), όμως το σχολείο μετατράπηκε σε έναν ατέρμονο εξεταστήριο, επηρεάζοντας και την καθημερινότητα εκτός σχολικών αιθουσών. Η διαδρομή σπίτι–σχολείο, σχολείο–φροντιστήριο και πάλι σπίτι είναι μια οικεία εικόνα των νεώτερων γενιών των μαθητών, εντός πάντα ενός ευρύτερου πλαισίου στο οποίο η γνώση αποτελεί το κεφάλαιο της μεταβιομηχανικής διάρθρωσης των παραγωγικών σχέσεων.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι αλχημείες των εκάστοτε υπουργών Παιδείας που εκτός από τον χαρακτηρισμό τους ως νομοθετικοί ακροβατισμοί από τα έδρανα της Βουλής, ανάλογα με το ποιος κυβερνούσε, είχαν άμεσο αντίκτυπο στις ζωές των μαθητών. Η καταπίεση σε όλες τις σφαίρες της καθημερινότητας, η ένταση των απαιτήσεων της ορθολογικής κατάρτισης για την επαγγελματική αποκατάσταση, η αγωνία και το άγχος για τη σωστή προετοιμασία ένταξης σε μια δύσκολη και απαιτητική αγορά εργασίας, συνέθεσαν ένα μείγμα, έτοιμο να εκραγεί με την παραμικρή αφορμή, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για το συνταρακτικό γεγονός της δολοφονίας του 15χρονου μαθητή Αλέξη. Η δολοφονία, φυσικά, δημιούργησε και αναπόφευκτες ταυτίσεις στους εξεγερμένους μαθητές (όπως και σε όλους μας), οι οποίοι στο πρόσωπο των αστυνομικών κρατικών οργάνων έβλεπαν την πηγή της καταπίεσης τους και ξέσπασαν βίαια με περισσή αυτονομία στην επιλογή των μέσων πάλης, ξαφνιάζοντας ακόμη και τα ριζοσπαστικά πολιτικά υποκείμενα.

Ιδιαίτερα οι μαθητές και νέοι της δεύτερης γενιάς μεταναστών είχαν έναν επιπλέον λόγο να διοχετεύσουν την οργή τους. Δεν ήταν μόνο η συσσωρευμένη καταπίεση, μετά από σχεδόν μια εικοσαετία εκμετάλλευσης, καταστολής και ρατσιστικής, θεσμικής και μη, αντιμετώπισης των μεταναστών, που έχει μεταφερθεί ως συλλογικό βίωμα και στα παιδιά, που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν στην Ελλάδα. Αλλά κυ-

---

[130] Ενδεικτικά, σήμερα το δημόσιο συμμετέχει με 20% στον ΟΤΕ, με 51% στη ΔΕΗ και 61% στην ΕΥΔΑΠ. Σε όλες πλέον τις ΔΕΚΟ ισχύει κατά 95% το εργατικό δίκαιο που εφαρμόζεται στον ιδιωτικό τομέα.

ρίως, η διατήρηση και ένταση του υφιστάμενου αποκλεισμού και της ανασφάλειας. Και αν οι γονείς τους έσκυψαν το κεφάλι λόγω της κρατικής βίας και της εσωτερίκευσης της θέσης «του ξένου σε μια ξένη χώρα», και αν τέλει αφομοιώθηκαν και ενσωματώθηκαν σε μεγάλο βαθμό με αντάλλαγμα καλύτερες υλικές συνθήκες, (όπως συνέβη με τις παλαιότερες κοινότητες, όπως οι Αλβανοί), δεν συμβαίνει το ίδιο με τα παιδιά τους που διέρρηξαν την εξαναγκαστική συναίνεση των οικογενειών τους και κατέβηκαν στους δρόμους για να πάρουν αυτά που τους ανήκουν, με πρώτο απ' όλα την αξιοπρέπεια και τον σεβασμό.

Στην ανώτατη εκπαίδευση τώρα, επικρέμαται από το 1999 η εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης διακήρυξης της Μπολόνιας, που στοχεύει στη δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης. Οι ορίζουσες αυτής συνίστανται σε χαρακτηριστικά όπως: η εντατικοποίηση των προγραμμάτων σπουδών, η ιδιωτική χρηματοδότηση των ΑΕΙ, ο περαιτέρω κατακερματισμός της γνώσης, προκειμένου να ικανοποιούνται συγκεκριμένες ανάγκες της αγοράς, η αποστείρωση του παν/μίου από το όποιον προσανατολισμό του σε μια ανθρωπιστική παιδεία και η μετατροπή του σε πεδίο ανακύκλωσης τεχνοκρατικών προγραμμάτων, η εξαφάνιση των απελευθερωτικών στιγμών στη λειτουργία των ιδρυμάτων, όπως οι καταλήψεις, και φυσικά, η επίθεση στο άσυλο, που εκτός από χώρο διακίνησης πολιτικών ιδεών, αποτελεί την τελευταία κοινωνική σφαίρα, που παραμένει εκτός της άμεσης κρατικής δικαιοδοσίας και συνάμα αποτελεί μέσο ανάσχεσης στην κεφαλαιακή διείσδυση (σε σύγκριση με το εξωτερικό).

Όλα τα παραπάνω περιγράφουν ένα ασφυκτικό πλαίσιο, ενάντια στο οποίο έχουν δοθεί τα τελευταία 11 χρόνια σημαντικοί αγώνες, που άγγιζαν πάντα πτυχές των καπιταλιστικών συστημικών αναδιαρθρώσεων, δημιουργώντας παράλληλα έναν διαρκή πυρήνα αμφισβήτησης του υπάρχοντος και καλλιεργώντας μια χειραφετητική συνείδηση, την οποία το σύστημα δυσκολεύεται πλέον να ενσωματώσει. Το κίνημα αντίστασης στον νόμο πλαίσιο το 2006/2007 και η διατάραξη της κοινωνικής ειρήνης που επέβαλε, παράλληλα με τον τεράστιο όγκο κρατικής βίας και καταστολής, όξυναν και πολλαπλασίασαν το ριζοσπαστικό, αντισυναινετικό ρεύμα, που διαπέρασε και εκφράστηκε μέσα και από την εξέγερση του Δεκέμβρη.

Το φορτίο της κρατικής καταστολής, από τα μαθητικά του '98–'99 και μετά, διαμόρφωσε σίγουρα ένα ευνοϊκό πεδίο καλλιέργειας ριζοσπαστικών συνειδήσεων αλλά και κοινοτήτων αλληλεγγύης, που σε στιγμές κοινωνικής αναταραχής εμφανίζεται έντονα ως στοιχείο του συλλογικού φαντασιακού μαθητών και φοιτητών. Επίδραση φυσικά ασκούν και οι ιστορικές αναφορές και συνδέσεις με την εξέγερση του Πολυτεχνείου και τους εκπαιδευτικούς αγώνες του '70. Η εξήγηση που συνδέει τις φοιτητικές και μαθητικές αντιστάσεις με μια διαβατήρια τελετή – λόγω των αγωνιστικών παραδόσεων – από την εφηβική στην ενήλικη ζωή, έχει σαφώς μια βάση, όπως βάση έχει και ότι η αντίδραση αυτή κατόπιν χωνεύεται και αφομοιώνεται εύκολα από το σύστημα. Το κρίσιμο όμως, εν προκειμένω, δεν είναι να διαπιστώσουμε αν ισχύει όντως η προαναφερθείσα κοινωνική τελετουργία, αλλά αν η δράση αυτή είναι πλέον δύσπεπτη για την αστική εξουσία, φανερώνοντας μια βαθύτερη αφομοιωτική αδυναμία, αποκορύφωμα της οποίας υπήρξαν τα Δεκεμβριανά.

Κρίση πολιτικών θεσμών

Την ίδια ώρα, η αξιοπιστία των θεσμών του Κράτους Δικαίου και η εμπιστοσύνη στις κομματικές ηγεσίες είναι φθαρμένες περισσότερο από ποτέ, απόρροια βασικά της διαφθοράς, των οικονομικών σκανδάλων και της ατιμωρησίας των διαχειριστών της πολιτικής. Η απαξίωση αυτή υπονομεύει σαφώς τα θεμέλια της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, σύμπτωμα της οποίας είναι και η αύξηση των ποσοστών αποχής στις πρόσφατες ευρωπαϊκές και εθνικές εκλογές. Η μειωμένη συμμετοχή, που στις υπόλοιπες χώρες και ιδιαίτερα στις ΗΠΑ και τη Βρετανία συνιστούν εδώ και χρόνια χαρακτηριστικό της πολιτικής λειτουργίας, στην Ελλάδα διατηρούνταν σε χαμηλά επίπεδα, όμως πλέον έχει πάρει την ανιούσα. Ενδεικτικό είναι ότι και στις δύο πρόσφατες εκλογικές αναμετρήσεις η μείωση της συμμετοχής έφτασε στα ανώτατα μεταπολιτευτικά της όρια, με την αποχή στις ευρωεκλογές του Ιουνίου του 2009 να φθάνει το 48% (36,8% στις προηγούμενες) και στις εθνικές εκλογές του Οκτωβρίου να αγγίζει το 32% (25% ήταν στις εκλογές του 2007).

Ρήγματα παρουσιάζονται επίσης στην «κομματική ταύτιση» των ψηφοφόρων αλλά ακόμη και στη στοχοπροσήλωση των κομματικών μελών. Σε κείμενού του, μάλιστα, το 2009, ο Χρ. Βερναρδάκης, ινστρούκτορας του κομματικού φαινομένου και ταγός της VPRC, παραδέχεται ότι *«για πρώτη φορά στη μεταπολιτευτική περίοδο οι βαθμοί «κομματικής ταύτισης» εμφανίζονται μειωμένοι σημαντικά, οι κριτικές που ασκούνται είναι συνολικές ακόμα και από τους πιο «πιστούς» στα κόμματά τους εκλογείς και με δυο λόγια η ιδεολογική πειθώς των κομμάτων (και κυρίως των δύο παραδοσιακά μεγάλων) βαίνει μειούμενη»*[131].

Η απαξίωση των πολιτικών θεσμών εκπροσώπησης συνοδεύεται με μια ευρύτερη απονομιμοποίηση του δημοσίου, απόρροια φυσικά της διαφθοράς των κρατικών λειτουργών, αλλά και του οξύμωρου της παραδοχής μεν του αναξιοκρατικού χαρακτήρα του πελατειακού συστήματος, αλλά και της δυσαρέσκειας για την ανεπάρκειά του να καλύψει πλέον τις απαιτήσεις. Ωστόσο, η απονοηματοδότηση επεκτείνεται και στη δημόσια σφαίρα εν γένει, σε αντιδιαστολή με την ιδιωτική, στην οποία μέσα σε ένα πλήρως εξατομικευμένο περιβάλλον, το υποκείμενο βρίσκει καταφύγιο και απορροφάται στο εαυτό του, απαξιώνοντας παράλληλα τις συλλογικές μορφές αντίστασης. Η στάση αυτή ενισχύεται από τις οπορτουνίστικες και ξεπουλημένες ηγεσίες των συλλογικών φορέων διεκδίκησης, όπως τα συνδικάτα, με αποτέλεσμα να υφίσταται ένα ευρύτερο ζήτημα κρίσης συλλογικής ταυτότητας και αναφοράς. Η εξατομίκευση αυτή βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την ανάπτυξη της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης, που πάτησε πάνω στην κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», στην κατάρρευση δηλαδή ενός εναλλακτικού (έστω και φαντασιακά) απέναντι στον καπιταλισμό σχεδίου.

Η ανάγκη όμως για συλλογικοποίηση της σκέψης και της δράσης εκφράστηκε επιτακτικά σε όλη τη διάρκεια του Δεκεμβρίου, μέσα μάλιστα από αυτοοργανωμέ-

---

[131] *www.vernardakis.gr/uplmed/83_polikommatismos.pdf*

νες, ενάντια στην κυρίαρχή ιδεολογία, μορφές οργάνωσης (καταλήψεις παν/μίων, δημοτικών κτηρίων, συνδικάτων και πλήθος δράσεων αυτοδιαχείρισης της καθημερινότητας στη μητρόπολη). Η μαζικότητα και αποδοχή τέτοιων μορφών αντίστασης ανέδειξε μια ανάγκη διάρρηξης της μονοτονίας της κυρίαρχης ατομικιστικής πρακτικής, την ανάγκη για μια διαφορετική δόμηση της ζωής ενάντια στο κυρίαρχο παράδειγμα.

Η ανάγκη αυτή ωστόσο δεν μπορούσε να οικοδομηθεί υλικά σε μόνιμη βάση, μιας και το αυθόρμητο χαρακτηριστικό της εξέγερσης ήταν και εκείνο που προδιέγραψε το τέλος της. Η παραδοχή αυτή διατυπώνεται με την έννοια της απουσίας κινηματικών δομών μετασχηματισμού. Οι εξεγερμένοι, δηλαδή, έσπασαν όντως τα συστημικά δεσμά και αξίες από τα κόμματα, τους θεσμούς, τα ΜΜΕ μέχρι τον καταναλωτισμό, τον πειθαρχία, το βόλεμα, όμως δεν μπορούσαν παρά να υποκύψουν στην επιστροφή στην κανονικότητα, με την αρωγή φυσικά κρατικών, στρατιωτικών και ιδεολογικών μηχανισμών καταστολής. Αυτό μας οδηγεί σε δύο βασικά συμπέρασματα: πρώτον, ότι ο Δεκέμβρης ήταν έκφραση της διάρρηξης του «κοινωνικού συμβολαίου», ακόμη και με τις ιδιομορφίες σύναψής του, που χαρακτηρίζουν την Ελλάδα, και, δεύτερον, ότι επιτακτικός δρομολογημένος στόχος πρέπει να είναι ο μετασχηματισμός των παραγωγικών σχέσεων, οι οποίες επηρεάστηκαν σημαντικά λιγότερο και περιορίστηκαν στη διατάραξη της ροής των εμπορευμάτων στις απελευθερωμένες ζώνες του κέντρου. Η διαπίστωση ότι ο «κόσμος της εργασίας» απουσίαζε από τον Δεκέμβρη, απουσίαζε δηλαδή το σαμποτάζ της παραγωγικής διαδικασίας από τα ίδια τα υποκείμενα που παράγουν την υπεραξία-πυρήνα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, δεν μειώνει την εξέγερση, αλλά αντιθέτως στρέφει το βλέμμα μας στο επόμενο βήμα για τον συνολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Το ΠΑΣΟΚ και το παιχνίδι της συναίνεσης στην Ελλάδα σήμερα

> «Πρέπει να τρέξεις για να μη
> σε προλάβει η σκιά σου…»
> **P. I. Taibo II**

Οι «σοσιαλιστές» του ΠΑΣΟΚ υπήρξαν πάντα πρωτοπόροι στα παιχνίδια της εκμαίευσης της συναίνεσης. Με φόντο την οικονομική κρίση και τη δυσχερή θέση λόγω των διαρθρωτικών δημοσιονομικών προβλημάτων, η σοσιαλδημοκρατία εντέλλεται να βγάλει τα κάστανα από τη φωτιά για λογαριασμό της κυρίαρχης τάξης στο σύνολό της. Για να το πετύχει όμως αυτό καλείται να έρθει «αντιμέτωπη» με τον παραδοσιακό αλλά αποτελεσματικό μηχανισμό συγκρότησης της συναίνε-

σης, με τους αναπαραγωγικούς όρους ενσωμάτωσης, που η ίδια η κυριαρχία έχει στήσει και αναπτύξει για την εξασφάλιση και διατήρηση των εξουσιαστικών σχέσεων στην Ελλάδα.

Η μεγάλη δυσκολία δεν έγκειται μόνο στην εξάντληση της εγγυητικής για την κοινωνική ειρήνη λειτουργίας του κράτους μέσω υλικών παροχών, αλλά και στο γεγονός ότι η επίβλεψη πια των ευρωπαίων εταίρων είναι ασφυκτική και οι αλχημείες με ψευδή οικονομικά στοιχεία δεν είναι πλέον εφικτές. Η αλυσίδα της ευρωπαϊκής οικονομίας, συνδετικός κρίκος της οποίας είναι και η Ελλάδα, κινδυνεύει με διατάραξη με πρώτο άμεσο αντίκτυπο την υποβάθμιση του ευρώ έναντι του δολαρίου. Στην ελληνική αστική τάξη κρούεται ο κώδωνας του κινδύνου από τις κυρίαρχες τάξεις των υπόλοιπων κρατών μελών, που επηρεάζονται ως άμεσα ενδιαφερόμενες είτε ως χώρες εξαγωγής προϊόντων προς την Ελλάδα, είτε ως δανειοδότριες[132] αυτής.

Η λύση για την ελληνική οικονομία δεν είναι άλλη πάλι πέρα από τον δανεισμό[133], με το επίδικο να εξαντλείται στο πόσο επαχθείς θα είναι οι όροι δανειοδότησης. Η διέξοδος για κράτος και κεφάλαιο δεν συνδέεται παρά με την ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων, την ένταση του κρατικού αυταρχισμού και της οικονομικής βίας του πληθωρισμού, της ανεργίας, των απολύσεων, της φτώχειας. Οι πλάτες των κατώτερων στρωμάτων θα σηκώσουν ως είθισται το βάρος των ελλειμμάτων, χωρίς όμως να είναι δυνατή λόγω της δημοσιονομικής κρίσης η εξισορροπητική (έστω και σε κάποιο βαθμό) λειτουργία των κρατικών ή κοινωνικών παροχών (όπως, πχ, εφαρμόζεται στις ΗΠΑ).

Η αφαίμαξη των κυριαρχούμενων τάξεων συνοδεύεται από το ιδεολόγημα του «εκσυγχρονισμού» του ελληνικού κράτους – χωρίς όμως τους βερμπαλισμούς Σημίτη του εκσυγχρονιστικού δηλαδή προγράμματος που έμεινε στη μέση, Οι αρχές του Κράτους Δικαίου, το κοινωνικό συμβόλαιο βασισμένο στα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες, τη διαφάνεια και την αξιοκρατία, προσφέρονται ως υποτιθέμενα ανταλλάγματα της μετάβασης στο ευρωπαϊκό εκσυγχρονισμό. Για τον λόγο αυτό άλλωστε, η ρητορική της έκκλησης για υπομονή προς τον ελληνικό λαό επικεντρώνεται στην αφόρητη πίεση της ΕΕ για τον εξορθολογισμό της κρατικής διαχείρισης.

Τα ΜΜΕ από την πλευρά τους, πιστοί ιδεολογικοί αρωγοί του κράτους (και ακόμη πιστότεροι της σοσιαλδημοκρατίας στην Ελλάδα) ενισχύουν τη θέση του «αναπόφευκτου» των νέων οικονομικών μέτρων και προσανατολίζουν το επίκεντρο στην έκκληση για υπομονή στην απομύζηση, προκειμένου να σωθεί η χώρα απ' την καταστροφή. Τα συνδικάτα πάλι, ελεγχόμενα πλήρως από το ΠΑΣΟΚ, όχι μόνο συνθηκολογούν με τα αφεντικά, αλλά απορροφούν τους όποιους κραδασμούς και δυσαρέσκεια είτε με την αποφυγή απεργιών, όπως έγινε τον Δεκέμβρη που για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια η ΓΣΕΕ[134] δεν κήρυξε ούτε αυτή την

---

[132]Χαρακτηριστικό είναι ότι από τα 300 δις ευρώ που καταγράφεται ως το επίσημο χρέος, 200 δις είναι δανεισμένα από γαλλικές, γερμανικές και ολλανδικές τράπεζες.

[133]Ήδη έχει δρομολογηθεί πακέτο δανεισμού 54 δις ευρώ.

[134]Ενδεικτικό είναι ακόμη ότι απέφυγε να καλέσει στην απεργία της 10 Φλεβάρη 2010, ώστε

εθιμοτυπική απεργία πριν την ψήφιση του προϋπολογισμού, είτε με απεργιακά καλέσματα-πυροτεχνήματα.

Το σπουδαιότερο ιδεολογικό εργαλείο, όμως, επιστρατεύεται από τη φαρέτρα του ΠΑΣΟΚ του '80. Η συνταγή των «προοδευτικών τομών», της θεσμικής κατοχύρωσης ατομικών και πολιτικών ελευθεριών προβάλλεται ως η δοκιμασμένη μέθοδος για την εκμαίευση της συναίνεσης της κοινωνίας, ειδικότερα του πιο προοδευτικού κομματιού αυτής και φυσικά της Αριστεράς.

Μία από τις πρώτες θεσμικές, νομοθετικές παρεμβάσεις της νέας κυβέρνησης ήταν η δημοσιοποίηση στα μέσα Δεκέμβρη του σχεδίου για την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων και ιθαγένειας, ειδικότερα για τα παιδιά των μεταναστών, που γεννιούνται ή μεγαλώνουν στην Ελλάδα. Με βάση τη νομοθετική ρύθμιση, η ελληνική ιθαγένεια δύναται να παρασχεθεί και σε υποκείμενα χωρίς ελληνική καταγωγή, με βασικό κριτήριο τη γέννηση ή διαβίωση (με νόμιμη άδεια) εντός της ελληνικής εδαφικής επικράτειας. Η αποδυνάμωση της παντοδυναμίας του «δικαίου του αίματος» (ius sanguinis), στο οποίο ήταν θεμελιωμένος μέχρι σήμερα ο Κώδικας Ιθαγένειας, περιγράφηκε από την πρώτη στιγμή ως προοδευτική «τομή» για την ελληνική νομοθεσία. Η κτήση της ιθαγένειας με βάση το «δίκαιο του εδάφους» (ius soli) προβλήθηκε ως πράξη ρηξικέλευθη για το εθνοκεντρικό ελληνικό σύστημα (του φαντασιακού τρίπτυχου «ομόαιμον-ομόγλωσσον-ομόθρησκον») και συνάμα τυπική, θεσμική ένδειξη εκδημοκρατισμού.

Η πρακτική θυμίζει κάτι από το ιδεολογικό στίγμα διακυβέρνησης, το οποίο πέτυχε να εξασφαλίσει εξ αρχής ο Ανδρέας Παπανδρέου με προοδευτικές ρυθμίσεις – τομές για την εποχή, από την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, την επιστροφή όλων των πολιτικών προσφύγων ως την κατάργηση της μοιχείας ως λόγου διαζυγίου ή την αναγνώριση του πολιτικού γάμου. Ρυθμίσεις, που οικοδόμησαν μαζί με άλλους μηχανισμούς, το ιδεολογικό προφίλ και ενίσχυσαν τη διαδικασία έλξης της κοινωνικής συναίνεσης και της Αριστεράς, τμήμα της οποίας, στη βάση και την ηγεσία, τροφοδότησε τα επόμενα χρόνια το ΠΑΣΟΚ.

Η τωρινή «τομή» – τηρουμένων των αναλογιών – έχει αντίστοιχα οφέλη στην οικοδόμηση μιας νέας συμφωνίας. Το ΠΑΣΟΚ καρπώνεται ως κόμμα εξουσίας μια αλλαγή που συνδέεται με τη θεσμική, νομική υπόσταση της θέσης του μετανάστη στην κοινωνία[135], ανεξαρτήτως του πραγματικού βαθμού εφαρμογής, άμεσα συνδεδεμένου με τις αυστηρές προϋποθέσεις, που θα διατηρήσουν την ομηρία των χαρτιών μέχρι την απέλαση. Επιπλέον, εκείνοι από τους μετανάστες, που θα λάβουν εκλογικά δικαιώματα, το πιθανότερο είναι να κατευθύνουν την ψήφο τους στο ΠΑΣΟΚ ή την Αριστερά, παρά σε κομματικούς σχηματισμούς της δεξιάς ή άκρας δεξιάς, που έχουν ξεκάθαρη και όχι κεκαλυμμένη εθνικιστική αναφορά. Το κυριότερο,

---

να μην υπάρχει συσπείρωση των εργαζομένων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε μια κοινή κινητοποίηση στον δρόμο.

[135]*Μακροπρόθεσμα η πολιτική αυτή, προφανώς, θα συμβάλει στην πλήρη ενσωμάτωση των μεταναστών στις κυρίαρχες εξουσιαστικές δομές, ενώ θα προσφέρει ευρύτερη νομιμοποίηση για τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κράτους κατά των -διαχωρισμένων πλήρως- μεταναστών χωρίς χαρτιά.*

όμως, σε μια περίοδο στην οποία το κράτος αδυνατεί να προσφέρει υλικά ανταλλάγματα, αντιθέτως επιβάλλει στυγνή οικονομική λιτότητα, η ιδεολογική λειτουργία των «τομών» προσφέρει μια πρόσκαιρη «ανακωχή», με την επίκληση του εκδημοκρατισμού και της εκχώρησης δικαιωμάτων και ελευθεριών, με τη διεύρυνση δηλαδή του κανονιστικού πλαισίου του «κοινωνικού συμβολαίου». Δεν θα μας παραξενέψει διόλου το επόμενο διάστημα το ΠΑΣΟΚ να προχωρήσει σε νέες παραχωρήσεις, όπως η επέκταση του συμφώνου συμβίωσης ή του πολιτικού γάμου σε άτομα με ομοερωτικό σεξουαλικό προσανατολισμό ή άλλα ζητήματα, που αποτέλεσαν κόκκινη γραμμή για την προηγούμενη «δεξιά» διαχείριση.

Με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιείται η ρητορική[136] του εκσυγχρονισμού της κρατικής λειτουργίας, που ξεκινά από τον διακηρυσσόμενο εξορθολογισμό των οικονομικών του δημοσίου και επεκτείνεται μέχρι τη σφαίρα της ισοτιμίας και ελευθερίας μεταξύ των πολιτών. Η αγωνία μάλιστα της σοσιαλδημοκρατικής διαχείρισης να κατευνάσει – έστω και προσωρινά – τη συλλογική καχυποψία ότι ο εξορθολογισμός δεν αφορά στο παραδοσιακό σύστημα διαφθοράς, εκφράστηκε μέσα από την επικοινωνιακή σύγκληση προσχηματικών εξεταστικών επιτροπών για τη διερεύνηση των σκανδάλων της SIEMENS, του βατοπεδίου, των ομολόγων και του χρηματιστηρίου[137]. Το καλύτερο, βέβαια, είναι ότι οι ποινικές ευθύνες των πολιτικών προσώπων γι' αυτές τις υποθέσεις έχουν ήδη παραγραφεί…

Η σοσιαλιστική ρητορική περνά ακόμη μέσα από την ενίσχυση της «κοινωνίας των πολιτών», των διαφόρων δικτύων, δηλαδή, που είναι θεωρητικά αυτόνομα από τον κρατικό έλεγχο και περιλαμβάνουν από ΜΚΟ, σωματεία, κινήσεις πολιτών, συνεταιρισμούς, κλπ. Όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί τους, σοσιαλιστές και ρεφορμιστές αριστεροί, αλλά ακόμη και προοδευτικοί δεξιοί, ο ρόλος των δικτύων της κοινωνίας των πολιτών είναι ο κοινωνικός έλεγχος του κράτους και της αγοράς, με αποφασιστική και όχι μόνο γνωμοδοτική λειτουργία, όπως προκύπτει από τη θεσμική τους υπόσταση. Με τον τρόπο αυτό κατασκευάζεται η εικόνα της συμμετοχής του πολίτη στην εκτελεστική εξουσία και ταυτόχρονα αμβλύνεται το αυταρχικό πρόσωπο της διακυβέρνησης[138], μιας και συμβουλεύεται πρώτα τους πολίτες, συνθέτοντας τη συναίνεση στο πλαίσιο ενός κράτους, που σέβεται την άποψη του υπηκόου του.

---

[136]Στην ίδια επικοινωνιακή κατεύθυνση, ο Γ. Παπανδρέου ζήτησε την αρωγή διανοούμενων με νόμπελ οικονομίας, των σοσιαλφιλελεύθερων Τζόζεφ Στίγκλιτς, που επισκέφθηκε την Ελλάδα στις αρχές Φλεβάρη, και του Αμάρτια Σεν (βλέπε την ενότητα για τη διεθνή κρίση και συναίνεση). Ο Γ. Παπανδρέου είχε δημοσιοποιήσει από τον Οκτώβρη ότι θα συγκροτήσει μια ομάδα διεθνών νομπελιστών οικονομολόγων, μεταξύ των οποίων και οι παραπάνω, που θα λειτουργεί συμβουλευτικά στο υπουργείο Οικονομικών. www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=02/02/2010 &id=127636

[137]www.enet.gr/?i=news.el.article&id=113352

[138]Στην άμβλυνση αυτή συνέβαλε και μία από τις πρώτες ενέργειες του ΠΑΣΟΚ να αποκαταστήσει το κύρος των ανεξάρτητων αρχών (Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου, κλπ), οι οποίες είχαν παραγκωνιστεί, θεσμικά και ιδεολογικά, από τη διαχείριση της ΝΔ.

Συνοψίζοντας, βρισκόμαστε μπροστά σε μια μεταβατική περίοδο αναπροσαρμογής των όρων συγκρότησης της συναίνεσης, σε ένα μεταβατικό στάδιο που σηματοδοτεί το τέλος της μεταπολίτευσης. Οι πιέσεις στο πλαίσιο της κρίσης συναίνεσης, που συσσωρεύονται εδώ και χρόνια, αναζητούν συνεχώς διέξοδο και η έκρηξη του Δεκέμβρη κατέστησε σαφέστερη για την εξουσία την ανάγκη αναπροσαρμογής των όρων κυριαρχίας. Η σχετική ικανοποίηση που εξασφάλιζε το παραδοσιακό μοντέλο διαχείρισης στην Ελλάδα δεν επαρκεί πλέον για ένα κρίσιμο κομμάτι του πληθυσμού, που διαβιεί εδώ και χρόνια στην επισφάλεια, χωρίς προοπτική μάλιστα εξόδου απ' αυτή. Η πολιτική εξουσία βρίσκεται σε δυσμενή θέση υπό το βάρος της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, κατά συνέπεια αναζητείται η νέα φόρμουλα, που θα διατηρήσει, τουλάχιστον για την περίοδο των αναταράξεων της μετάβασης, την κοινωνική ειρήνη.

Η οικονομική βία που ασκείται σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού, από τα χαμηλά ως τα μεσαία, είναι πρωτοφανής για τη μεταπολίτευση[139], ενώ αναμένεται να είναι διαρκής, με εντεινόμενα νέα μέτρα «σε δόσεις», για τα επόμενα τρία χρόνια. Την ίδια ώρα, τα διαρθρωτικά προβλήματα και η διεθνής οικονομική κρίση επηρεάζουν άμεσα τους όρους και το εύρος του δανεισμού, στον οποίο βασίζεται η πολιτική διαχείριση στην Ελλάδα για να αποφύγει την κοινωνική έκρηξη. Οι αντιστάσεις στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση που αναπτύχθηκαν στην μεταπολίτευση, οι εστίες ανάσχεσης και αγώνα, που συντηρούν ακόμη το όραμα για μια διαφορετική κοινωνία, πρέπει να απορροφηθούν ή να ισοπεδωθούν, όρος απαραίτητος για την είσοδο μετά από δεκαετίες καθυστέρησης στο δυτικοευρωπαϊκό μοντέλο κρατικής και καπιταλιστικής διαχείρισης. Εξάλλου, από τις πρώτες ατάκες του νέου υπουργού Προστασίας του Πολίτη ήταν πως για να προχωρήσουμε μπροστά πρέπει «να τελειώνουμε με τους μύθους της μεταπολίτευσης»[140]. Το ερώτημα είναι: εμείς, ως ριζοσπαστικό κομμάτι της κοινωνίας (χωρίς αυταρέσκειες και ναρκισσισμούς), θα δώσουμε αυτή τη μάχη και πώς;

---

[139] Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γ. Παναγιωτακόπουλου εκ της παλαιάς φρουράς του ΠΑΣΟΚ πως πρόκειται για «τη σκληρότερη νεοφιλελεύθερη πολιτική από το 1974». (www.naftemporiki.gr/news/cstory.asp?id=1775787) . Ο ίδιος, εξάλλου, σε άλλη συνέντευξή του είχε περιγράψει το ιδεολογικό στίγμα του κόμματος ως «πολιτικός φιλελευθερισμός με ολίγη κοινωνική ευαισθησία» (archive.enet.gr/online/online_text/c=110,dt=22.08.2005,id=81586024).

[140] www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=510675

αντί επιλόγου

«Αν δεν καώ εγώ, αν δεν καείς εσύ
αν δεν καούμε εμείς πως θα γενούνε
τα σκοτάδια λάμψη;»
Ν. Χικμέτ, Όπως ο Κερέμ

Το σημαντικότερο βήμα που απαιτείται από τον καθένα είναι να κατανοήσει πλήρως ότι αυτός ο κόσμος δεν μπορεί να γίνει άλλο ανεκτός. Οι κοινωνικοποιητικές διεργασίες από τα πρώτα χρόνια της ζωής έχουν ως στόχο την πειθάρχηση και την εμπέδωση της λογικής του συστήματος. Από το σχολείο και το πανεπιστήμιο ως το στρατό και την εργασία, η πορεία μοιάζει προδιαγεγραμμένη. Ιδιαίτερα στις σύγχρονες συνθήκες της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, όλες οι κατευθύνσεις των διεθνών και ντόπιων διευθυντηρίων έχουν μια κοινή συνισταμένη: την σκληρότερη και διαρκή προλεταριοποίηση της ζωής. Οι νόμοι για το ωράριο, η ασφαλιστική μεταρρύθμιση, η επισφαλής εργασία (προγράμματα stage, μαύρη εργασία, ημιαπασχόληση) έρχονται να ενισχύσουν τα αφεντικά με μεγαλύτερες δυνατότητες για την απομύζηση των εργαζομένων και των ανέργων. Τη στιγμή που τα ποσοστά κέρδους των αφεντικών έχουν πτωτική τάση λόγω της οικονομικής ύφεσης, παρατηρούμε την εντεινόμενη μετακύληση του κόστους προς τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

Όλες οι ενδείξεις συγκλίνουν στο γεγονός, ότι οι υποσχέσεις του καπιταλισμού, που υπήρχαν τις προηγούμενες δεκαετίες για ποιότητα ζωής, ευμάρεια, κοινωνική ανέλιξη έχουν προ πολλού εκπέσει. Σήμερα είναι περισσότερο ορατό ότι η ζωή διάγετε χωρίς ελπίδα και έχει υποβαθμιστεί στο επίπεδο της απλής επιβίωσης. Η καθημερινή κανονικότητα εντοπίζεται σε δύο βασικά τρίπτυχα ανάλογα με τον ηλικιακό διαχωρισμό. Δουλειά–τηλεόραση–ύπνος και σχολείο–φροντιστήριο–σπί-

τι. Από εκεί και πέρα η μόνη απόδραση, που μπορεί να υπάρξει, βρίσκεται στην ανάλωση που προσφέρει το σύστημα στους ναούς της κατανάλωσης και του θεάματος. Η παρατήρηση από την πλευρά των καταπιεσμένων ότι αυτό είναι ένα μέλλον σχεδόν αβίωτο αποτελεί το πρώτο βήμα για το προχώρημα προς τη σφυρηλάτηση της ριζοσπαστικής/επαναστατικής συνείδησης.

Η δικτατορία των διαφημίσεων και ο κόσμος του life-style έχουν δημιουργήσει ένα διαμεσολαβητικό πρίσμα, μέσα από το οποίο διαθλώνται οι κοινωνικές δραστηριότητες και ορίζεται η ανάγκη του καθενός για κατανάλωση, ώστε να αποκτά αναγνωρισιμότητα και καταξίωση. Είναι απαραίτητο να καταναλώνει κανείς σχέσεις, αγαθά, αποδράσεις παντός είδους. Βιώνουμε την αποθέωση της διαμεσολάβησης των κοινωνικών σχέσεων από εικόνες και αναπαραστάσεις. Η απόλυτη μετατροπή του ανθρώπου στο ανδρείκελο του Homo Consumus. Αυτή τη συνθήκη είναι απαραίτητο να «διαβάσουμε» και να ανατρέψουμε. Πρώτα σε ατομικό επίπεδο και κατόπιν σε κοινωνικό.

Για να γίνουμε απολύτως σαφείς γύρω από αυτό το ζήτημα είναι απαραίτητο να επικοινωνήσουμε τη σκέψη ότι δεν αποδεχόμαστε καμιά γραμμικότητα του κοινωνικού γίγνεσθαι και καμία ιστορική νομοτέλεια, που βασίζεται στη δυσχερή οικονομική θέση των ανθρώπων για να υπάρξει το επαναστατικό προχώρημα. Η συνείδηση και η επιθυμία, βέβαια, δεν συνιστούν προϊόν παρθενογένεσης – κάποιων ειδικών – αλλά σχηματίζεται και μετασχηματίζεται μέσα από τις κοινωνικές αντιφάσεις και τους αγώνες. Κοινώς, το ότι ο καπιταλισμός περνάει κρίση, δεν σημαίνει ότι θα καταρρεύσει από μόνος του.

Σε συλλογικό επίπεδο μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα κοινωνικά κινήματα και οι ακηδεμόνευτοι αγώνες έχουν δώσει παραδείγματα για το πως μπορούμε να απαντήσουμε στις διαρκώς επιθετικότερες κινήσεις των αφεντικών, αλλά και να εκμεταλλευτούμε πιθανές ρηγματώσεις για να οξύνουμε την κοινωνική και ταξική σύγκρουση. Αρνούμαστε κάθε αφομοιωτική πρόταση, που στόχο έχει να εξανθρωπίσει το επαχθές πρόσωπο του καπιταλισμού ή επιχειρεί την καλύτερη διαχείριση των οικονομικών, πολιτικών, θεσμικών και πολιτισμικών προβλημάτων του. Το καπιταλιστικό οικοδόμημα δεχόμαστε να το πλησιάσουμε και να το αγγίξουμε μόνο για να το καταστρέψουμε. Σε αυτό το πλαίσιο η κρίση – και η παρούσα ύφεση – δίνει ευκαιρίες. Στους μεν κυρίαρχους να επιτείνουν τους όρους εκμετάλλευσης και καταναγκασμού, στους δε εκμεταλλευόμενους να δημιουργήσουν τους όρους για την κοινωνική χειραφέτηση.

Το σχολείο, το πανεπιστήμιο, οι χώροι εργασίας και οι γειτονιές αποτελούν τόπους, γύρω από τους οποίους οργανώνουμε την καθημερινότητά μας. Είναι απαραίτητο στους χώρους αυτούς να επικοινωνούμε ξεκάθαρα τις θέσεις μας και να δημιουργούμε τα πεδία συνεύρεσης και αλληλοκατανόησης με τους υπόλοιπους. Ειδικότερα στους χώρους εργασίας, τα τελευταία 20 χρόνια είχαμε δραματική υποχώρηση στους τομείς της ταξικής αντιπαράθεσης. Η σοσιαλδημοκρατική διαχείριση οδήγησε στην αποδυνάμωση της συνείδησης των εργαζομένων και την ύφεση των εργατικών αγώνων με βασικό όχημα τις συνδικαλιστικές ενώσεις, οι οποίες αποτέλεσαν τον αφομοιωτικό και διαμεσολαβητικό μηχανισμό κάθε αγωνιστι-

κής διάθεσης στην κατεύθυνση της συμμαχίας με τα αφεντικά. Στην ύφεση συνέβαλε και η ιδεολογική άμβλυνση της αντίθεσης μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς με την επένδυση της τελευταίας στο «κράτος πρόνοιας».

Τα τελευταία χρόνια έχουμε την επανεμφάνιση ταξικών ομάδων, εργατικών συνελεύσεων και μαχητικών σωματείων βάσης. Σωματεία οργανωμένα από "τα κάτω", που δίνουν έμφαση στην οριζόντια οργάνωση, στρεφόμενα ενάντια στις γραφειοκρατικές δομές, οι οποίες φέρουν εγγενώς πολιτικές κατευθύνσεις παραγοντίσκων και επαγγελματιών συνδικαλιστών που αποτελούν «άξιους» συνομιλητές των αφεντικών. Άλλωστε, τα παραδείγματα ξεπουλήματος αγώνων είναι άπειρα και δεν χρειάζεται καν να αναφερθούν.

Τα σωματεία αυτά, έχουν τη δυνατότητα να αποτελέσουν πεδίο συνεύρεσης μεταξύ των εργαζομένων. Πεδίο στο οποίο είναι εφικτό να καλλιεργηθεί το πνεύμα της αλληλεγγύης και της διεκδίκησης, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί το όχημα της συλλογικής αντίστασης στις επιθέσεις των αφεντικών. Οι εμπειρίες αυτών των αγώνων έχουν δείξει ότι η αυτοοργανωμένη και αδιαμεσολάβητη δράση παράγει αποτελέσματα, τα οποία είναι απτά και δείχνουν ότι μπορεί να υπάρξουν «νικηφόροι» αγώνες. Η ανάσχεση μιας απόλυσης, η διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών εργασίας, το ξεμπρόστιασμα ενός ρουφιάνου της διοίκησης, οι συλλογικές συμβάσεις αποτελούν εφικτά – αλλά όχι απλά – παραδείγματα επιτυχιών τέτοιων κινήσεων. Οι τελευταίες βέβαια δεν μπορεί να είναι αυτοσκοπός, μιας και από τη φύση τους δεν μπορούν να είναι επαναστατικές, ωστόσο σίγουρα προσφέρουν τη δυνατότητα για να ξεσπάσουν αγώνες και να σφυρηλατηθούν συνειδήσεις.

Η συλλογικοποίηση και η αλληλεγγύη μπορούν να αποτελέσουν ένα πρώτο ανάχωμα. Οι άγριες απεργίες, το μπλοκάρισμα της παραγωγής, το σαμποτάζ είναι όπλα, τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί και έχουν οδηγήσει σε «νίκες». Ο αγώνας όταν διεξάγεται, είναι δυνατόν να οξύνει τη φαντασία και να παράγει νέες απαντήσεις μέσα στις νέες συνθήκες. Οι ομηρίες διευθυντών στη Γαλλία, οι καταλήψεις και η αυτοδιαχείριση εργοστασίων στην Αργεντινή και τη Γερμανία, οι συγκρούσεις εργατών στην Κορέα αποτελούν παραδείγματα για το πώς μπορούμε να κινηθούμε σε μια ρηξιακή κατεύθυνση.

Στο συλλογικό φαντασιακό των ριζοσπαστικών χώρων υπάρχει βέβαια διαρκώς η μαχητική πλευρά. Πέρα όμως από αυτό είναι σημαντικό να επεξεργαζόμαστε και άλλες ιδέες, λιγότερο «ηρωικές» αλλά πολύ ουσιαστικές και που μπορεί σε μια κρίσιμη συνθήκη να βοηθήσουν καταλυτικά. Η δημιουργία ενός ταμείου αλληλεγγύης και στήριξης απεργών, οι περιφρουρήσεις απεργιακών ή κατειλημμένων εργασιακών χώρων από τους απεργοσπάστες ή τους μπάτσους, η έμπρακτη αλληλεγγύη σε άλλους αγωνιζόμενους μπορούν να αποτελούν όχι μόνο προτάγματα, αλλά και λύσεις με πρακτικό-υλικό αντίκρισμα σε υπαρκτά προβλήματα που τίθενται.

Στο κοινωνικό εργοστάσιο οι όροι επιβίωσης γίνονται διαρκώς επαχθέστεροι. Ο ατομικισμός, η αίσθηση της ματαιότητας και η ανέχεια βασιλεύουν αλλά δεν κυριαρχούν. Στο μητροπολιτικό πεδίο ξεπηδούν μοριακές αρνήσεις και κινήσεις απέναντι στην κρίση και τις βάρβαρές της συνέπειες. Οι συλλογικές απαλλοτριώσεις super-market και το μοίρασμα των προϊόντων, οι συλλογικές κουζίνες, η αλληλο-

βοήθεια στις γειτονιές είναι επίκαιρες πολιτικές – και όχι ανθρωπιστικές – επιλογές, που φέρνουν στο προσκήνιο τις δυνατότητες που έχουν οι άνθρωποι όταν αναλαμβάνουν συλλογικά δράση.

Οι ανάγκες που δημιουργεί ο καπιταλισμός είναι μεγάλες, αλλά εξίσου μεγάλη οφείλει να είναι η συλλογική επιθυμία και βούληση για την καταστροφή αυτού του κόσμου που γεννά την εκμετάλλευση και την καταπίεση. Στο οριακό σημείο που έχουν φθάσει οι κοινωνικές συνθήκες, είναι διαρκής η προσπάθεια της εξουσίας να αποσπάσει την συναίνεση για να διατηρηθεί το υπάρχον status quo και τα προνόμια των ισχυρών. Απέναντι σε αυτή τη συνθήκη, δεν προτάσσουμε απλά το σύνθημα «καμία συναίνεση». Επιχειρούμε να διεμβολίσουμε την κάθε της πτυχή τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Δεν περιμένουμε καμία «διέξοδο» από την κρίση και είμαστε αμείλικτα απρόθυμοι να τείνουμε χείρα βοηθείας στον καπιταλισμό. Γνωρίζουμε ότι είμαστε σε ένα μεταβατικό στάδιο αναπροσαρμογής και οι επιθέσεις κράτους και κεφαλαίου θα είναι διαρκείς και εντεινόμενες. Διαρκής θα είναι και ο δικός μας αγώνας ενάντια στον καπιταλισμό για να τον τυλίξουμε επιτέλους στο σάβανο της ιστορίας.

"Η κρίση είναι το πραγματικό αχαλιναγώγητο, το αδύνατο να ελεγχθεί.

Το ισοδύναμο, στον πολιτισμό, εκείνων των θυελλών, με τις οποίες η φύση περιοδικά υπενθυμίζει στην ανθρωπότητα την επισφάλειά της, την τρωτότητά της.

Και ο φόβος να χάσουμε χρήματα, τα χρήματά μας; Η συγκέντρωση χρημάτων είναι το ίδιο πράγμα για έναν μικρό αποταμιευτή, όπως για έναν δισεκατομμυριούχο;

Αν αποταμιεύεις ή μαζεύεις, σημαίνει ότι θυσιάζεις την επιθυμία, ή τουλάχιστον την αναβάλλεις.

Το κουτί του Harpagon (του ήρωα του Μολιέρου) είναι το κουτί της απόλαυσης, αλλά της ψυχρής απόλαυσης. Το χρήμα είναι ένας σηματοδότης χωρίς σηματοδότηση, που σκοτώνει όλες τις σηματοδοτήσεις. Όταν αφιερώνεται κανείς στο χρήμα, η αλήθεια χάνει το νόημα, το μόνο που τότε έχει κανείς μπροστά του είναι μια παγίδα. Το δέλεαρ του κέρδους, η επιθυμία να στοιβάζεις μεγάλα χρηματικά ποσά, κάνουν κάτι το εξωπραγματικό. Μια τέτοια ώθηση προς τον πλούτο σχετίζεται με την ενόρμηση του θανάτου. Η ώθηση της αποταμίευσης διαλογίζεται ανοιχτά το θάνατο, τον τρόμο της αρρώστιας, την επιθυμία της διαιώνισης μέσω των απογόνων. Υπάρχει όμως ακόμη κι η ώθηση του δανεισμού, αν μπορώ να το πω έτσι, με την κατανάλωση σαν την ύστατη συνέπειά της, η ασταμάτητη σπατάλη. Και μετά υπάρχει κι η ώθηση του χρήματος χάρη του χρήματος, η καθαρή ευχαρίστηση της αποθησαύρισης. Θάνατος, απόλαυση κι επανάληψη, αυτές είναι οι τρεις πλευρές μιας πυραμίδας, της οποίας η βάση δίνεται από την ασυνείδητη φύση του χρήματος: κι εδώ έχουμε να κάνουμε με το πρωκτικό αντικείμενο. Τι βλέπουμε αυτή τη στιγμή της αλήθειας για την οικονομική κρίση, στην οποίαν είμαστε; Ότι τίποτε δεν αξίζει, ότι το χρήμα είναι σαν τα σκατά!"

Zak A.Miller

Στην παρούσα διαδικτυακή εκδοχή της μπροσούρας υπάρχουν 2 λευκές σελίδες, αυτή και η σελίδα 4.

Αντίθετα έχουν προστεθεί στις σελίδες 92,93 μια αφίσα και ένα κείμενο σχετικά με την απεργία (Απρίλη 2009).

CAPITALISM™
IT CAN ONLY BE BETTER
ISN'T IT
12
8,5
8
8,5
7,2
8,5
6,4

Δεν είναι για τους μισθούς που δε μας αρκούν
Δεν είναι για τα ωράρια που δεν υπάρχουν
Δεν είναι για την ανύπαρκτη κοινωνική ασφάλιση
Δεν είναι γιατί ο καθένας διαπραγματεύεται ατομικά τους όρους της δουλειάς του
Δεν είναι για τους εργατοπατέρες που ξεπουλάνε αγώνες
Δεν είναι για τα αφεντικά που μας θέλουν με σκυμμένα κεφάλια
Δεν είναι για την ανεργία, τις απειλές, και τη μισθωτή σκλαβιά

ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΕΡΓΙΑ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

Είναι γιατί

θέλουμε να απορρυθμίσουμε τους χρόνους της καθημερινότητάς μας
να δημιουργήσουμε ανατρεπτικά πεδία γνωριμίας, συζήτησης, ζύμωσης
να καταστρέψουμε τους όρους αιχμαλωσίας μας
για μια ζωή χωρίς καταπίεση και εκμετάλλευση
με συντροφικότητα και αλληλεγγύη
γιατί δεν τους χρειαζόμαστε εμείς, αυτοί μας χρειάζονται

γιατί όλα μας ανήκουν

Για τη Γενική Απεργία
02/04/2009
και κάθε Γενική Απεργία

Ορίζοντας ως απεργία το μπλοκάριμα της παραγωγικής διαδικασίας με την μαζική αποχή των εργαζόμενων απο αυτήν, το ερώτημα που είναι σήμερα πιο επίκαιρο απο ποτέ κατά την διάρκεια μιας «μαζικής - γενικής» απεργίας, είναι αν όντως η χρησιμοποίηση αυτού του επιθέτου αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα. Η προβληματική ως προς τον χαρακτηρισμό μιας απεργίας ως «μαζικής - γενικής», στέκεται τόσο σε ποσοτικούς όσο και σε ποιοτικούς όρους, οι οποίοι έχουν μια κοινή συνιστώσα: την απουσία του συλλογικού σε επίπεδο διαδικασιών και διεκδικήσεων.

Μιλώντας με ποσοτικούς όρους, αναφερόμενοι στο επίπεδο της συμμετοχής, ένα κάλεσμα απεργίας στον δημόσιο τομέα εργασίας βρίσκει ανταπόκριση πολύ εύκολα, πράγμα το οποίο συνήθως μεταφράζεται και στον ανάλογο αριθμό απεργών. Το οξύμωρο του επιθέτου «μαζική – γενική» συναντάται στον ιδιωτικό τομέα, καθώς οι αριθμοί και η απρόσκοπτη παραγωγική διαδικασία επιβεβαιώνουν το μοριακό της συμμετοχής. Απο την άλλη, προσπαθώντας να αποκωδικοποιήσουμε την ποιοτική αντίφαση που προκύπτει, εστιάζουμε στις διεκδικήσεις και στα όρια που αυτές θέτουν εν τη γενέσει τους. Παρότι ένας μεγάλος αριθμός απεργών είναι επιθυμητός, εν τούτοις η δυναμική αυτού το πλήθους χάνεται κατακερματισμένη σε συντεχνιακά αιτήματα αδυνατώντας να ασκήσει μια «μαζική – γενική» κριτική στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και τις σχέσεις που αυτός αναπαράγει. Και ενώ οι συλλογικές διαδικασίες και διεκδικήσεις(εν μέρει) ήταν γεγονός, φτάσαμε πλέον στο σημείο αυτό το συλλογικό να έχει διαγραφεί οριστικά από την συνείδησή μας. Διαχειρίζεται ο καθένας ξεχωριστά σαν υποκείμενο τη συμμετοχή του στην απεργία, ανάγοντάς την, παράλληλα με τις όποιες διεκδικήσεις, σε προσωπικό στοίχημα απέναντι στο εκάστοτε αφεντικό.

Βέβαια αυτή η κονιορτοποίηση του συλλογικού μόνο τυχαία δεν μπορεί και δεν πρέπει να θεωρηθεί. Η κεφαλαιακή εξέλιξη και η άμεσα συνδεδεμένη με αυτήν αναπροσαρμογή της παραγωγικής διαδικασίας έχει δημιουργήσει ένα πλέγμα εργασιακών συνθηκών πολύ πιο σύνθετο και διαφορετικό και το οποίο διαρκώς μεταλλάσσεται. Και αν κάποτε η αναγνώριση ρόλων και ταυτοτήτων με τις αντίστοιχες αντιφάσεις και τους διαχωρισμούς που αυτές γεννούσαν, τόσο σε εργασιακό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, ήταν ορατές, αγρότης – εργάτης και αφεντικά, η κατάσταση περιπλέκεται σήμερα μέσα από τις διαφορετικές ισχύουσες εργασιακές συνθήκες, part –time ή 8ωρους, «μαύρους» ή ανασφάλιστους, αυτοαπασχολούμενους, μάνατζερ. Ο καπιταλισμός με συνδιαχειριστή του την δημοκρατία αποσυνθέτει την έννοια της κοινωνικό – ταξικής θέσης και συνείδησης. Η κινητικότητα που προσφέρει (ως υπόσχεση) σε όλο το φάσμα των τάξεων, δημιουργεί την επίπλαστη ελπίδα της ανέλιξης, αποκόπτοντας έτσι το

άτομο από το σύνολο, προκρίνοντας τον ανταγωνισμό και μοιραία το ατομικό έναντι του συλλογικού. Αλλά οι όροι εκμετάλλευσης συνεχίζουν να υπάρχουν. Η αναγνώριση της ύπαρξής τους κατακερματίζει την όποια ψευδαίσθηση αυτονομίας στην αγορά εργασιακής δύναμης, όπου όλοι βρισκόμαστε ίσοι, ψευδαίσθηση την οποία διασφαλίζει το πολιτικό πλαίσιο του καπιταλισμού, η δημοκρατία.

Το σημείο τομής του ατομικού και του συλλογικού έγκειται ακριβώς πάνω στην παραδοχή και αναγνώριση της εκμετάλλευσης. Στο ερώτημα λοιπόν που προκύπτει μοιραία αναφορικά με το που τοποθετούμε εμείς τους εαυτούς μας στα πλαίσια του κοινωνικό – ταξικού πολέμου η απάντηση είναι ξεκάθαρη. Με τη μεριά αυτών που δέχονται την εκμετάλλευση. Σκοπός μας δεν είναι η καλύτερη διαχείριση της υπάρχουσας συνθήκης αλλά η ανάδειξη των αντιφάσεων της και το ξεπέρασμά της.

Ως διαχειριστές αναγνωρίζουμε την ΓΣΕΕ και την ΑΔΕΔΥ και τα επιμέρους εργοδοτικά – κομματικά σωματεία. Οι ίδιοι άλλωστε, προκρίνουν αυτόν τον ρόλο τους αναγορευόμενοι σε ειδικούς της διαπραγμάτευσης, συμβάλλοντας στην λογική της ανάθεσης, άρα και στην αποσύνθεση του συλλογικού. Εκπροσωπώντας τα συμφέροντα της καθεστηκυίας τάξης αποσκοπούν διαμεσολαβώντας στην κοινωνική – ταξική ειρήνη. Σ' αυτό το πλαίσιο υπογράφτηκε στις 26 /03/08 η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας μεταξύ ΓΣΕΕ και ΣΕΒ, η οποία χαρακτηρίστηκε από την ηγεσία του τελευταίου, καθόλου τυχαία, σαν ένα «σύγχρονο σύμφωνο εργασιακής ειρήνης». Σ΄αυτό το πλαίσιο προώθησαν – συναίνεσαν, κωφεύοντας στις έντονες αντιδράσεις των εργαζόμενων, την ασφαλιστική μεταρρύθμιση. Σ΄αυτό το πλαίσιο αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν (μέσα από την απραξία τους), ένα από τα μεγαλύτερα εργατικά ατυχήματα, 8 νεκροί εργαζόμενοι στα αμπάρια πλοίου της Friendship-Gas, στις 24/07/08 στα κάτεργα του Περάματος. Ο διάλογος με τα αφεντικά στα πλαίσια της αστικής νομιμότητας προκρίνεται σαν την μόνη ενδεδειγμένη λύση ενώ η φρασεολογία περί ανάγκης ανταγωνιστικότητας και αύξησης της παραγωγικότητας φροντίζει για την διατήρηση της εργασιακής πειθαρχίας και την συνακόλουθη αύξηση της κερδοφορίας – συσσώρευσης κεφαλαίου. Με εκτονώσεις 24ωρων απεργιακών κινητοποιήσεων φροντίζουν να επιβεβαιώνουν τον ξεκάθαρα μονοδιάστατο ρόλο τους, αυτών της προάσπισης των εργοδοτικών συμφερόντων.

Η αναγνώριση των συνδικάτων από την πλευρά του κοινωνικού συνόλου ως διαμεσολαβητών στις όποιες διεκδικήσεις, αποτελεί έναν από τους όρους διαιώνισης του συστήματος. Η ουσιαστική συναίνεση στις προσταγές του κόσμου της εργασίας παρασύρει όλες τις επιλογές. Μέσα από τον δανεισμό έως το τζογάρισμα στο χρηματιστήριο, το κοινωνικό σύνολο μετατρέπεται σε «συν-διαχειριστή» του καπιταλισμού. «Συν-διαχειριστή» στην κερδοφορία, αφού η κατοχή μετοχών απευθυνόμενη σε όλες τις εισοδηματικές τάξεις υπόσχεται κέρδη (δυσανάλογα των κερδών των κεφαλαιούχων αλλά διόλου ευκαταφρόνητα, χωρίς να υπολογίζεται η ενδεχόμενη χασούρα π.χ. 1999), αναπαράγοντας αυτόβουλα την υπάρχουσα κεφαλαιακή σχέση. Αλλά «συν-διαχειριστή» και στις διάφορες οικονομικές διακυμάνσεις μέσα από τον εγκλωβισμό που προκαλεί ο δανεισμός. Η αποτυχία όμως και η αγανάκτησή δεν πρέπει να εκφράζεται άμεσα συναρτούμενη με τις μειώσεις του χρηματιστηριακού δείκτη ή της κρίσης του καπιταλισμού. Δίλημμα αποτελεσματικότερης ή καλύτερης διαχείρισης δεν υπάρχει μιας και τα υπάρχοντα αδιέξοδα θα ξαναπροκύψουν. Σκοπός μας πρέπει να είναι η ολική ανατροπή των υπάρχουσων κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων. Η μετουσίωση αυτού του σκοπού σε πράξη ανάγεται πρωτίστως σε ζήτημα συνείδησης και ακολούθως σε ζήτημα οργάνωσης

Το ξεπέρασμα διαμεσολαβημένων λογικών και η ουσιαστική ανατροπή προϋποθέτει ριζοσπαστικούς και άμεσους τρόπους οργάνωσης. Οργάνωση από τα κάτω χωρίς διαμεσολαβητές – πληρωμένους συνδικαλιστές, όπου αντιλαμβανόμαστε ότι ο αγώνας δεν είναι αγώνας λίγων αλλά όλων μας. Μέσα από συλλογικές διαδικασίες όπου οι εργαζόμενοι αποφασίζουν και πράττουν (συνελεύσεις στους χώρους εργασίας, από κοινού αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν) η λογική της ανάθεσης ανατρέπεται από την αυτοοργάνωση. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο και μόνο μπορούμε να βρεθούμε για να επικοινωνήσουμε τις επιθυμίες μας και να ανοίξει ένα πεδίο συνολικότερης κριτικής στο υπάρχον.

Αντιλαμβανόμενοι λοιπόν, το αντιφατικό της συγκεκριμένης κατάστασης επιλέγουμε να βρεθούμε σε μια απεργία καλεσμένη από τις ξεπουλημένες ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, ως ενεργά υποκείμενα και όχι ως ακόλουθοί τους . Και αυτό γιατί αντιλαμβανόμαστε την απεργία - πορεία σαν ένα πεδίο ζύμωσης και συνδιαμόρφωσης. Απεργούμε επιθυμώντας την συνεύρεση με κομμάτια που ξεφεύγουν από πατροπαράδοτες πρακτικές και λογικές. Απεργούμε επικοινωνώντας ότι η εργασιακή δύναμη είναι η αρχή και το τέλος της παραγωγικής διαδικασίας. Ως εργαζόμενοι – και άνεργοι – πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι από εμάς εξαρτάται η συνέχεια του αγώνα. Όχι απλά του αγώνα για επιβίωση (στον οποίο θέλουν να μας περιορίσουν με τον φόβο της απόλυσης και της ανεργίας) αλλά τον αγώνα για την ίδια τη ζωή.

Οποιος τον αγώνα έχει ξεχάσει να μοιράζεται, θα μοιραστεί την ήττα.
Γενική Απεργία παντού και πάντα.

xorostiskarmaniolas@gmail.com

χορός της καρμανιόλας

Κατάρρευση του καπιταλισμού; Θα πρέπει να αστειεύεστε. Ποιος, τέλος πάντων, την θέλει; Ποιος γνωρίζει ακόμη και τι σημαίνει ή τι θα μπορούσε να εννοηθεί μ' αυτό; ... Να λοιπόν πού βρίσκεται το πραγματικό κι ο μόνος τρόπος να μπορέσουμε να έχουμε πρόσβαση σ' αυτό θα ήταν αν γυρίζαμε την πλάτη μας στην οθόνη του θεάματος, για να βλέπαμε την αόρατη μάζα εκείνων, για τους οποίους, ακριβώς πριν ριχθούν μέσα στο χειρότερο σε σχέση μ' αυτά που ζουν, το έργο αυτό της καταστροφής, συμπεριλαμβανομένου και του μελιστάλαχτου τέλους της, ποτέ δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένα θέατρο σκιών...

A. Badiou